

Heidi Mjønes

Trolldom i Norge og Frankrike

En komparativ studie

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie

Veileder: Magne Njåstad

Mai 2019

Heidi Mjønes

Trolldom i Norge og Frankrike

En komparativ studie

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie
Veileder: Magne Njåstad
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

*Det skeer ofte, at et artig og
fornuftig Fruentimmer omskaber og
forvandler et Svin til et skikkeligt Menneske
– men derfor er hun ingen Troldqvinde*

C.D. Hedegaard

Forord

Jeg vil gjerne takke min veileder Magne Njåstad for tett oppfølging, gode råd, og at han i løpet av hver veiledning har fått det fremtidige arbeidet til å føles overkommelig. I tillegg rettes en stor takk til David Brégaint som hjalp meg med oversettelse av den franske primærkilden fra 1300-tallet. Jeg vil også takke alle på lesesalen som har bidratt til pauser og har giddet å høre på når jeg har diskutert med meg selv. En spesiell takk går til Vegard, som selv har jobbet med en trolldomsmaster, og som har fungert som diskusjonspartner og moralsk støtte når alt har føltes som verdens ende.

I tillegg retter jeg en stor takk til min kjære samboer Andreas, som har holdt ut med meg selv når frustrasjonen har tatt overhånd. Min hund Egon har bidratt stort til å bevare min mentale helse ved å dra meg med på tur, overøse meg med kos og distraksjoner. Albuspus har ikke vært like overstrømmende i sin støtte, men han har til tider vært tilgjengelig for en begrenset mengde ufrivillig kos.

Jeg vil også takke min kjære mor, som har hørt på daglige oppdateringer og planer for videre arbeid, og kontinuerlig fortalt meg at alt kom til å gå bra.

Innholdsfortegnelse

FORORD	3
1.0 INNLEDNING	7
1.1 PRESENTASJON I HISTORISK KONTEKST.....	7
1.2 PROBLEMSTILLING.....	7
1.3 TIDLIGERE FORSKNING.....	8
1.3.1 <i>Generell trolldomsforskning</i>	8
1.3.2 <i>Frankrike</i>	10
1.3.3 <i>Norge</i>	11
1.4 KILDER.....	13
1.5 METODE.....	14
1.6 OPPGAVENS OPPBYGNING	15
1.7 BEGREP	16
1.8 GENERELT OM TROLLDOMSTRO OG HEKSEJAKT.....	18
1.8.1 <i>Demonologiens betydning</i>	20
2.0 UTVIKLING AV TROLLDOMSPROSESSER I NORGE OG FRANKRIKE	23
2.1 MIDDELALDEREN	23
2.1.1 <i>Magi i Frankrike</i>	23
2.1.2 <i>Generelt om det franske rettssystemet og kirkens rolle</i>	25
2.1.3 <i>Magi i Norge</i>	29
2.1.4 <i>Generelt om det norske rettssystemet og kirkens rolle</i>	31
2.1.5 <i>Oppsummering</i>	33
2.2 TIDLIG NYTID.....	33
2.2.1 <i>Magi og trolldom i Frankrike</i>	33
2.2.2 <i>Generelt om det franske rettssystemet</i>	36
2.2.3 <i>Magi og trolldom i Norge</i>	41
2.2.4 <i>Generelt om det norske rettssystemet</i>	45
2.2.5 <i>Oppsummering</i>	49
3.0 TROLLDOMSEKSEMPLER FRA FRANKRIKE	51
3.1 TROLLDOMSPROSSEN MOT MARGOT DE LA BARRE OG MARION LA DROITURIÈRE.....	51
3.1.1 <i>Tolkning av prosessen</i>	55
3.2 TROLLDOMSPROSSEN MOT ARNOULETTE DEFASNES.....	57
3.2.1 <i>Tolkning av prosessen</i>	61
3.3 SAMMENDRAG FRANSKE TROLLDOMSPROSESSER	62
4.0 TROLLDOMSEKSEMPLER FRA NORGE	65
4.1 TROLLDOMSPROSSEN MOT RAGNHILD TREGAGÅS.....	65
4.1.1 <i>Tolkning av prosessen</i>	66
4.2 TROLLDOMSPROSSEN MOT SIGRID OLSDATTER	67
4.2.1 <i>Tolkning av prosessen</i>	70
4.3 SAMMENDRAG NORSKE TROLLDOMSPROSESSER	72
5.0 ANALYSE OG KONKLUSJON	75
5.1 KONKLUSJON.....	78
6.0 LITTERATUR	81
6.1 PRIMÆRKILDER	85
6.2 NETTSIDER.....	85
7.0 APPENDIKS	87

1.0 Innledning

1.1 Presentasjon i historisk kontekst

Trolldomsprosessene som oppsto i Europa på 1500- og 1600-tallet, førte til at omtrent 50 000 menn og kvinner måtte bøte med livet. Trolldomstroen var ikke et nytt fenomen, men hadde eksistert i ulike variasjoner siden antikken. Tradisjonelle ritualer og sedvaner ble utført på lik linje av Europas befolkning, og det fantes ikke tvil om at magi og trolldom eksisterte. Disse folkelige ritualene så kirken på som negative, og trolldomstroen møtte mye religiøs motstand. Kirken hadde stor innvirkningskraft på både verdslig og geistlig elite i flere land, og påvirket dermed lovgivningen og rettssystemet til å etter hvert straffe tilfeller hvor trolldom og magi fant sted.

I denne studien vil jeg sammenligne trolldomsprosesser og tro i Norge og Frankrike, med hovedvekt på hvordan demonologien endret det tradisjonelle synet på magi og trolldom fra middelalder til tidlig nytid. Middelalder regnes som perioden fra omtrent 500 til 1500, og i Norge avsluttes den ved reformasjonen. Tidlig nytid avgrenses til perioden 1500-1800. Jeg forventer å finne likheter i allmuens mentalitet når det kommer til trolldom, mens hos de øvrige klassene regner jeg med å finne varierende meninger. Da det var eliten som bestemte lovene vil deres syn ha påvirket allmuen, men i hvilken grad er uvisst. Når det kommer til kirkens påvirkning vil jeg anta at det under heksejakten vil finnes merkbare forskjeller i utvikling og forløp, da Norge var protestantisk og Frankrike katolsk. I middelalderen var derimot begge landene katolske, som kanskje vil ha gjort at påvirkningen fra kirkemaktene vil ha bidratt til en mer homogen trolldomsoppfatning.

1.2 Problemstilling

Denne studien vil basere seg på forskningslitteratur fra Norge og Frankrike, og bruke eksempler fra hvert land og tidsperiode for å illustrere forskjeller og likheter. To utvalgte trolldomsprosesser fra hvert land vil sammenlignes, to før demonologiens gjennombrudd, og to etter. Dette for å se på utviklingen av den tradisjonelle trolldomstroen og for å se påvirkningen demonologien hadde på trolldomstroen og rettssystemet i de to landene. De utvalgte sakene er basert på generelle likheter; middelaldersakene omhandler begge forsmådde elskere og kjærlighetsmagi, mens de to prosessene fra tidlig nytid finner sted i periferiene av sine respektive land.

Det er mange ulike aspekter å ta for seg, både religiøse og rettslige. Norge var et katolsk land under middelalderen, mens da demonologien fikk gjennombrudd og heksejakten

intensiverte, hadde Norge blitt protestantisk. Til sammenligning var Frankrike katolsk under begge periodene, noe som potensielt kan ha hatt en annen innvirkning på heksejakten. Det vil dermed være interessant å se nærmere på kirkens påvirkning hos både befolkningen og rettssystemet. Rettssystemet vil være et spesielt viktig aspekt, da lovverk viser hva slags samfunn lovgivende autoriteter var ute etter å skape.

Problemstillingen lyder som følger: i denne studien vil jeg undersøke trolldomsprosesser som fenomen i Norge og Frankrike fra middelalderen og tidlig nytid. Ulike aspekter som skal utdypes, sammenlignes og forklares er rollen og utviklingen til rettssystemet og lovverket, kirkens rolle, påvirkningen fra demonologien, og allmuens trolldomstro gjennom de to periodene.

1.3 Tidligere forskning

I dette delkapitlet vil jeg presentere tidligere trolldomsforskning, og hva ulike historikere har kommet fram til. Det vil deles inn i tre deler der den første fokuserer på den generelle og internasjonale forskningen, mens del to og tre vil omhandle Frankrike og Norge respektivt.

1.3.1 Generell trolldomsforskning

Trolldomsforskningen har hatt en langvarig utvikling. Historikere har slitt med å finne en felles presedens i europeiske trolldomsprosesser, og dette har ført til ujevne analyser og vekslende forklaringer på ulike aspekt av prosessene.¹ Trolldomsforskningen kan deles inn i tre hovedretninger; den rasjonelle, som oppsto under opplysningstida og så på trolldom som overtro; den romantiske ser på prosessene som en respons på tradisjon, der trollkvinnene egentlig satt med kunnskap om helbredelse, men også at de var feministiske rebeller som gjorde opprør mot patriarkatet; den siste retningen består av tverrfaglig forskning, der historikere låner modeller og teorier fra andre vitenskaper som psykologi, sosiologi og antropologi.²

Margaret Murrays (1863-1963) romantiske forklaring på trolldomsprosessene preget lenge historieforskningen, og har påvirket synet på trolldom og hekser fram til moderne tider. Hennes teorier om trollkvinner er brukt i ettertid som grunnlaget til Wicca, en moderne heksebevegelse. Hun argumenterte for at kvinnene som ble forfulgt for trolldomsutøvelse i virkeligheten var del av en fruktbarhetskult som utdaterte kristendommen, en teori som skulle

---

¹ Hagen 2014: 45

² Hagen 2014: 46

bli diskreditert av senere forskning.³ Richard Kieckhefer (1946-) har skrevet mye om trolldom i middelalderen, og i boka *Magic in the Middle Ages* (1989) gikk han inn på folketroen i middelalderen og viste flere eksempler på tradisjonell trolldomsbruk. Selv om han ikke alltid presiserer hvor i Europa han henter eksempler fra, har jeg valgt å bruke mye av hans materiale som grunnlag i den franske empirien, da flere av hans eksempler går igjen i den utvalgte middelalderprosessen.

Alan D. J. Macfarlane (1941-) skrev i 1970 boka *Witchcraft in Tudor and Stuart England. A regional and comparative study*, hvor han gjorde rede for en ny innsynsvinkel for hvordan trolldomsprosesser oppsto, på en antropologisk måte. Han samarbeidet med Keith Thomas (1933-), som ga ut boka *Religion and the decline of Magic* året etter.⁴ Macfarlane gikk bort fra tidligere teorier om at prosessene oppsto som følge av elitens påvirkning på befolkningen, og hevdet at det var i landsbyer prosessene startet som følge av manglende ressurser, tiggende kvinner, og ryktespredning. Han argumenterte for dette med empirisk forskning, og la ved kvalitative kilder for å vise økonomiske, religiøse og sosiokulturelle omveltninger for å begrunne at prosessene oppsto i landsbyer og mindre samfunn.⁵

Norman Cohn (1915-2007) kom i 1975 med boka *Europe's Inner Demons*. Han kom med en annen forklaring på hvordan prosessene oppstod og utviklet seg i de lavere classesjiktene basert på sosioøkonomiske forhold, hvor han også diskrediterte Murrays antatte heksekult. Dette ved å påpeke at hun overså samtidens trolldomsforskning, samt hennes manglende bruk av historisk metode.⁶

I 1981 ga Christina Larner (1934-1983) ut boka *Enemies of God*, hvor hun brukte sosiologiske teorier og kjønnsmodeller, da kvinner var overrepresentert i materialet. Hun kom frem til at trolldomsprosessen ikke var kjønnsesifikke, da også menn ble forfulgt, men de var likevel kjønnsrelaterte. Hun forklarer dette basert på kvinnens rolle i et samfunn i politisk og religiøs utvikling, der kvinner som ikke passet inn i den designerte modellen ble forfulgt. Disse spesifikke kvinnene er beskrevet som frekke og uttalte individer. Dette er også tilfelle i andre europeiske trolldomssaker, da kvinnene ble betraktet som utfordrende av patriarkatet, som ville at kvinnen skulle beherske seg og tie. Den komparative studien av Skottlands trolldomsprosesser ble sammenlignet med Europas trolldomsperspektiv, og modellen er blitt brukt av flere andre historikere i ettertid.⁷

---

³ Murray 1921, Hagen 2014: 54

⁴ Thomas 1971

⁵ Macfarlane 1970

⁶ Cohn 1975

⁷ Larner 1981, Hagen 2014: 58-62

Trolldomsforskningen har utviklet seg gjennom tidene; fra den rasjonelle der trolldom ble betraktet som overtro, til det mer romantiske synet på hekse som en misforstått vis kvinne som ble drept fordi hun ble betraktet som en trussel av patriarkatet. Forskningen som brukes mye i dag er en tverrfaglig forskning. Det er verdt å merke seg at å bruke komparative metoder for å forske på trolldom har blitt brukt lenge, og kommer til å bli mer brukt i fremtiden.

1.3.2 Frankrike

Maurice Foucault ga ut boka *Les Procès de Sorcellerie dans l'Ancienne France Devant les Juridictions Séculières* i 1907, som viser et innblikk inn i hvordan trolldomstroen utviklet seg fra tradisjonelle ritualer til hvordan eliten endret befolkningens syn til å se på magi som noe ondskapsfullt. Boka bærer preg av den rasjonelle retningen av trolldomsforskning, da det kommer tydelig frem at trolldom i realiteten var overtro.⁸

Robert Mandrou (1921-1984) er en fransk mentalitetshistoriker som har skrevet flere bøker om trolldom, deriblant *Magistrats et sorciers en France au XVIIe siècle : une analyse de psychologie historique* (1968) og *Possession et sorcellerie en France au XVIIe siècle* (1979). Han argumenterte for at heksejakten tok slutt som følge av en mentalitetsendring hos Frankrikes elite, som førte til en endring av lovene.⁹ I ettertid er det blitt påpekt at han kan ha vært i overkant generaliserende i sine undersøkelser, og dermed antatt at heksejakten var lik over hele landet. Dette kan ha ført til at han unnlot å gjennomgå større arkiver, ettersom han kan ha antatt at arkivene var vanskelig å manøvrere i og at dokumentene var uleselige, og heller fokuserte på en mindre samling av kilder fra Lorraine og Bordeaux. Ved å ikke gjennomgå kildene ved parlamentet i Paris fant han dermed ikke bevis på at ankede straffer ofte ble mildnet, men antok at henrettelsesprosenten var bortimot jevn over hele landet.¹⁰

Alfred Soman er en fransk-amerikansk historiker som har skrevet tekster som *Les procès de sorcellerie au Parlement de Paris 1565-1640* (1977) og *Sorcellerie et justice criminelle – Le Parlement de Paris* (1992). Han motbeviste Mandrous teori om at parlamentet i Paris dømte 90% av de trolldomsanklagede til døden med sin systematiske gjennomgang av materiale Mandrou ikke mente var leselig. Imidlertid nevner han ikke trolldomssakene som fant sted etter 1625.¹¹

---

⁸ Foucault 1907

⁹ Mandrou 1968

¹⁰ Soman 1977

¹¹ Monter 2013: 218, Soman 1978: 32

Robert Muchembled (1944-) er en fransk historiker i moderne historie. Han har skrevet flere bøker om trolldomsprosesser, blant annet *La Sorcière au Village* (1979) og *Sorcières, justice et société aux XVIe et XVIIe siècles* (1987). I *La Sorcière au Village* satte han fokus på skillet mellom trolldomstroen til allmuen og eliten, og viste til klare ulikheter. I tillegg viste han til at kongemakten i Frankrike forsøkte å sentralisere makten, blant annet ved å innskrenke individualiteten til tribunalene i de perifere regionene. Han hevdet at heksejakten tok seg opp i nettopp disse områdene, som han mente kunne tolkes som et opprør mot kongen og sentraliseringen.¹²

I den franske litteraturen er det få komparative utgivelser innen trolldomsforskning, ei heller har noen samlet de ulike lovene mot trolldomsbruk i landet. Dette gjør at forskning på trolldom vanskeligjøres, da lovverk og reglement må undersøkes individuelt for de ulike parlamentene. Den franske forskningen ser som oftest på landet i sin helhet, og forsøker å nøste sammen et komplett bilde av hvordan trolldom og heksejakt foregikk i landet. Selv om det har forekommet studier med fokus på spesifikke områder, som i Somans artikler om Paris, er fortsatt studier med landet som helhet i et klart flertall.

1.3.3 Norge

Hans Eyvind Næss (1943-) var den som gjorde at trolldomsforskningen i Norge endret seg, gjennom sin hovedoppgave fra 1982, *Lov og dom i norske trolldomsprosesser 1536-1617* satte fokus på norsk trolldomsforskning. Næss fokuserte på rettsprosessene, og ga i 1982 ut *Trolldomsprosessene i Norge på 1500-1600 tallet*, og har siden blitt brukt av andre historikere som grunnlag for å forstå utviklingen av kriminallovgivningen.¹³ Rune Blix Hagen (1951-) er en av Norges ledende historikere om trolldomsprosessene. Han har gitt ut flere bøker om trolldomsprosessene, blant annet *Dei europeiske trolldomsprosessane* (2007), og *Ved porten til helvete* (2015), i tillegg til et flertall artikler.¹⁴

Lite har blitt skrevet om trolldom i Norge i katolsk tid, trolig fordi mange spesialister hevder det skjedde lite i henhold til nordisk trolldomsutvikling før rundt 1400.¹⁵ I 2011 skrev amerikaneren Stephen A. Mitchell boka *Witchcraft and Magic in the Nordic Middle Ages*, som beskrives som en oversikt over hvordan trolldom og heksetro i Nord-Europa passer inn i

---

¹² Muchembled 1979

¹³ Næss 1970, Næss 1982

¹⁴ Hagen 2007, Hagen 2015, Hagen u.å.

¹⁵ Mitchell 2011: ix

det større europeiske trolldomsbildet.¹⁶ Han forklarer, ofte ved hjelp av sagaer, hvordan man utførte trolldom og besvergelses i datidas Norge. Det gjør ham til en uvurderlig kilde for denne studien, til tross for at sagalitteratur kan oppfattes som en problematisk kildekategori basert på sitt opphav.

Gunnar W. Knutsen skrev sin hovedoppgave *Trolldomsprosessene på Østlandet* (1996), hvor han i en spesifikk tidsperiode følger utviklingen av trolldomsprosessene på Østlandet.¹⁷ Ragnhild Botheim har, i likhet med Knutsen, hatt fokus på et spesifikt område, nærmere bestemt Bergenhus len på 1500- og 1600-tallet.¹⁸ I senere tid har det blitt skrevet flere masteroppgaver om trolldom, der flere har hatt vært regionale undersøkelser og fordypninger i enkelte prosesser.¹⁹

Liv Helene Willumsens hovedfagsoppgave *Trollkvinne i nord – i historiske kilder og skjønnlitteratur* (1984) beskrev hvordan demonologien kan ha kommet til Finnmark, og hvordan den influerte de store kjedeprosessene som fant sted der. I tillegg har hun sammenlignet trolldomsprosesser i Skottland og Finnmark i boka *Dømt til ild og bål* (2013), og tok særlig for seg det demonologiske aspektet i trolldomsprosessene.²⁰ Ellen Alm (1973-) skrev i 2000 sin hovedoppgave *Statens rolle i trolldomsprosessene i Danmark og Norge på 1500- og 1600-tallet*. I ettertid har hun skrevet boka *Trondheims siste heksebrenning – Trolldomsprosessen mot Finn-Kirsten* (2014). I boka gikk hun nøye gjennom flere aspekter rundt Finn-Kirstens sak, og viste saken fra datidas perspektiv og rettssystem.²¹ Både Alm og Willumsen ser nært på flere trolldomssaker, Alm mer enn Willumsen, da Willumsen har nærfokus på et geografisk område, og ikke kun én utvalgt sak. Kvalitativ forskning som dette gir et annet bilde av trolldomsforskningen, ettersom man får et nærmere innblikk i et spesifikt område eller personer. Man får et helt annet innsyn i hvordan trolldomsprosesser ble utført når man ser nærmere på enkeltsaker, og får se hvordan den enkelt tiltalte ble behandlet, og hvordan saken deres forløp seg.

Hagen hevder at trolldomsforskningen i Norge går i komparativ retning, et poeng som belyses av både Willumsen og Alms forskning.²² Fokus på komparativ forskning, Næss' utfyllende arbeid med utviklingen av lovverket mot trolldomsbruk, og flere regionsbaserte

---

¹⁶ Mitchell 2011

¹⁷ Knutsen 1996

¹⁸ Botheim 1999

¹⁹ Jia Mink Chan (2009) skrev om hvordan de norske trolldomsprosessene opphørte, Torstein Stave (2012) har skrevet om trolldomsprosesser i Vardøhus, Linda Fjølstad (2016) gjør rede for trolldomssaken til ekteparet Nypan, Brita Marlen Pettersen (2017) undersøkte holdningene til trolldom i Bergen stiftamt

²⁰ Willumsen 1984, Willumsen 2013

²¹ Alm 2000, Alm 2014

²² Hagen 2013: 377

hoved- og masteroppgaver med fokus på kvalitativ forskning, gjør at norsk troldomsforskning skiller seg fra den franske. Den internasjonale historieforskningen viser også at komparativ metode er mye brukt, med Larner på 1980-tallet, og Johannes Dillinger i nyere tid, som i sin bok *Evil People* (2009) sammenlignet to tyske regioners heksejakt.²³ I Danmark har Louise Nyholm Kallestrup sammenlignet Danmark med Italia, i sin studie *Agents of Witchcraft in Early Modern Italy and Denmark* (2015).²⁴

1.4 Kilder

De viktigste kildene for denne studien vil være rettsdokumentene fra de utvalgte troldomsprosessene. Dokumentene som omtaler Ragnhild Tregagås' sak er å finne hos Diplomatarium Norvegicum, b.9 nr. 93 og 94, og er i form av to brev biskopen av Bergen skrev.²⁵ Sammendrag av brevene er tilgjengelige i *Regesta Norvegica*, bind IV 1320-1336. Ettersom dette er den eneste dokumenterte troldomsprosessen fra middelalderen er det ikke mulig å generalisere, om man ikke velger å ta i bruk sagalitteratur som Stephen Mitchell har gjort. Alle argumenter vil dermed basere seg kun på denne enkeltsaken, og det er ikke mulig å si om det var en typisk sak fra denne tiden eller om den skilte seg ut. Ifølge Ellen Alm kan man likevel anta at troldomsprosesser ikke forekom spesielt ofte, da det omtales sjeldent i norsk og dansk geistlig litteratur.²⁶

Primærkildene til de norske troldomsprosessene i tidlig nytid er å finne via Universitet i Oslos database over norske troldomsprosesser basert på Norsk Folkeminnesamlings avskriftsarkiv, hvor Sigrid Olsdatters prosesser er nummer 747 og 749.²⁷ Originaldokumentet er sorenskriverens bok, som er justisprotokoll nr. 5 for Finnmark i tidsperioden 1654 til 1663. Det er snakk om to rettssaker, en i desember 1662 og en i januar 1663. I tillegg er prosessen skrevet på moderne norsk i Liv Helene Willumsens bok *Kildene til troldomsprosessene i Finnmark – Modernisert språklig utgave* (2017).²⁸

Primærkilden som omhandler saken til Margot de la Barre og Marion la Droitière finnes på sidene til Bibliothèque Nationale de France. Via Gallica, deres side for å finne alle typer dokumenter, ligger *Registre criminel du Châtelet* for perioden 1389-1392. Registeret er

---

²³ Dillinger 2009

²⁴ Kallestrup 2015

²⁵ Diplomatarium Norvegicum, volum 1-21, b.9 nr 93, Gunnes og Kjellberg 1979: 134, 157

²⁶ Alm 2000: 46

²⁷ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 56-60

²⁸ Willumsen 2017

en transkripsjon av flere kriminalsaker, og inneholder Marion og Margots prosess fra side 162 til 180.²⁹

Rettsdokumentene til Arnoulette Desfranes er transkriberte og tilgjengelig i boka til T. Louise, *De la sorcellerie et de la justice criminelle à Valenciennes: XVIe et XVIIe siècles*, fra 1861. Saken strekker seg fra side 167 til 214.³⁰

1.5 Metode

I denne studien vil jeg se nærmere på ulike aspektene ved trolldomsprosessene i Norge og Frankrike. Fokuset vil være på trolldomstroen, kirkens påvirkning og de ulike landenes lovverk, og den utviklingen i disse aspektene fra middelalder til tidlig nytid. I tillegg vil det presenteres fire trolldomsprosesser, to fra 1300-tallet og to fra 1600-tallet, der det er mulig å følge prosessene fra anklage til dom. Oppgaven vil basere seg på utvalgte trolldomsprosesser, og vil være en kvalitativ studie.

I tillegg til å bruke kvalitativ metode, vil det også foregå en komparasjon. Ifølge Johannes Dillinger handler metode om hvordan man tilnærmer seg det tilgjengelige kildematerialet, der han fremhever at komparasjon ikke nødvendigvis er en metode, men en meta-metode. Komparasjon vil altså kunne brukes sammen med en kvalitativ metode, der man velger seg ut spesifikke elementer som skal sammenlignes.³¹ Kildene består av både primær- og sekundærkilder, der jeg vil bruke primærkildene for å belyse sekundærlitteraturen.³²

En komparativ studie tar for seg to eller flere fenomen, og ser om disse fenomenene ligner eller skiller seg fra hverandre. Deretter må man se nærmere på miljøet rundt fenomenene, for å kunne forklare hvordan de har utviklet seg, og se om man kan forklare forskjellene og likhetene. Om sammenligninger skal være historisk komparative, må to kriterier bli møtt; en viss likhet mellom fenomenene, og en forskjell mellom miljøene de opptrer i.³³

Trolldomstro eksisterte både i Norge og Frankrike, og begge landene hadde prosesser og heksejakt i ulik grad. Religiøst sett var Norge både katolsk og protestantisk gjennom prosessene, mens Frankrike var katolsk og til dels anti-protestantisk. Kontrasten man finner

---

²⁹ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 162-180

³⁰ Louise 1861: 167-214

³¹ Dillinger 2009: 8

³² Melve 2018: 80

³³ Willumsen 2013: 17

mellom de to landene oppfyller kriteriet for ulike miljø.³⁴ De utvalgte sakene er representative ved at de i utgangspunktet har visse likheter, men befinner seg i ulike miljø, som gjør dem til egnede komparative elementer. Trolldomsprosessene fra middelalderen er begge basert på kjærlighetsmagi, mens de fra tidlig nytid finner begge steder i utkanten av sine respektive land, som gjør at de begge befant seg på steder der kongemakten sto svakere. Forskjellene i landene finner man ikke bare på et religiøst nivå, men også politisk. Frankrike var på vei til å bli en stadig mer sentralisert kongemakt, mens Norge var et lydrike under Danmark, som i løpet av 1500 og 1600-tallet ble stadig tettere bundet til den danske sentralmaktens politikk.³⁵ Norge ble dermed en periferi, og Finnmark en utkant av periferien, som gjør det interessant å ta for seg en sak derfra i tidlig nytid. I Frankrike har jeg valgt en sak som finner sted i Valenciennes, som ligger mot grensa til Belgia. Også dette vil kunne kalles en ytterkant av riket. Deres like geografiske elementer i forhold til sine lands respektive kongemakter gjør de til gode grunnlag for sammenligning.

Det er to ulike tidsperioder som er utgangspunkt for sammenligningen, i tillegg til at periodene er noenlunde tidssynkroner. Det må også poengteres at selv om hovedpoenget er å sammenligne de to landenes trolldomstro og utvalgte prosesser med hverandre, er det ikke til å se bort ifra at også prosessene innad i landene må sammenlignes før man kommer så langt. Studien ser på både to ulike kulturer i to forskjellige tidsrom, og deres utvikling over tid, som tilsier at metoden er både synkron og diakron.³⁶ Ved å gjøre dette vil man kunne se utviklingen av trolldomslovverket og de ulike perspektivene fra flere klassenivå i de to landene.³⁷

Undersøkelsesnivået vil være både et mikro- og meso-nivå. I meso-nivået vil strukturene til kirke, samfunn og rettssystem forklares, mens de utvalgte sakene vil være på mikro-nivå. Mikro-nivået vil dermed bli brukt til å belyse makro-nivået, mens makro-nivået er nødvendig for at de utvalgte prosessene kan forstås ut fra strukturene de befinner seg i.³⁸

1.6 Oppgavens oppbygning

I neste delkapittel vil jeg gjøre rede for viktige begreper som blir brukt i studien, før jeg gjennomgår generelt om magiens betydning i middelalderen og tidlig nytid. I neste kapittel vil

---

³⁴ Melve 2018: 72-73

³⁵ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo 2012: 155

³⁶ Melve 2018: 74-75, 80

³⁷ Melve 2018: 79

³⁸ Melve 2018: 78

jeg presentere trolldom i Norge og Frankrike i de to periodene, og gjøre rede for utviklingen fra tradisjonell magi til heksejakt basert på gjennomgang av litteratur.

I kapittel 3 vil jeg presentere to trolldomsprosesser fra Frankrike, én fra 1300-tallet og én fra 1600-tallet. Det samme vil jeg gjøre i kapittel 4, med norske prosesser. Disse sakene vil brukes som eksempler for å belyse observasjonene i kapittel 2. I kapittel 5 vil jeg bruke problemstillingen for å analysere og oppsummere de tidligere nevnte aspektene som dukker opp i kapittel 2, 3 og 4, for så å konkludere.

1.7 Begrep

Ordet heks er nok de aller fleste kjent med, og man antar ofte at det er snakk om en kvinne, da ordet er kjønnsladet. Dette til tross for at omtrent 25% av de trolldomsanklagede i Europa var menn.³⁹ Ordet heks er et mer moderne begrep enn mange antar, og dukket først opp på slutten av 1600-tallet. Ordets opprinnelse er et tysk samlebegrep, *hexe*, og ble mindre brukt enn trolldomsbegrepet.⁴⁰

Troen på trolldom og det overnaturlige har eksistert lenge, men begrepet de fleste i Norge brukte i samtiden var trollkvinne og trollmann, og de bedrev trolldom. Trolldom handlet om overtro, troll og tusser, og hadde en forbindelse til trollverdenen, og var en kunnskap man kunne tilegne seg fra andre. Dette var en gjenganger i trolldomsprosessene, da allmuen ofte oppga andre hekser de selv hadde lært fra eller gått i tjeneste hos, mens dommerne var ute etter å få oppgitt de som hadde deltatt på sabbat.⁴¹ Trolldom er likevel et flytende begrep, da det som nevnt dekker den tradisjonelle trolldomstroen, men det utviklet seg senere til å omfatte også den kristne trolldomstroen.⁴² I Frankrike har nok det samme skjedd, da begrepene *magie* og *sorcellerie* ble brukt til å omtale den tradisjonelle trolldomstroen, og ble senere brukt om magien man kunne motta fra djevelen. De som brukte trolldom ble kalt *sortisseour*, de som kastet *sorts*, forbannelser eller trylleformular.⁴³

I senere tid fikk trolldom en annen betydning. Nå besto den ikke lenger av overtro og gamle tradisjoner; all trolldom stammet fra djevelen, og var dermed ond av natur. Denne typen magi omtales som diabolisme, og gjaldt de som hadde inngått en avtale med djevelen og frasagt seg sin kristne tro for å kunne sikre seg materielle goder.⁴⁴ De to ulike typene

---

³⁹ Hagen 2014: 18

⁴⁰ Hagen 2014: 9-10

⁴¹ Mitchell 2011: 46, Hagen 2014: 17

⁴² Støverstein 2014: 4

⁴³ Dictionnaire historique de l'ancien langage françois, volume 9 : 478

⁴⁴ Mitchell 2011: 45

trolldom kan omtales som indre og ytre, da den tradisjonelle var basert på indre kraft, mens den kristne var basert på kraft man fikk fra en ytre kilde, følgelig djevelen.⁴⁵

Trolldom kan dermed deles inn i tre kategorier; hvit magi, maleficium, og demonologi. Hvit magi og maleficium var basert på den tradisjonelle indre trolldommen, mens demonologien stammet fra den kristne ytre magien. Hvit magi var den helbredende typen som signere brukte for å kurere ulike sykdommer, og kan også omtales som signeri. Vanlige folk fryktet ikke signere, og ofte ble ikke magien deres regnet som trolldom. Maleficium var et samlebegrep for alle typer skademagi, og strakte seg fra kjærlighetsmagi til trolldom som skapte stormer, senket båter og tok livet av andre mennesker. Demonologi var den vitenskapelige læren om djevelen og hans kontakt med mennesker, og baserte seg på at man kunne inngå en avtale med djevelen ved å si fra seg sin kristne tro, og dermed få trolldomskrefter for å utføre djevelens arbeid på jorden.⁴⁶

Demonologien var som oftest representert ved samfunnets elite. Ordet elite kan ses på fra flere aspekter, deriblant økonomiske og akademiske. I denne studien vil jeg kontinuerlig referere til en elite, som jeg her vil avgrense til de involverte i trolldomsprosessene. Under dette elitebegrepet vil dommere, fogder og de med rettsutøvende makt dekkes, i tillegg til prester, biskoper og andre geistlige som påvirket lovverket og rettsutførelsen.

Kirken er et noe flertydig begrep i denne studien. I middelalderen var Norge et katolsk land, og kirken førte kristenrett der det fantes et eget lovverk. Kirkens rolle endret seg etter reformasjonen og ble en del av staten, med kongen som øverste religiøse overhode. Kristenretten opphørte som i mange andre protestantiske land.⁴⁷ I Frankrike hadde den katolske kirke ikke bare påvirkningskraft i lovverket, men kunne separat fra rettsvesenet straffe etter kanonisk lov. Verdslige herskere samarbeidet ofte med kirken, og straffet de mer praktiske trolldomsutførelsene, som maleficium.⁴⁸ En overgang sent i middelalderen fant sted, og kirkens påvirkningskraft ble mer begrenset når det kom til trolldom fram mot tidlig nytid. I tidlig nytid hadde kirken relativt lite påvirkningskraft, da verdslige makter overtok rettsføring av trolldomsanklagede.⁴⁹

---

⁴⁵ Botheim 1999: 19-20

⁴⁶ Hagen 2014: 10-11, Alm 2001: 15-16

⁴⁷ Næss 1984: 100

⁴⁸ Foucault 1907: 28-29, Behringer 2004: 35, Kieckhefer 2000: 177

⁴⁹ Pearl 1983: 464

1.8 Generelt om trolldomstro og heksejakt

Troen på trolldomskunst og magi har eksistert i ulike variasjoner over hele verden siden menneskets opprinnelse. På samme måte som utallige religioner har gjort, har også magi og de som behersket dens ulike former, hjulpet til med å forklare det uforklarlige, og i så måte gjort livet mer forutsigbart for de som levde i tidligere perioder. Tilfeldigheter fantes ikke; om et husdyr eller noe fælt skjedde, så var det fordi noen ønsket hevn eller lignende.⁵⁰ Denne mentaliteten eksisterte over hele Europa, og tanken om at man kunne påvirke andres liv ved bønn eller magi sto sterkt.

Richard Kieckhefer stilte i boka *Magic in the Middle Ages* (1989), spørsmålet om hva magi egentlig var, og hvor grensen mellom magi og vitenskap gikk. Dette var et logisk spørsmål, da denne grensen kunne være nokså diffus. Mange antar kanskje at magi kun omfattet det mystiske man gjorde for å volde skade på andre eller deres eiendeler, hvorav spådommer om fremtiden ikke gjaldt fordi det ikke var en fysisk hendelse.⁵¹ Blant allmuen spilte ikke disse diffuse grensene noen stor rolle; magi var noe man visste fantes, og det skulle fryktes og respekteres. Magi var ikke noe en spesifikk samfunnsgruppe hadde kunnskap om, det var kunnskap som spredte seg til alle samfunnets hjørner, og både geistlige og allmuen utvekslet det de hadde kjennskap til.⁵²

Folk lette etter årsaker og forklaringer for sin ulykke, og at en trollkvinne eller mann hadde utført et ritual virket ofte som en ikke bare mulig, men også sannsynlig, løsning. Et annet moment for hvorfor trolldomstroen vokste fram kan være medisinmangel og manglende forståelse av ulike sykdommer og hvordan de smittet. Store deler av befolkningen var ofte uvitende om årsaken til sykdommer og epidemier, og kan dermed ha sett til magi som forklarende faktor.⁵³ Det at mange oppsøkte trollfolk for deres helbredende kunnskap kan også ha bidratt til dette synet; om man kunne kurere noen for en sykdom, kunne man også forårsake den.⁵⁴

Til tross for at størstedelen av allmuen trodde helt og fullt på magi og alt den kunne gjøre, så noen i eliten på magi som overtro og fantasi.⁵⁵ Etter kristendommens fremmarsj ble restriksjoner innført i mangt et lovverk, som ofte forbød selve troen på trolldom.⁵⁶ Synet på magi som overtro førte ofte til at de som ble anklaget slapp unna med lettere straffer da det

---

⁵⁰ Muchembled 1991: 66

⁵¹ Kieckhefer 2000: 8-9

⁵² Kieckhefer 2000: 56-57

⁵³ Sallmann 1989: 41-42

⁵⁴ Tørnsø 1986: 98

⁵⁵ Pearl 1983: 459

⁵⁶ Hagen 2014: 34

tross alt bare var snakk om overtro; til tross for at det også kunne tolkes som hedenskap. Dette endret seg mot slutten av 1300-tallet, da teorien om at magi var basert på en pakt med Djevelen vokste frem.⁵⁷

Pave Eugenius IV var den som rettet Europas inkvisitorer mot denne nye kjetterske⁵⁸ trusselen i 1437, da han fryktet de ukristelige handlingene som ble utført; sabbatssamlinger der man tilba djevelen og fortærte spedbarn, utførte seksuelle handlinger både med Djevelen og andre kjettere. De var ikke som kjetterne man hadde kjent til fra før, dette var mennesker som gjennom en pakt med Djevelen bedrev skademagi, og ikke med den praktiske, tradisjonelle magien man var kjent med.⁵⁹

Den demonologiske teorien fikk fotfeste og spredte seg gjennom Europa, og bidro til at heksejakten ble så intens som den ble.⁶⁰ Den europeiske heksejakten fant sted mellom 1450 og 1750, og omhandlet omtrent 100 000 mennesker. Av alle sakene ble omkring 40 000 til 50 000 av de anklagede henrettet.⁶¹ Omtrent halvparten av sakene endte dermed med frifinnelse, men skaden på ens rykte var ofte gjort. Det var dermed stor sjanse for at de som ble frifunnet ble mistrodd av samfunnet i ettertid, noe som ofte kunne ende i nye anklager i etterkant av frikjennelsen.

Malleus maleficarum, også kjent som *Heksehammeren*, ble skrevet av Heinrich Kramer og Jacob Springer, og utgitt i 1486. Det var den første boka skrevet for inkvisitorer for å assistere dem i jakten på trolldom som et lovbrudd.⁶² To år før bokas utgivelse skrev pave Innocens VIII en pavebull, *Summis desiderantes affectibus*, som tillot heksejakt på vegne av den katolske kirken. Pavebullen ble inkludert i *Heksehammeren*, noe som ga bokas innhold økt troverdighet og kunne betraktes som kirkens velsignelse til heksejakten.⁶³

Magi hadde eksistert siden antikkens tider, og var en akseptert del av befolkningens hverdag. I en verden der så mye var uforklarlig, gjorde trolldom at man kunne komme seg gjennom livet uten at frykten for det ukjente tok overhånd. Den katolske kirke tok skritt for å få trolldom forbudt, da de anså den som skadelig for oppslutningen rundt kristendommen. Da kjetterbevegelser vokste frem og ble en trussel for kirken, ble inkvisitoren etablert for å ta hånd om dem. Etter hvert som den demonologiske lære spredte seg, ble også trollfolk regnet som kjettere, og bidro til å starte og intensivere heksejakten.

---

⁵⁷ Hagen 2018

⁵⁸ Tro som avviker fra etablerte dogmer

⁵⁹ Støverstein 2014: 1

⁶⁰ Hagen 2014: 34

⁶¹ Hagen 2014: 24-25

⁶² Sallmann 1989: 33

⁶³ Sallmann 1989: 29

1.8.1 Demonologiens betydning

Demonologien var, som tidligere nevnt, den vitenskapelige læren om Djevelens kontakt med mennesker. Den skilte seg fra den tradisjonelle trolldomstroen i at den hadde Djevelen som basis for all magi, som gjorde all trolldomsbruk ond og satte alle trollfolk i ledtog med Satan. Denne læren oppsto derimot ikke på 1400-tallet, det var først da den fikk gjennomslag. Troen på at all trolldom stammet fra Djevelen eller demoner hadde eksistert lengre enn kristendommen, men hvordan og hvorfor mennesker hadde fått onde krefter ble det lenge spekulert om.⁶⁴

Etter utgivelsen av *Malleus Maleficarum* spredte teoriene seg, og andre demonologiske verk ble skrevet og spredte seg over hele Europa, mye på grunn av utviklingen av boktrykkerkunsten på 1450-tallet.⁶⁵ Det eksisterer fortsatt noe usikkerhet rundt hvor mange utgivelser og hvor store opplag det ble produsert av *Malleus maleficarum*, der tall opp mot 50 000 vurderes.⁶⁶ På grunn av dette finnes det også uenighet i hvilken grad både *Heksehammeren* og andre verk påvirket trolldomsprosessene, da de i hovedsak ble kjøpt av prester, dommere og andre med økonomi til en slik utgift. Noen steder unngikk trolldomsprosesser til tross for at eksemplarer av *Heksehammeren* fantes der, som viser at boka ikke nødvendigvis hadde en utløsende effekt. Likevel ble boka spredt blant de lesekyndige, blant dem dommere og prester, og demonologiens lære ble spredt gjennom rettssaker, kirker og gudstjenester.⁶⁷ De fleste historikere er likevel enige i at *Malleus maleficarum* fantes i de fleste store byer, og at dens innflytelse kan anses som betraktelig, da den regnes av flere som den første store boktrykkersuksessen.⁶⁸ I tillegg blir sitater fra *Heksehammeren* ofte funnet i rettsdokumenter fra ulike trolldomsprosesser i flere land, blant annet Island.⁶⁹

Som tidligere nevnt ble ikke bare kvinner anklaget for trolldom, men prosessene hadde et tydelig kvinneovertall. Trolldomsprosessene som fenomen var dermed ikke kjønnsesifikke, men det var en tydelig variabel i kvinnes disfavør. Dette kan sies å stamme fra *Malleus Maleficarum* og andre demonologiske verk, som var tydelig i sin tale om at kvinnen var det svake kjønn, og dermed mer mottakelig for Djevelen og hans fristelser. De

---

⁶⁴ Foucault 1907: 34

⁶⁵ Hagen 2014: 55

⁶⁶ Hagen 2014: 41, Stave 29

⁶⁷ Stave 2012: 29-30

⁶⁸ Hagen 2014: 40

⁶⁹ Stave 2012: 30

fleste trollfolk var kvinner hevdet Kramer.⁷⁰ Med Djevelens hjelp kunne de utføre maleficium, påvirke en manns potens, skape stormer og skade både folk og dyr.⁷¹ Sprenger og Kramer mente djevelens innflytelse og antall hekser økte i omfang, og at dette ville hjelpe Djevelen i kampen mot det gode. Denne trusselen bidro til at alle kvinner ble vurdert som mulige hekser, og til at kvinneforakten økte fram til den toppet seg på 1500- og 1600-tallet.⁷²

Mistilliten til kvinner stammet for Kramer og Sprenger fra skapelsesberetningen, der kvinnen ble skapt av et defekt ribbein. De fremstiller henne som ond og svak, med intelligens tilsvarende et barns.⁷³ Kvinnens mangler var det som gjorde det enkelt for Djevelen å friste henne, akkurat som han fristet Eva til å spise fra kunnskapens tre, og var det som forklarte hvordan trolldom spredte seg.⁷⁴ *Malleus maleficarum* forklarte hva en trollkvinne kunne utføre med magi, og det strakte seg fra å gjøre menn impotente til å drepe buskap og lage stormer. Dette var trolldom som allerede var kjent for allmuen, som gjorde det lettere for dem å akseptere den demonologiske lære. Boka henvendte seg ikke bare til allmuen, men også til eliten, og da spesielt dommere. Som håndbok forklarte den hvordan man identifiserte, arresterte, forhørte og dømte hekser.⁷⁵

Et spesielt aspekt som dukket opp i Heksehammeren var sabbaten og de som deltok på den. Typisk for prosessene i Europa var at sabbaten var et sted man spiste, danset og utførte seksuelle handlinger på både Djevelen og andre sabbatsdeltakere. I Norge dukket ikke sabbaten opp like ofte, og når den gjorde det handlet den gjerne om mat og drikke. Om en heks hadde deltatt på en sabbat for så å bli tatt inn til forhør, ville hun være i stand til å identifisere flere trollkvinner. For å oppnå denne informasjonen ble mange kvinner torturert til å oppgi sabbatsdeltakere, og kjedeprosesser oppsto og vokste i størrelse.⁷⁶

Den katolske kirken har siden de første århundrene av sin eksistens kjempet mot både hedendom og praktiseringen av trolldom, mens de samtidig har tvilt på dens effektivitet. Deler av kirken oppfattet disse såkalte gudene som reelle demoner, som var av natur mennesket overlegne; andre mente at det kun var overtro og ignoranse som burde motarbeides av prester, som avfeide selverklærte trollfolk med at de ble påvirket av djevelen og at de bare

---

⁷⁰ Hagen 2014: 55, Behringer 2004: 74

⁷¹ Hagen 2014: 56

⁷² Willumsen 1994: 20, Hagen 2014: 56, Pearl 1983: 458

⁷³ Willumsen 1994: 20-21

⁷⁴ Willumsen 1994: 21

⁷⁵ Willumsen 1994: 21

⁷⁶ Stave 2012: 31

fantaserte.⁷⁷ Likevel har den katolske kirke helt siden romertiden av hevdet at all magi, det seg være hvit magi eller maleficium, hadde en diabolsk opprinnelse.⁷⁸

Det kristne grunnlaget bak mistroen til trollfolk finner man flere steder i bibelen. I Femte Mosebok står det at man skal ikke omgi seg med de som vil la sine barn gå gjennom ilden, eller som driver med spådomskunster. Dette kan tolkes på flere måter; at de som bedrev trolldomskunst kom til å gå gjennom ilden i helvete, eller at de måtte renses av ilden før eller etter sin død for å kunne motta Guds tilgivelse. Teksten er likevel tydelig på at spådomskunst var å gå mot kirkens tro, da det kun var Gud som visste hva som skulle skje.⁷⁹ Ytterligere viser Andre Mosebok til, innimellom flere paragrafer om hva som er kriminelle handlinger, at en trollkvinne skal man ikke la leve.⁸⁰

Utgivelsen av *Malleus maleficarum* bidro til heksejakten, da den instruerte dommere og inkvisitorer hvordan de skulle identifisere, torturere og dømme trollfolk. Det var etter dens utgivelse at heksejakten fikk et mer kvinnelig fokus, selv om også menn ble dømt for trolldom både før og etter publiseringen. Nye aspekter rundt trolldom og de som utførte den oppsto, og sabbaten ble innført som et typisk element i trolldomsprosesser. Med grunnlag i at all magi kom fra Djevelen, var nå all trolldom sett på som ondskap, en stor overgang fra den tidligere aksepten magien hadde hatt.

---

⁷⁷ Français 1910: 186, Foucault 1907: 14

⁷⁸ Behringer 2004: 33

⁷⁹ Bibelen: Femte Mosebok 18: 10-14

⁸⁰ Bibelen: Andre Mosebok 22: 18

2.0 Utvikling av trolldomsprosesser i Norge og Frankrike

I dette kapitlet vil jeg vise hvordan trolldomstro og prosesser utviklet seg i Norge og Frankrike, ved å vise til forskningslitteratur fra og om de to landene.

2.1 Middelalderen

2.1.1 Magi i Frankrike

I middelalderen var mentaliteten en helt annen en nåtidens; befolkningen fryktet det ukjente og overnaturlige, sykdommer og indre trusler var uforklarlige mysterier, og bidro til et utrygt verdensbilde.⁸¹ Hele befolkningen kunne regnes som trollfolk, da få tvilte på magiens realitet og de fleste hadde ulike ritualer for å trygge seg og sine.⁸² Disse ritualene var gjerne blandet med kristne elementer og tradisjonell folketro, noe den katolske kirke mislikte.⁸³ Spredningen av magikunnskapen skjedde fra alle kanter; prester og munkler leste om urter og deres funksjoner og informerte ikke-geistlige om dette, mens den generelle befolkningen delte det de regnet som helbredende urter.⁸⁴ Skillet mellom hva som var magi og hva som var praktisk kunnskap var noe utydelig i middelalderen, men bruken av urter for å skade andre ble tidlig inkludert i lovverk under trolldomsparagrafene. Det er mulig å anta at bruken og effekten ble sett på som overnaturlig og magisk.

Det kan høres merkelig ut at munkler og prester var en del av denne trolldomsutvekslingen, da de senere kom til å bli motstandere av magi i sin helhet. De var lærde som både studerte og kopierte gamle verk og brukte mye tid på å tilegne seg antikkens legekunnskap. Om denne legekunnskapen inneholdt det som senere skulle bli omtalt som magi, var det nok ikke det munkene selv så på det som.⁸⁵ Fra starten av 1200-tallet forsøkte biskoper og andre høytstående geistlige å innføre strengere regler og høyere krav til utdanning for å fjerne overtro og magi fra munkenes og prestenes legemiddelkunnskap, men det skulle vise seg å være svært vanskelig da bruken var etablert og vanskelig å endre.⁸⁶

I rurale strøk var det ofte behov for de med kunnskap om medisin og helbredelse, men ifølge Kieckhefer varierte typen helbreder såpass mye at forskere i dag ikke kan si sikkert hva som var tradisjonelle regler for hvem som kunne helbrede. Noen steder var helbrederne oftest

---

⁸¹ Muchembled 1991: 41-42, 53

⁸² Muchembled 1991: 48-49,

⁸³ Muchembled 1991: 51

⁸⁴ Kieckhefer 2000: 56-57

⁸⁵ Kieckhefer 2000: 57-58

⁸⁶ Kieckhefer 2000: 58

kvinner, andre steder menn, noen steder gikk evnene i arv, andre steder kunne man tilegne seg kunnskap. En generalisering for de som brukte helbredelse og hvordan de utførte magi eller medisin er dermed umulig.⁸⁷ Grensen mellom hva som ble regnet som hvit magi og hva som var maleficium var noe diffus for mange. En helbreder som ikke lyktes med å kurere en klient, kunne fort risikere å bli beskyldt for å forsøke å skade personen, som kan sees på som et sprang fra hvit magi til maleficium. Grunnlaget bak både hvit magi og maleficium var den samme, forskjellen lå i hensikten bak trolldommen.⁸⁸

At en kvinne oppsøkte en heks for å kurere den manglende gnisten i ekteskapet sitt, kan høres romantisk ut. Det ble regnet som kjærlighetsmagi og definert som maleficium, da det ville manipulere ektemannens følelser og gå utover hans frie vilje.⁸⁹ Å endre en manns følelser hadde flere funksjoner; en kvinne kunne bruke det både for å forhindre ham i å være utro, og for å få ham til å forelske seg i henne.⁹⁰ Flere brukte sitt menstruasjonsblod som ingrediens for å utføre kjærlighetsmagi, noe som dukket opp i flere saker i Europa.⁹¹

Før kristendommens innføring i Europa var det ikke uvanlig å bruke ulike trylleformularer. Disse ble skrevet ned av geistlige da kristendommen gjorde fremskritt, og etter hvert begynte geistlige å skrive egne trylleformularer. Disse ble ofte oversatt fra latin til ulike lands språk, og sendt til kloster over hele Europa. Dette gjorde at like elementer fra disse trylleformularene dukket opp over hele kontinentet.⁹² Oppfatningen av ordenes effekt varierte blant befolkningen; mange trodde at verbale trylleformularer hadde iboende kraft, mens andre mente de lignet på religiøse bønner.⁹³

Ved å bruke dyr som komponenter i trolldomsoppskrifter mente man at effekten var avhengig av hvordan man sanket og preparerte ingrediensene. For eksempel kunne asken fra brente ravner brukes mot epilepsi og gikt, men kun om spesielle tiltak ble fulgt. Om man tok raven rett fra redet, ikke lot den røre bakken eller lot den bli tatt med inn i et hus, og den ble brent i en ubrukt gryte ville man i større grad oppnå suksess enn om disse retningslinjene ikke ble fulgt.⁹⁴ Dyrene som ble brukt var gjerne valgt basert på sine ulike styrker, hvorav organer og lignende fra okser, hjortebukker og geitebukker ofte ble brukt til helbredelse, da de ble sett på som fysisk sterke og ville ha et bedre potensiale til å helbrede.⁹⁵

---

⁸⁷ Kieckhefer 2000: 59, Muchembled 1991: 80

⁸⁸ Kieckhefer 2000: 80-81

⁸⁹ Kieckhefer 2000: 81-82

⁹⁰ Muchembled 1991: 58

⁹¹ Kieckhefer 2000: 82

⁹² Kieckhefer 2000: 72

⁹³ Kieckhefer 2000: 74-75

⁹⁴ Kieckhefer 2000: 67

⁹⁵ Kieckhefer 2000: 67

Amuletter og talismaner ble som oftest brukt til å beskytte bæreren mot ulike farer, deriblant sykdom, og ble regnet som et forebyggende tiltak. Amuletter besto ofte av ulike urter eller deler av et dyr, mens talismaner hadde ord skrevet på seg.⁹⁶ Det er viktig å merke seg det religiøse aspektet ved talismaner og amuletter, i stedet for å bare se på de som magiske elementer. Det var ikke uvanlig å bruke ulike objekter som hadde blitt velsignet eller pergamentruller med nedskrevne bønner som både amuletter og talismaner, som vil si at denne skikken også hadde et religiøst aspekt ved seg, selv om det kan ha vært en sammensmeltning av en gammel og ny tradisjon.⁹⁷

I Frankrike var fokuset på magi effekten den hadde, og ikke nødvendigvis om det var trolldom eller ikke. Dette gjaldt i største grad medisin, da det var viktig at deres kunnskap om urter og andre helbredelsesmetoder fungerte. Grensen mellom hva som var trolldom og hva som var praktisk kunnskap var diffus. Mange fryktet det ukjente i verden, så ritualer for å sikre seg selv og det man hadde kjært ble regnet som nødvendig. Kirken hadde en noe ambivalent rolle; munkene og andre geistlige brukte det som senere kom til å bli regnet som trolldom, mens noen i den geistlige elite forsøkte å begrense overtroen og trolldomsbruken.

2.1.2 Generelt om det franske rettssystemet og kirkens rolle

Den tidligst kjente loven mot magibruk som ble tatt i bruk i Frankrike er en sivil lov fra 500-tallet, la loi Salique, Lex Salica, i Norge kjent som den Saliske Lov.⁹⁸ I del 19 av loven fantes to paragrafer om trolldomsbruk. Den første meldte at om man hadde gitt noen urter i den hensikt å ta liv, måtte man betale en bot, eller brennes på bålet. Den andre oppga at om man hadde forhekset noen, dersom dette kunne bevises, skulle straffes med en større bot.⁹⁹ Dette var altså den første loven der straffen for magi og trolldom var å brennes til døde, og var en straff som skulle vare i lang tid.¹⁰⁰ Flere av lovene i den Saliske Lov omhandlet praktiske lovbrudd, eksempelvis straff for å ikke møte opp når man ble innkalt til tinget, eller tyveri av griser eller kveg.¹⁰¹

Siden kristendommens innføring i Frankrike, hadde kirken jurisdiksjon over alle åndelige lovbrudd, deriblant spørsmål rundt avgudsdyrkelse, moral og lignende. Straffene var i overensstemmelse med kanonisk lov.¹⁰² Straffene varierte likevel en del, da det var vanskelig

---

⁹⁶ Kieckhefer 2000: 75, 77

⁹⁷ Kieckhefer 2000: 78-79

⁹⁸ Foucault 1907: 17

⁹⁹ Yale Law School u.å.

¹⁰⁰ Foucault 1907: 18

¹⁰¹ Yale Law School u.å.

¹⁰² Foucault 1907: 16-17

å skille mellom straffer for brudd på lovverk og represalier basert på informasjon oppnådd under bekjennelse. Straffene kunne strekke seg fra eksil, til fasting på vann og brød i flere år. Blant annet var straffen for å skape en storm eller drepe noen med magi, fasting i fire år. Likevel var disse straffene i prinsipp frivillige, især de man ble ilagt etter å ha skriftet.¹⁰³ Kirken kunne ikke påføre fysisk avstraffelse, så i alvorlige tilfeller måtte de dømte overgis sekulære retter, som deretter kunne gjennomføre straffen.¹⁰⁴

Tidlig i det andre århundre oppsto kjetteri som fenomen i Europa. Det var en splittelse mellom ulike grupper kristne, hvorav en gruppen anklaget andre for å være under innflytelse av demoner. Dette ble basert på at de hadde ulike perspektiv på kristendommen og dens ideologi.¹⁰⁵ Magi og trolldom ble sett på som en måte å returnere til en hedensk tro, og er grunnen til at trollfolk ofte ble straffet på samme måte som kjettere.¹⁰⁶ Kjettere ble ofte brent, og denne tradisjonen ble videreført til henrettelse av trollfolk, både for å identifisere dem som djevelens tilhengere og for å rense sjelen deres.¹⁰⁷ Mange betraktet de som trodde på trolldom og dens kraft som om de feilet den kristne tro, og hadde dermed behov for å angre sine synder.¹⁰⁸ Kirken fikk mer makt i løpet av 700-tallet, da sønnene til kong Childéric anerkjente kirkens makt og ville utnytte den. De ble dermed ivrige motstandere av hedensk overtro og magi, og fra 742 gikk prinsene og flere biskoper sammen for å undertrykke overtroen blant befolkningen.¹⁰⁹

Også verdslige herskere straffet trolldomsbruk. Den karolingiske kong Charles II erklærte i 873 at trollfolk hadde påført befolkningen sykdom og epidemier, og fikk menn og kvinner drept for trolldomsbruk, sammen med deres medsammensvorner.¹¹⁰ Fram til 700-tallet ble flere lover vedtatt uten spor av tvil om magiens realitet.¹¹¹ Da Karl den Store erobret deler av nåtidens Tyskland erklærte han at alle som ble funnet skyldige i trolldomsbruk skulle bli gitt til kirken som slaver. Ytterligere gikk han i å erklære at de som ofret til djevelen, som han betraktet germanske guder som, skulle henrettes. I 789 inkluderte Karl den Store lover mot trolldom i sin *Admonitio Generalis*, et dekret utsendt til de frankiske domenene¹¹² hvor også trolldom ble omtalt. I dekretet omtales trolldom som det gjør i Andre Mosebok; en trollkvinne

---

¹⁰³ Kieckhefer 2000: 179

¹⁰⁴ Levack 2016: 82

¹⁰⁵ Royalty 2013: 6-8

¹⁰⁶ Foucault 1907: 38

¹⁰⁷ Levack 2016: 86

¹⁰⁸ Behringer 2004: 34

¹⁰⁹ Foucault 1907: 23-24

¹¹⁰ Behringer 2004: 34

¹¹¹ Foucault 1907: 23

¹¹² De frankiske domenene, det frankiske rike, eller Frankerrike, var landområdene som ble samlet fra sent på 400-tallet til omtrent 950, og var det som senere skulle bli Frankrike.

skal du ikke la leve.¹¹³ Trolldomsdelen ble utarbeidet etter et visst antall pavelige dekret, utsendt av pave Hadrian I, og i senere versjoner ble også lover mot vær-magi inkludert.¹¹⁴ Kirken, som selv kunne straffe trolldomsbruk, utøvde likevel stor påvirkningskraft over verdslige herskere, noe som gjenspeiles i flere verdslige lovverk.¹¹⁵

I 873 kom et edikt som skapte et skille mellom trollfolk og hedninger; de som brukte magi ble ikke lenger omtalt som hedninger, men som trollfolk.¹¹⁶ Det var allerede på denne tiden et visst skille mellom kirkeretten og det verdslige rettssystemet; kirken straffet etter kanonisk lov uten å ta i bruk rettsapparatet, mens rettssystemet straffet hovedsakelig de mer praktiske aspektene av magibruk, inklusive hedenskap. Kjærlighetsmagi og maleficium ble regnet som praktiske former for magi, og dermed retterført av verdslige myndigheter.¹¹⁷

Fram til 1200-tallet hadde kirken et ambivalent syn på trolldom, men i løpet av 1200-tallet endret den standpunkt angående magi. Tekster av Jacob av Voragine (1228-1298) forteller historier om helgener og deres kamper mot demoner og trollfolk, hvorpå trolldom ble ansett som ekte for å fremheve helgenenes bragder. Thomas Aquinas (1225-1274) skrev i sin *Summa contra Gentiles* om at trollfolk, med hjelp fra djevelen, kunne utføre forbrytelser med magi. I tillegg ble det nevnt at trylleformularer, amuletter og ritualer indikerte pakter med demoner.¹¹⁸ Dette bidro til at kirkens ambivalente trolldomssyn endret seg, og teologer forsøkte etter hvert å presisere den sataniske pakten. Den ble basert på datidens grunnlag for sosiale relasjoner, som var middelalderens føydalsystem.¹¹⁹

Inkvisisjonen ble etablert i løpet av 1100-tallet av pave Gregor IX, for å hovedsakelig ta grep om kjettere, da deres stigende tall var en bekymring i sentral-Frankrike.¹²⁰ Straffen for trolldomsbruk ble i kirkeretten dødsstraff fra 1300-tallet av, da det ble sterkt forbundet med kjetteri.¹²¹ Dermed ble inkvisitoren indirekte et konsept for å finne og straffe hekser.¹²² Det å inkludere trollfolk i samme gruppe som kjettere var nok ikke en vanskelig sak, da en slik satanisk sekt ville bli stående i direkte opposisjon til kirken. En spesialenhet av inkvisitorer med søkelys på trollfolk ble mulig, og startet forsiktig; først med godkjenning fra pontifikale inkvisitorer, senere fra sekulære jurisdiksjoner.¹²³

---

¹¹³ Kieckhefer 2000: 179, Bibelen: Andre Mosebok 22: 18, Brégaint 2019

¹¹⁴ Behringer 2004: 52

¹¹⁵ Kieckhefer 2000: 177

¹¹⁶ Foucault 1907: 27

¹¹⁷ Foucault 1907: 28-29, Behringer 2004: 35

¹¹⁸ Behringer 2004: 34-35

¹¹⁹ Foucault 1907: 14, Behringer 2004: 34

¹²⁰ Foucault 1907: 37

¹²¹ Français 1910: 187

¹²² Pearl 1983: 464

¹²³ Foucault 1907: 15, 39

Da det senere ble klart at trolldom kom fra en satanisk pakt, og at man i prosessen sa fra seg den kristne tro, falt trolldom som straffbar handling under inkvisisjonens domene.¹²⁴ Inkvisisjonen fikk en gradvis endring; fra å opprinnelig jakte på kjettere, utviklet de seg mot å jakte trollfolk i løpet av 1300-tallet. Det var likevel fra kjettere at ideen om en satanisk sekt utviklet seg. Da inkvisitoren var vant med å forfølge kjettere videreførte de også sektaspektet, og antok at trollfolk dannet en ond forening, en diabolisk versjon av den kristne kirke. De første som ble anklaget for dette, ble avhørt og torturert og ga dermed tilfredsstillende svar på inkvisisjonens antakelser, og det var ikke lenger tvil om at denne diabolske sekten var en veritabel trussel.¹²⁵ I løpet av 1400-tallet overtok verdslige makter trolldomsforbrytelser som lovbrudd, og den katolske kirken fikk ikke lenger straffe trolldomsutøvelse i Frankrike.¹²⁶

Det var ikke tvil om at magien grunnet i djevelen, men nøyaktig hvordan mennesker kunne motta slike krefter var ukjent.¹²⁷ Maurice Foucault mente at om kirken hadde valgt en annen fremgangsmåte enn å hevde at det var demoniske og onde krefter som styrte magien, og heller framstilt magitroen som tullete og overtroisk, ville ikke konsekvensene blitt så store i senere tid. Han omtalte tre forsøk på å motbevise den folkelige overbevisningen om magiens eksistens; biskopen av Lyon forsøkte i 820 å motbevise menneskers innblanding i stormer, mens biskopen av Worms skrev en resolusjon i bok 19 i samlingen bøker kjent som *Decretum*, der han benekter ritualers effektivitet.¹²⁸ Biskopen mente også at mennesker verken kunne bruke trolldom til å lage stormer, påvirke andre menneskers følelser, eller omskape seg til dyr, da dette var å trosse Guds privilegium som skaper.¹²⁹ *Canon Episcopi* var den teksten som fikk mest troverdighet, da den var en del av en kanonisk samling skrevet av Regino de Prüm rundt år 900. Den ble også inkludert i biskopen av Worms' resolusjon. Resolusjonen ble fort glemt, men *Canon Episcopi* ble kanonisert og senere inkludert i *Corpus Juris Canonici*, kirkens lovsamling. På denne måten ble *Canon Episcopi* konserverv gjennom hele middelalderen, og ble ansett som en høyere autoritet.¹³⁰

Den tidligste omtalelsen av trolldom i lovverk baserte seg på maleficium, der straffen var bot eller å brennes om man ikke kunne betale. Deretter ble stadig flere aspekter innen trolldom inkludert, noe basert på kirkens innflytelse, annet etter verdslige herskeres initiativ.

---

¹²⁴ Foucault 1907: 37

¹²⁵ Foucault 1907: 38-39

¹²⁶ Foucault 1907: 65

¹²⁷ Foucault 1907: 34

¹²⁸ Foucault 1907: 34, Gale 2007

¹²⁹ Kieckhefer 2000: 46

¹³⁰ Foucault 1907: 34, Behringer 2004: 31

Kirken gikk fra å være ambivalent mot trolldom, til å straffe det som kjetteri, og deretter til å anse det som et separat lovbrudd. Fra 1300-tallet av ble det ansett som et lovbrudd så alvorlig at det skulle straffes med døden. Kirkeretten kunne ikke avgi fysisk avstraffelse og var dermed avhengig av at den verdslige retten gjennomførte det på deres vegne. Kirkeretten og verdslige makter straffet separate aspekter innen trolldom, men i løpet av 1400-tallet overtok verdslige rettsinstanser alt ansvar for trolldomslovbrudd. Allmuens trolldomstro var nok best representert før kristendommens frembrudd, da de så på de praktiske anliggende rundt trolldom, og hensikten bak utførelsen var det som avgjorde om det var et lovbrudd eller ikke.

2.1.3 Magi i Norge

I perioden 1150-1300 ble ikke trolldom som middel skydd, men bruken og konsekvensene magien fikk ble vurdert. Først senere ble trolldom sett på som skammelig. Trolldomsforfølgelser fant sted til tider, men straffene var milde. Både allmuen og geistligheten praktiserte trolldom; alle de ulike sosiale klassene så trolldommen og magien i verden, og anså den som reell.¹³¹ For befolkningen var ingenting tilfeldig, alt som skjedde hadde grunnlag i menneskelige handlinger. Trolldom ble vurdert etter sin effekt, der grunner til å bruke magi kunne variere; sikre god helse, forbedre finansiell situasjon, hindre ulykker, få bedre avlinger, men det alle hadde til felles var at de var forsøk på å kontrollere sin egen skjebne.¹³² Kvinner og menn ble straffet i like tall; kvinner for kjærlighetsmagi, og menn for kjetteri og politiske agendaer.¹³³ Det er verdt å merke at selv om folk flest ikke var bekymret når de selv brukte magi, så var de ikke like fryktløse når det gjaldt andres trolldomsbruk.¹³⁴

Innføringen av kristendommen var en gradvis prosess, og en sammensmeltning av gamle tradisjoner og nye fant sted.¹³⁵ Der man før kunne skrive ”må Tor hellige denne jorden” for å merke en grav, kunne man etter kristendommens innføring skrive ”må Michael beskytte hans ånd.” Endringen var altså ikke spesielt stor, man byttet bare fra gamle guder til den nye og hans engler og helgener. Det samme gjaldt ved bruken av amuletter; der inskripsjonene opprinnelig ba om beskyttelse fra ulike norrøne guder, ville fra nå av omtale Gud og helgener. Tradisjoner som dette og mange flere kan sees på som kulturelle lån, der gamle skikker ble omgjort og innført innenfor nye rammeverk.¹³⁶

---

¹³¹ Mitchell 2011: 19

¹³² Mitchell 2011: 41, 45

¹³³ Hagen 2014: 105, Mitchell 2011: 45-46

¹³⁴ Mitchell 2011: 50-51

¹³⁵ Mitchell 2011: 43

¹³⁶ Mitchell 2011: 43-44

Det ble skilt mellom ukristen magi og kristen; den ukristne var forbundet med det overnaturlige eller den gamle religionen, og ble koblet til trollverdenen, mens den kristne var forbundet med de som overga seg til Djevelen i jakt på verdslige goder. Funksjonalitet og effekt var likevel det viktigste for folk flest.¹³⁷ Likeså som i Frankrike var det i nordisk middelalder et fokus på medisin og helbredelse, og i Danmark fantes det medisinske tekster fra sent på 1300-tallet som beskrev okkult kunnskap blandet inn i de mange helbredende oppskriftene, og forklarte blant annet hvordan man kunne finne ut om en syk mann skulle overleve eller dø, om en gravid kvinne ventet en gutt eller jente, og hvordan man kunne holde tyver unna buskapen sin.¹³⁸

Kjærlighetsmagi hadde eksistert i Norge lenge før kristendommen ble innført, og den vedvarte lenge etter. Menn brukte kjærlighetsmagi til å forføre kvinner, både gifte og ugifte, noen kvinner brukte det for å unngå samleie eller gjøre menn impotente, mens andre bare ville forsterke sin ektefelles følelser.¹³⁹ Det å bruke magi til forførelse eller for å forårsake impotens ble regnet som maleficium eller forbannelse, der hensikten var å påvirke noens vilje eller hevne seg på dem. Dessverre finnes det få gjenlevende kilder med detaljer om hvordan dette ble utført.¹⁴⁰

Likeså i Norge finner man religiøse elementer i hverdagsmagien, blant annet ved bruken av amuletter og skriftlige talismaner. Papirlapper med hymner nedskrevet ble rullet sammen og brukt som talismaner, og i Bergen ble flere av disse lappene skrevet på latin eller dialekt, der de ba Gud om å beskytte bæreren.¹⁴¹

For allmuen var trolldom en del av hverdagen, og som i Frankrike var det dens effekt og hensikt som var viktig. Både kvinner og menn brukte trolldom, ofte med ulike formål og intensjoner. Kristendommen ble inkludert i eksisterende tradisjoner, og ble brukt til en rekke formål, og det kommer frem at fra tidlig av var det akseptert at det fantes ulike typer trolldom; en kristen og en ukristen versjon. En djevlesk magiform eksisterte altså lenge før diabolismen fikk gjennomslag, men ble vurdert etter hvor effektiv den var i forhold til den tradisjonelle ukristne varianten.

---

¹³⁷ Mitchell 2011: 45

¹³⁸ Mitchell 2011: 47

¹³⁹ Mitchell 2011: 52

¹⁴⁰ Mitchell 2011: 67

¹⁴¹ Mitchell 2011: 48-49

2.1.4 Generelt om det norske rettssystemet og kirkens rolle

Mange lover ble endret eller innført etter kristendommens framskritt, og viser trolldomspektivet og den korrekte straffemetoden. Kirkens og verdslige makters straffeområder overlappet på ulike emner, og mange av lovene nedskrevet i middelalderen var direkte relaterte til religion og det religiøse liv.¹⁴² Da lovene først ble skrevet ned var Norge blitt kristent, og lovene var dermed tydelig kristne både i tone og betydning.¹⁴³ Kristenretten var å finne i landskapslovene og omhandlet, i tillegg til trolldomslovverk, forholdet mellom kirken og allmuen, der et aspekt var om kirkens moralbud ble opprettholdt.¹⁴⁴ Gulatingsloven, som har røtter helt tilbake fra 900-tallet, ble skrevet ned på 1100-tallet. Den gjaldt for store deler av Vestlandet, og var den eldste landskapsloven i Norge. I kristendomsbolken hadde den en egen trolldomsparagraf kalt ”*Um spådomar og galdrar*”¹⁴⁵.¹⁴⁶ Dette viser at trolldom ble sett på som et åndelig lovbrudd, og at det falt under kirkens jurisdiksjon.

Loven frarådet folk fra å tro på verken trolldom eller maleficium, med straff for de som holdt på troen eller praktiserte trolldom, hvorpå en bot skulle betales der halvparten gikk til kongen og den andre halvparten til biskopen.¹⁴⁷ Om man ble funnet skyldig i trolldomsbruk ble straffen landsforvisning.¹⁴⁸ Det at det var ulovlig å i det hele tatt tro på trolldom var noe som gjaldt store deler av Europa, og var ikke unikt for Norge.¹⁴⁹

Gulatingsloven viste til at om en mann ble anklaget for å fare med spådom, måtte tolv likemenn gå gode for ham. Om en kvinne ble anklaget for trolldom, måtte seks kvinner gå gode for henne. Disse seks kvinnene kunne ikke være hvem som helst, de måtte være godkjente av menn som gode hustruer, og de måtte vitne om at kvinnen ikke var i stand til å utføre verken trolldom eller hekseri. Om kvinnen ikke ble frifunnet måtte hun forlate landet og gi opp all eiendom til konge og biskop.¹⁵⁰ Om det kom anklager fra tre hushold, og man fant en kvinne eller mann skyldig i å være trollfolk eller ”mann-etar”, krevde loven at man skulle ta de med ut på sjøen og hugge dem i ryggen.¹⁵¹ Trolldomsanklager ble sett på som alvorlige i Gulatingsloven, og om en ble anklaget for å være trollfolk kunne man ha rett på kompensasjon fra anklageren.¹⁵²

---

¹⁴² Mitchell 2011: 20

¹⁴³ Mitchell 2011: 147

¹⁴⁴ Gulatingslovi, oversatt av Knut Robberstad 1937: 15-50, Norseng 2018

¹⁴⁵ Trolldomssanger

¹⁴⁶ Gulatingslovi 1937: 11,

¹⁴⁷ Gulatingslovi 1937: 42-43, Mitchell 2011: 21

¹⁴⁸ Gulatingslovi 1937: 42

¹⁴⁹ Hagen 2014: 34

¹⁵⁰ Gulatingslovi 1937: 43

¹⁵¹ Gulatingslovi 1937: 43

¹⁵² Gulatingslovi 1937: 43, 44, Mitchell 2011: 150

I Borgartingsloven, som gjaldt i Borgartingslaget fram til Magnus Lagabøters landslov tok over i 1274, ble det opplyst om ulike botsgjørelser for trolldom. Det ble nevnt at om man bet fingeren av et barn for å forlenge sitt eget liv eller oppdro et barn i hedensk tro, var man skyldig 3 merker. Loven informerte om at den verste handlingen en kvinne kunne utføre var å forgjøre en ku eller kalv, kvinne eller barn. Videre viste loven til at om man fant trolldomsgjenstander i noens hjem, som hår, negler eller froskeben, var dette nok for biskopen til å ta de til retten. Ble de funnet skyldige, kunne de drepes når som helst. Om en kvinne ble anklaget, men ikke hadde seks kvinner til å gå god for seg, måtte hun reise fra all sin eiendom.¹⁵³

Ulike deler av landskapslovene ble inkludert i eller erstattet av Magnus Lagabøters landslov fra 1274, som omtaler trolldom på lik linje med drap, tyveri og voldtekt. Brudd på trolldomsloven ble regnet som ubotamål, den strengeste straffemålingen maktapparatet kunne gi. Ubotamål betød at gjerningen ikke kunne godgjøres med bot, men medførte at man ved dom ble erklært fredløs¹⁵⁴.¹⁵⁵ Landsloven ble grunnlaget for lovgivningen under heksejakten på 1500- og 1600-tallet, og Christian IVs Norske Lov fra 1604 var i hovedsak en oversettelse av den.¹⁵⁶ Landsloven viste at selv om befolkningen sannsynligvis fokuserte på maleficium, så involverte nok den katolske kirken seg for å inkludere spådom og beskyttelsesmagi, da dette ble sett på som å undergrave det bibelen sa om fri vilje, som kunne svekke kirkens autoritet.¹⁵⁷

Både Gulatingsloven og Magnus Lagabøters landslov viste til at man kunne få strenge dommer for trolldomsbruk, men trolldomsprosesser skal, som nevnt tidligere, ikke ha forekommet så ofte. Det er mulig å anta at disse strenge straffene ble inkludert i lovverket som en advarsel for befolkningen om hva som kunne skje om man ikke tødde seg på en god, kristen måte.

Et innblikk i utviklingen til trolldomslovverket viser en stor grad av kontinuitet; Gulatingsloven utlyser straffer for maleficium, og anbefaler folk til å ikke tro på trolldom, mens Magnus Lagabøters landslov inkluderte trolldom i mannhelgebolken¹⁵⁸ blant andre forbrytelser som drap og tyveri. Påvirkningen fra den katolske kirke var synlig i at Gulatingsloven hadde en egen kristendomsbolk, der trolldomsparagrafene var å finne, og som viste at trolldomsforbrytelser var et kirkelig anliggende. Da landsloven tok over var fortsatt

---

¹⁵³ Ældre Borgartingslov oversatt av Torleiv Olavsson 1914: 36-37

¹⁵⁴ Man ble fratatt alle sine eiendeler, og hvem som helst kunne ta livet av en, uten å måtte frykte konsekvenser.

¹⁵⁵ Magnus Lagabøters landslov, oversatt av Absalon Taranger 1915: 46, Alm 2000: 41

¹⁵⁶ Alm 2000: 40

¹⁵⁷ Alm 2000: 41-42

¹⁵⁸ Personlig rettssikring

trolldomsaspekter som spådom ubotamål, som viser en kontinuitet fra Gulatingsloven. Som i Frankrike var maleficium tidlig til stede i lovverket, som vitner om at det fra tidlig av var praktisk utførelse av trolldom som hadde betydning for den generelle befolkningen.

2.1.5 Oppsummering

Trolldomssynet i både Norge og Frankrike bar preg av det rent praktiske; folk utførte magi de mente fungere og gjorde livene deres tryggere. At også skademagi ble brukt gjenspeiles i begge lands lovverk, da de første lovene inkluderte maleficium og straff mot eventuell utførelse. Den katolske kirke hadde tydelig påvirkningskraft i begge land; i Norge kommer dette frem i Magnus Lagabøters landslov, der forbud mot flere typer trolldom, som ikke var skademagi, ble inkludert. Dette var sannsynligvis på grunn av press fra kirken, mot magi den anså som skadende for sin autoritet. I Frankrike skjedde noe lignende; påvirkning fra kirken og paven selv gjorde at verdslige herskere inkluderte flere trolldomselementer i lovverkene, der straffene gradvis ble mer intense.

I begge land kunne kirken selv straffe åndelige lovbrudd. I Norge var lovene tilhørende kristenretten inkludert i Gulatingsloven, mens i Frankrike straffet både kirken og verdslige makter trolldomslovbrudd; kirken for moralske brudd og avgudsdyrkelse, og verdslige rettssystem for mer praktiske aspekter som maleficium.

2.2 Tidlig nytid

2.2.1 Magi og trolldom i Frankrike

En overgang fant sted i tidlig nytid, der de gamle ritualene folk flest benyttet seg av, ble betraktet som diabolske ritualer som impliserte dem som Djevelens tilhengere.¹⁵⁹ Selve forståelsen av hva trollfolk var hadde derimot hovedsakelig endret seg for eliten og de lesekyndige, for allmuen var mye uendret; for dem var en trollkvinne en person som kunne utføre tradisjonelle ritualer for å endre noens skjebne på godt eller vondt.¹⁶⁰ Frankrike hadde to områder der forfølgelsen av trollfolk var blant de verste i Europa, men i gjennomsnitt

---

¹⁵⁹ Sallmann 1989: 101

¹⁶⁰ Sallmann 1989: 22

ungikk landet store bølger av forfølgelser.¹⁶¹ Frankrikes folketall rundt 1600-tallet var på omtrent 19 000 000 til 20 000 000, hvorav kun 3000 ble henrettet for trolldom.¹⁶²

Noe som skilte Frankrikes trolldomsforfølgelse fra andre europeiske lands var deres fordeling av mannlige og kvinnelige anklagede. I sentrale deler av Frankrike var majoriteten av de anklagede mannlige hekser, mens om man bevegde seg ut i periferien økte antallet kvinnelige hekser.¹⁶³ Dette kan være på grunn av at landet ikke enda kunne betraktes som en integrert stat, da periferien i stor grad drev med selvstyre.¹⁶⁴

Selv om den katolske kirke hadde stor innflytelse over mange av Europas kongedømmer, manglet den likevel en samlet doktrine om demonologi som alle deres medlemmer kunne være enige om. Selv om de hadde vært i stand til å bli enige om en slik fellesdoktrine, ville det blitt vanskelig å innføre den i hele Frankrike.¹⁶⁵

Jonathan L. Pearl skrev om skepsisen og motstanden franske demonologer kan ha møtt i den franske eliten, og mente denne motstanden påvirket demonologene til å skrive verk der de forsøkte å overbevise eliten om farene ved trolldom.¹⁶⁶ Demonologene selv hadde gjerne tilknytning til kirken, da de ofte var teologer eller jurister.¹⁶⁷ Elitens skepsis ble sett på som farligere enn allmuens overtro, men det er uvisst hvor langt denne skepsisen gikk.¹⁶⁸ Flere samtidsforfattere refererte til libertinere og ateister, og deres forakt for religion.¹⁶⁹ Elite eller ei, skepsisen møtte begrensinger, og de som vek for langt fra katolisismens grenser ble brent.¹⁷⁰

Protestantisme, som tidligere hadde blitt ansett som kjetteri, ble gjort lovlig i Frankrike i 1598, til mange katolikkers store ergrelse. Mange demonologer anså protestantismen som Djevelens verk, og mente lovliggjøringen bare muliggjorde hans innpass i Europa.¹⁷¹ For demonologene var dette en dramatisk periode, der Djevelen angrep Guds fundamentet på jorden og svekket dem i forberedelse på endetiden, som ville bli en kamp mellom det gode og det onde.¹⁷²

---

¹⁶¹ Hagen 2014: 29

¹⁶² Hagen 2014: 31

¹⁶³ Monter 2013: 228-229

¹⁶⁴ Melve 2018: 79

¹⁶⁵ Pearl 1983: 457

¹⁶⁶ Pearl 1983: 457

¹⁶⁷ Willumsen 1994: 20

¹⁶⁸ Pearl 1983: 461-462

¹⁶⁹ Pearl 1983: 462

¹⁷⁰ Pearl 1983: 463

¹⁷¹ Pearl 1983: 458

¹⁷² Pearl 1983: 458

Demonologien i seg selv ble dermed utviklet som et våpen i kampen mot Djevelen, men med visse forbehold. Demonologer var ikke alltid enige med hverandre om hvor mektig Djevelen var, og mange ulike forklaringer ble framstilt der de forsøkte å fremheve egne meninger og undergrave andres.¹⁷³ Noen mente det ikke var mulig at Djevelen selv vandret på jorden, alle de som ble påvirket av ham måtte ha blitt utsatt for illusjoner. På denne måten satte de selv begrensninger for Djevelens makt, fordi om han ble forært for mye makt ville han snart kunne sidestilles med Gud, som var utenkelig. Djevelen måtte dermed arbeide innenfor de avgrensninger Gud selv hadde tildelt ham, og forholde seg til Guds regler.¹⁷⁴ For demonologene var oppfattelsen av Djevelen hos deler av befolkningen et problem. I en ende fantes lærde skeptikere som måtte overbevises om hans realitet, mens i den andre fantes den ignorante allmuen som trodde på for mye, altså overtroen. Dette ble sett på som et problem, da de ofte anså Djevelen som like mektig som Gud.¹⁷⁵

Dommerne, som var viktige ledd i trolldomsprosessene, var selv påvirket av samtidens samfunn og religiøse strømninger. Demonologene fryktet at dommerne skulle bli skeptiske til trolldomsanklager allerede før 1586, og kritiserte dem for at trollfolk hadde gått ustraffet.¹⁷⁶ Pierre de Lancre var en av de som fryktet andres skepsis av eksistensen av trolldom, og skrev i 1619 en kritikk av menn i parlamentet i Paris som hadde uttrykt at all trolldom kun kom fra tortur.¹⁷⁷

Kvinner ble anklaget oftere enn menn, hvorav gamle og fattige kvinner oftest ble anklaget. Mange var også enker. Uten en mann til å beskytte seg ble de til stadighet fryst ut av samfunnet. Eldre kvinner som ikke kunne arbeide for å tjene penger var ofte avhengige av samfunnet for å overleve, og om samfunnet var fattig ble de fort en byrde.¹⁷⁸ Robert Muchembled skriver at de som sto for anklagene sjelden var fattigere enn de som ble anklaget.¹⁷⁹ Enker hvis barn hadde flyttet hjemmefra var spesielt utsatte, da de var utenfor patriarkatets kontroll, og uten umiddelbar familie kunne de bli sosialt isolert.¹⁸⁰

Ofte var det vanlige borgere som anga sine naboer, men sjelden med en diabolsk begrunnelse. De fleste anklager grunnet i tradisjonell tro, og det diabolske aspektet kom ikke frem før under rettsaken, og da ofte under tortur.¹⁸¹ Dette fordi diabolisme var et tegn på

---

¹⁷³ Français 1910: 187, Pearl 1983: 460

¹⁷⁴ Pearl 1983: 460

¹⁷⁵ Pearl 1983: 459, 466

¹⁷⁶ Pearl 1983: 464

¹⁷⁷ Pearl 1983: 465

¹⁷⁸ Sallmann 1989: 54-55

¹⁷⁹ Muchembled 1991: 66

¹⁸⁰ Johansen 1991: 47

¹⁸¹ Sallmann 1989: 82-83

utdannelse og høyere sosial status, og menn som hadde makt til å kreve bruk av tortur gjorde det for å presse frem en tilståelse som omhandlet djevelen.¹⁸²

Signere og helbredere var nødvendige for mer rurale samfunn da det sjelden var en lege å oppdrive i mindre tettsteder. De ble ofte beskyttet av sine medborgere, og selv om alle former for trolldom skulle straffes hardt, var også dommere mildere mot signere.¹⁸³ Dette kan ses på som en videreføring av middelalderens skepsis mot trolldom og dens effekt. Linjene mellom signeri og diabolisme ble uklare rundt midten av 1500-tallet, som førte til at signere forsvant fra det åpne marked da heksejakten intensiverte. Etter dens ende returnerte de og gikk tilbake til å helbrede og beskytte befolkningen på samme måte som de hadde gjort i forkant av jakten.¹⁸⁴

Da heksejakten litt etter litt tok slutt var det lite som endret seg for den generelle befolkningen; det skulle mer til for å forandre deres syn på det overnaturlige.¹⁸⁵ Etter trolldomsprosessenes ende returnerte store deler av Frankrikes befolkning til den tradisjonelle troen de hadde beholdt gjennom hele perioden. Etter jakten valgte mange å holde trolldomskunnskapen sin skjult for å kunne beholde livsstilen og troen sin uten å måtte frykte forfølgelse.¹⁸⁶

For allmuen betød endringen som fant sted ved overgangen fra middelalder til tidlig nytid, at ritualene og urtene de til nå hadde brukt for å verne om seg, kunne bli sett på som en bekreftelse på et diabolsk bånd til Djevelen. Det kommer frem av anklagene framlagt mot trollfolk at fokuset fortsatte å være på de praktiske anliggende. Det var viktigere for demonologer og geistlige å overbevise eliten om at trusselen fra Djevelen var reell, for å kunne påvirke lovverket. I sin jakt etter å forklare Djevelens innblanding i verden, endte de med å avgrense hans makt ovenfor Guds, og på den måte svekke sin egen bevegelse.

2.2.2 Generelt om det franske rettssystemet

Parlamentet i Paris var unikt i at det i løpet av 1400-tallet hadde innført forskrifter om at ingen kirkelige domstoler kunne avsi endelige dommer under trolldomsprosesser, og hadde en skeptisk innstilling til realiteten av trolldom, ettersom alle teorier om det var utviklet av geistlige i middelalderen. Parlamentet tillot bruken av tortur, men var mer skeptisk til

---

¹⁸² Levack 2016: 14

¹⁸³ Levack 2016: 11, Muchembled 1991: 80

¹⁸⁴ Muchembled 1991: 83, 260

¹⁸⁵ Sallmann 1989: 119, 124-125

¹⁸⁶ Muchembled 1991: 284

resultatene enn andre parlament¹⁸⁷ i landet. På starten av 1500-tallet tok det sekulære rettssystemet fullstendig over trolldom som lovbrudd, og behandlet prosessene separat fra kirken.¹⁸⁸

Den religiøse innflytelsen var likevel ikke borte; dommerne ble nektet å utføre eksperimenter og granskinger for å finne ut hvor magien kom fra. Inkvisitorennes uttalelse om sabbaten og ferden dit ble dermed ikke motsagt, selv om tortur hadde blitt brukt for å oppnå tilståelser.¹⁸⁹ Kirkeretten fikk begrenset innflytelse over trolldomsprosessene, med mindre en av deres egne var anklaget for enten kjetteri, blasfemi eller trolldom. Selv da var det som oftest den sekulære retten som avsa dom.¹⁹⁰

Den siste trolldomssaken kirken var direkte involvert i var frikjennelsesprosessen til Jeanne d'Arc i 1455.¹⁹¹ Jeanne ble dømt av en kirkelig domstol og brent på bålet i 1431. Etter anmodninger fra både hennes mor og kong Charles VII om å få dommen hennes omgjort, ble prosessen startet i 1455. Året etter ble det erklært, etter at et flertall teologer analyserte et større antall vitnemål, at domfellelsen falt som et resultat av bedrag. Jeanne ble frikjent, og den da avdøde biskopen som var ansvarlig for dommen ble anklaget for kjetteri. Saken betegnes som en kanonisk prosedyre ført for en kirkelig tribunal, for å ugyldiggjøre en tidligere dom, også den ført av kirkeretten.¹⁹²

Dette skillet mellom de verdslige maktene og kirken i relasjon til trolldomsprosesser, var et resultat av at det franske monarkiet ville frigjøre seg fra ulike religiøse innsnevring, og fortrengte dermed inkvisisjonen i landet. Alle saker som omhandlet trolldom, kjetteri og ateisme kom under det verdslige rettssystemet fra starten av 1500-tallet.¹⁹³ Det fantes ikke et uniformt trolldomslovverk som gjaldt i hele det franske riket, og mange områder innførte egne regler. Blant annet i landsbyen Valenciennes, under parlamentet i Rouen, fantes det et kommunalt dømmende organ som avgjorde saker som omhandlet kriminelle handlinger, uten appeller. Dette var mulig fordi loven og den kommunale administrasjonen ikke enda var separert, som den skulle bli i 1689. Dette samlede organet av justis og kommunal administrasjon ble kalt magistratet.¹⁹⁴ Den kongelige autoriteten i magistratet ble representert av tittelen Prévôt-le-Comte, som var øverste leder i straffesaker, og den eneste som kunne gi fysisk avstraffelse og bannlysing. Magistratet var organet som straffet trolldomsprosessene i

---

¹⁸⁷ Det var mellom syv og tolv mindre parlament i Frankrike

¹⁸⁸ Monter 2013: 219, 221

¹⁸⁹ Foucault 1907: 54-55, 65

¹⁹⁰ Pearl 1983: 464

¹⁹¹ Monter 2013: 220-221

¹⁹² Procès de réhabilitation u.å.

¹⁹³ Pearl 1983: 464, Monter 2013: 221

¹⁹⁴ Louise 1861: 66, 68

flere distrikter.¹⁹⁵ Magistratet kan sammenlignes med det norske tinget, og øverste autoritet kan være lik stillingen lagmannen hadde.

Dette stemmer overens med det Johannes Dillinger beskriver som en del av statsdannelse; en oppbygning av byråkrati med en offentlig tjenestemann som øverste leder, og som bidro til å definere grensene mellom ulike land.¹⁹⁶ Disse kommunale administrasjonene ble brukt av lokalbefolkningen for å vise sin uavhengighet til det større riket ved å innføre trollfolkskatter eller finansierte rettssakene selv.¹⁹⁷ Appell var nok likevel mulig, men parlamentet i Rouen godkjente ofte dødsstraff for trolldomsdømte, i motsetning til parlamentet i Paris. Da flere familiemedlemmer av dødsdømte sendte appell direkte til kong Ludvig XIV i, valgte han å benåde de tiltalte. Dette for å dempe autonomien til regionale instanser, da han mislikte at de kunne retterføre trollfolk uten innblanding fra den sentrale regjeringen.¹⁹⁸

I 1493 kom en lov som forbød bruken av magi til spådommer, kasting av forbannelser, og nekromanti¹⁹⁹. I 1560 gjorde Charles IX astrologi forbudt, og satte straffen til fengsel. Seksten år senere endret Henri III fengselsstraffen til å bli en kroppslig straff.²⁰⁰ Det var tydelig at strafferammene rundt trolldom utviklet seg til å omfatte stadig flere aspekter, og at dommene intensiverte.

Det juridiske systemet anså rykter om trolldomsbruk som nok til å opprette en sak, og om en trollkvinne eller mann oppga andre trollfolk ble det sett på som bevis. Dette til tross for at tilståelsene ble oppnådd ved hjelp av tortur.²⁰¹ Trolldomsrykte var svært vanlig i anklagesaker, og det var ytterst sjelden at noen ble anklaget uten at et rykte eksisterte.²⁰² Å være trollkvinne eller mann ble sett på som den verste av synder, som følge av synet om at de hadde forkastet Guds kjærlighet og inngått en kontrakt med Djevelen.²⁰³ På grunn av dette alvorret hadde sjelden dommerne medlidenhet for de anklagede, men om de angret kunne de bli henrettet med en garrotte før de ble brent. Dette var for mange å foretrekke framfor å bli brent levende.²⁰⁴

---

¹⁹⁵ Louise 1861: 65-66

¹⁹⁶ Dillinger 2013: 528

¹⁹⁷ Dillinger 2013: 539, Soman 1978: 42

¹⁹⁸ Levack 2016: 180, 197

¹⁹⁹ Ändemaning

²⁰⁰ Foucault 1907: 60-62

²⁰¹ Sallmann 1989: 62-63

²⁰² Soman 1978: 42

²⁰³ Sallmann 1989: 36

²⁰⁴ Sallmann 1989: 37

Tilståelsen var nødvendig, da materielt bevis ikke eksisterte.²⁰⁵ Likevel hevdes det av Alfred Soman at det slettes ikke var så likefrem. Han skrev at Jean Bodin, en kjent demonolog og forfatter av boka *De la Démonomanie des sorciers* (1580), omtalte tre typer bevis som gyldige under alle straffesaker, inklusive trolldomssaker. Først var fysiske bevis, som en skriftlig kontrakt, pulver, fett eller giftige substanser; så kom tilståelser om djvelpakt gitt uten bruk av tortur; og til slutt troverdige vitner som hadde sett trolldom bli utført.²⁰⁶ Tilståelser under tortur, djevelmerke²⁰⁷, mistanke fra naboer, eller andre dømte trollfolk som navnga noen, var bare *antagelser* om skyld, og ville ikke være nok til å dømme noen. Uten tilstedeværelsen av ett av disse tre gyldige bevistypene var ikke en fellende dom mulig. Reglene rundt tilståelsen var også spesifikk; om en tilståelse ble gitt under tortur, og ikke gjentatt frivillig både foran retten og før henrettelsen, kunne den bli regnet som ugyldig.²⁰⁸

Bodin, med sin *Démonomanie*, forsøkte å overtale parlamentet i Paris til å endre disse kravene for bevis slik at det skulle bli lettere å torturere trollfolk til tilståelse, blant annet ved å tillate vitnemål fra prostituerte og andre som ble ansett som sosialt uønskede. Parlamentet var derimot ikke like bekymret for trollfolk som Bodin, og nektet å endre praksis.²⁰⁹ Dette kan fremheves som et eksempel på at de som skrev om demonologi, ikke nødvendigvis hadde særlig påvirkningskraft på rettssystemet. Det skal nevnes at om parlamentet virkelig hadde fryktet trollfolk, kunne de ha innført lovbruddet som et *crimen exceptum*, et eksepsjonelt lovbrudd der vanlige lover og regler ikke gjaldt, og som blant annet barnedrap var regnet som. Det at dette ikke ble gjort, i tillegg til parlamentets tendens til å mildne ankede dommer, viser at de ikke anså trolldom som en så stor trussel som demonologene gjorde.²¹⁰

Etter 1500 var bruken av tortur tillatt kun én gang, og skulle ikke gi permanente skader, som vitner om at parlamentet forsøkte å begrense torturbruken.²¹¹ Det var likevel måter å omgå loven på, der tiltalte kunne bli dømt til å bære et torturinstrument så lenge som nødvendig for å få anklagede til å fortelle sannheten.²¹²

De fleste trolldomssakene fant sted i periferien av Frankrike, der kongemakten var svakere. Parlamentene i periferiene var mer uavhengige fra kongemakten enn de i sentral-Frankrike, da de på grunn av sin avstand var vanskeligere å kontrollere. Ludvig XIV forsøkte

---

²⁰⁵ Sallmann 1989: 79

²⁰⁶ Soman 1978: 37

²⁰⁷ Et følelseløst merke på kroppen, ofte et fødselsmerke, et sted Djevelen skal ha berørt og som skulle vise at man hadde inngått en avtale med ham

²⁰⁸ Soman 1978: 37

²⁰⁹ Soman 1978: 37

²¹⁰ Soman 1978: 36-37

²¹¹ Monter 2013: 219

²¹² Louise 1861: 184

å styrke kongemakten og skape et eneveldig styre, men merket motstand fra fjerntliggende områder.²¹³ Det å innføre lover som gjaldt i lik grad over hele landet, og å opprettholde høy praksis under kriminalsaker var en større prioritet for administrasjonen, enn hvor kriminelt bruken av trolldom var.²¹⁴

Bruken av tortur for å oppnå tilståelser vil trolig ha vært mer vanlig i de fjerntliggende områdene, da det var vanskelig for parlamentet i Paris å påse at tilståelsene ble gitt frivillig før den anklagede ble henrettet.²¹⁵ Ettersom de fleste henrettelsene ble utført etter at tilståelser ble gitt, ble parlamentet i større grad skeptiske til hvilke midler som ble tatt i bruk for å oppnå tilståelsene.²¹⁶ Da flere frikjente trolldomstiltalte informerte parlamentet om deres behandling under fengsling, ble tiltak og undersøkelser gjort. For parlamentets del var et viktig aspekt at flere hadde blitt nektet retten til å anke.²¹⁷ Dette førte til en begjæring til parlamentet i 1588, der det ble bedt om at alle provinsielle dommere ble pliktige til å suspendere alle avgjørelser i trolldomssaker, og sende de anklagede til Paris, selv om ingen hadde anket. Begjæringen ble avslått.^{218 219}

Parlamentet i Paris innførte tiltak som bidro til å dramatisk redusere antall henrettelser innen 1620-årene, og medvirket til å få en slutt på de franske trolldomsprosessene.²²⁰ Lenge før dette bidro parlamentet til å moderere trolldomsstraffer som ble anket, noe som skal ha vært godt kjent blant befolkningen. Det var mistanker i parlamentet at tilståelsene fra trolldomssakene kun ble gitt på grunn av tortur. Mange som ble dømt til døden, men som anket til parlamentet i Paris endte opp med mildere straffer.²²¹ Utviklingen av en mer komplisert rettsprosess gjorde det mindre sannsynlig at man fikk en dødsdom.²²²

I 1624 beordret parlamentet i Paris at alle som ble dømt til døden eller til fysisk avstraffelse for trolldom, automatisk ble anket til parlamentet. Innen denne tiden omgjorde parlamentet så å si alle dødsstraffer for trolldom, kun en av fem ble henrettet etter appell, og etter 1625 nektet parlamentet å gi dødsstraff for trolldomsbruk og beskyldninger. Det å fjerne den tiltalte fra miljøet han eller hun hadde blitt anklaget i, skulle vise seg å være medvirkende til å erklære tiltalte uskyldig.²²³

---

²¹³ Levack 2016: 197

²¹⁴ Soman 1978: 44

²¹⁵ Soman 1978: 42

²¹⁶ Soman 1978: 38

²¹⁷ Soman 1978: 38

²¹⁸ Se appendiks 7.0 for statistikk på trolldoms-appeller til parlamentet i Paris mellom 1564 og 1640

²¹⁹ Soman 1978: 39

²²⁰ Levack 2016: 190

²²¹ Pearl 1983: 465-466

²²² Dillinger 2013: 542

²²³ Dillinger 2013: 539

Parlamentet i Paris hadde jurisdiksjon over to tredjedeler av Nord-Frankrike. Selv om de andre parlamentene i Frankrike var selvstyrende, fulgte de som oftest bestemmelsene satt i Paris. Til tross for dette førte noen appeller i de mindre parlamentene likevel til dødsstraff. Dette vedvarte fram til parlamentets avgjørelse i 1640 der tiltaler mot trolldom ble stanset.²²⁴ Likevel fortsatte trolldomsprosesser i periferiene av Frankrike, fram til Ludvig XIV i 1682 etablerte en uniform prosedyre for trolldomsprosesser som ble gjeldende for hele landet.²²⁵ De siste provinsielle rettsinstansene, deriblant parlamentet i Rouen, motsto Frankrikes økende grad av juridisk sentralisering fram til 1682.²²⁶

I 1657 viste pave Alexander VII at den katolske kirke ikke lenger mente det samme om trolldom; der kirken tidligere hadde vært provokatør, anbefalte de nå dommere å være mer forsiktige med dømmingen i trolldomssaker. I løpet av det 17. århundre endret elitens mentalitet om trolldom seg, og nedgangen i trolldomssaker fortsatte.²²⁷

Verdslige myndigheter overtok alt ansvar for trolldomsprosessene, og inkvisisjonen fikk dermed liten effekt i Frankrike. Rettssystemet var ikke unisont for hele landet, og selv om de fleste parlamentene fulgte parlamentet i Paris, gjaldt ikke dette alle. Parlamentene i periferiområdene nøt i stor grad selvstyre, og med den begrensede påvirkningen fra kongemakten var dette et farligere område for trollfolk enn de mer sentrale delene av landet. Til tross for påvirkning fra demonologer, endret ikke parlamentet i Paris kravene for bevis i trolldomssaker. Demonologien fikk derimot påvirkning gjennom tilståelser om diabolisme, som var straffbart med døden. Dette kan ses på i kontrast til middelalderens trolldomslovverk, som straffet basert på utført maleficium.

2.2.3 Magi og trolldom i Norge

Mellom 1560 og starten på 1700-tallet ble det opprettet sak mot omtrent 750 mulige trollfolk i Norge. Den mest intense perioden blir regnet til å ha vært mellom 1620 og 1665, hvorpå sakene avtok mot 1700-tallet. Befolkningen var på omtrent 440 000 mennesker, som viser at basert på folketall hadde Norge et relativt høyt antall prosesser. Bortimot 350 ble henrettet i perioden mellom 1560 til starten av 1700-tallet, som vitner om en jevn balanse mellom frikjennelse og dom.²²⁸ Flere anklager omhandlet nabokonflikter og sosiale spenninger, der fattige tiggere var gjengangere. De fleste trolldomssakene i Norge omfattet eldre, fattige

---

²²⁴ Pearl 1983: 466, Monter 2013: 220, Levack 2013: 431

²²⁵ Levack 2013: 431, Dillinger 2013: 540

²²⁶ Soman 1978: 44

²²⁷ Sallmann 1989: 107-108, 110

²²⁸ Hagen 2014: 87, 89

kvinner som streifet rundt og tigget.²²⁹ Deres lave sosiale status og manglende grunnlag for å skaffe seg mat og inntekt gjorde at de ofte brukte trusler og forbannelser for å skremme folk til å gi fra seg mat og annet. Dette vil ha ført til dårlige rykter og mistro blant befolkningen, som ikke vil ha hjulpet under rettssakene. De anklagede vil ha vært uønskede individ som den lavere standen av befolkningen ville ha fjernet, i likhet med plagsomme naboer eller andre man hadde en feide med.²³⁰

Kvinner var hovedsakelig anklagerne og de navnga som oftest andre kvinner, til tross for at de var klare over hvilke konsekvenser dette kunne få. Anklagene kom både fra kvinner som ikke var anklaget selv, men også de som satt fengslet. Dette til tross for at de innså hva som ville skje om de reiste anklage, da de navnga andre kvinner til å lide samme skjebne som de selv. De fengslede kvinnene hadde det sannsynligvis ikke spesielt behagelig, og det at de har levd med trusselen om å brennes på bålet kan ha påvirket dem psykologisk. I tillegg kan en grad av smålighet ha vært en årsak. Om de selv ikke skulle slippe unna, kunne de like greit dra med seg noen i dragsuget. Om man levde i visshet om at man skulle henrettes, kunne man bestemme seg for å hevne seg på noen man hadde nag til, og man kunne ende opp med å utlegge noen på grunn av gammelt uvennskap.²³¹

Liv Helene Willumsen skilte mellom kjedeprosesser og enkeltprosesser i Finnmark; i kjedeprosesser førte en anklage og tilståelse til utleggelse av andre hekser som gjorde at prosessen økte i størrelse og omfang. Enkeltprosesser ble kjennetegnet ved at ingen flere mulige skyldige ble navngitt, og prosessen ble avsluttet.²³² Større kjedeprosesser var et unntak i europeisk trolldomshistorie, mens naboperspektivet, der folk anga sine naboer, var et gjentakende fenomen.²³³

I Bergenhus len var antallet trolldomsprosesser høyest mellom 1566 og 1700. Omtrent 180 prosesser ble ført totalt, hvor det toppet seg på 1660-tallet da mindre kjedeprosesser fant sted.²³⁴ Ifølge Botheim ble tortur brukt i både enkelt- og kjedeprosessene.²³⁵ Hun fokuserte på 119 prosesser, der 23 ble frikjent, 23 var ukjent, og 73 ble dømt. Av de dømte endte 43 opp med dødsdom, som tilsvarer 59% av de dømte.²³⁶ De fleste som fikk dødsdom tilsto til diabolisme.²³⁷ På Østlandet finner Knutsen at det var 192 trolldomsprosesser mellom 1567 og

---

²²⁹ Hagen 2014: 32-33, 106

²³⁰ Hagen 2014: 33, 108

²³¹ Willumsen 1994: 43

²³² Willumsen 1994: 23

²³³ Hagen 2014: 52

²³⁴ Botheim 1999: 55, 57

²³⁵ Botheim 1999: 125

²³⁶ Botheim 1999: 171-172

²³⁷ Botheim 1999: 169

1730, der 70 endte med dødsdom.²³⁸ Dette tilsvarte 35,5% av sakene. I over halvparten av anklagene var maleficium tema, mens ingen startet med et demonologisk element.²³⁹ Mindre kjedeprosesser forekom, og førte til at i periodene 1619-1620 og 1622-1623 økte antallet dødsdommer.²⁴⁰

Finnmark hadde noen av de største kjedeprosessene i Norge. På slutten av 1600-tallet var det 3200 mennesker bosatt i Finnmark, og i en periode på 60 år ble 138 kvinner og menn anklaget. 91 ble henrettet.²⁴¹ Dødsraten var dermed på 65,9%. I Vardøhus var 110 av prosessene kjedeprosesser, av totalen trolldomsprosesser utgjorde det 79,9%. Tortur under forhør ble flittig brukt, til tross for at det ikke alltid var lovlig, noe som ble skjult fra rettsreferatene.²⁴² Det ble oftest brukt under kjedeprosessene.²⁴³

For å indikere skyld ble både vannprøven og prikking brukt. Vannprøven hadde basis i at vannet var hellig, som ved den hellige dåp, men ble ikke regnet som en sikker metode for å bestemme skyld.²⁴⁴ Den var ikke mye brukt i Europa, men i Finnmark ble den utført i 30 av prosessene. Det var en usedvanlig høy prosentandel i forhold til bruken i andre deler av Europa. Til sammenligning ble vannprøven brukt kun åtte ganger i resten av Norge, hvor det i ett tilfelle endte med drukning for trollkvinnen. Prøven gikk ut på at trollkvinnen ble bundet og kastet på vannet; om hun sank hadde hun blitt akseptert av vannet, og kunne bli hentet opp igjen uten å miste livet. Om hun ble avvist av vannet var hun skyldig.²⁴⁵ Prikking ble brukt for å finne djevelmerket, som skulle være følelseløst. For å finne merket ble den anklagede gjentatte ganger stukket med nåler, til man eventuelt fant et numment område.²⁴⁶

Skotten John Cunningham, kom til Finnmark i 1619 som lensherre, en stilling han beholdt til han døde i 1651. Han kalte seg også Hans Cunningham og Hans Kønning. Han var uekte sønn av en adelsmann, og vokste opp i et fylke i Skottland med intens heksefølgelse, hvor han naturlig nok kan ha blitt påvirket. Etter hans ankomst i Vardøhus dukket de første demonologiske aspektene opp i trolldomsprosessene, etter et større skipsforlis som skremte befolkningen. Hele 12 kvinner ble dømt til døden, og et flertall av prosessene hadde innslag av djevlepakt, djevelmerke, apostler²⁴⁷ og sabbat.²⁴⁸

---

²³⁸ Knutsen 1998: 22-23, 26

²³⁹ Knutsen 1998: 84, 98

²⁴⁰ Knutsen 1998: 30

²⁴¹ Hagen 2014: 91, Stave 2012: 52

²⁴² Stave 2012: 53

²⁴³ Botheim 1999: 125

²⁴⁴ Stave 2012: 60-61

²⁴⁵ Hagen 2014: 91, 125

²⁴⁶ Willumsen 1994: 40

²⁴⁷ Personlig hjelper og følgesvenn

²⁴⁸ Stave 2012: 75-76, Næss 1982: 101

Cunninghams demonologiske påvirkning kan dog være noe omstridt. Det var ikke mange demonologiske innslag i fylket han kom fra før etter hans ankomst i Vardøhus, som vil si at han lærte om det andre steder. Under hans tid i Vardøhus ble 52 trolldomsprosesser ført, der diabolisme- og sabbatsaspektet dukket opp i mange tilståelser.²⁴⁹

Diabolismenaspektet kan også ha kommet av at Anna Fridrichsdatter Rhodius og hennes mann Ambrosius ble sendt fra Akershus festning til Vardøhus i februar 1662, på ordre fra København. De skilte seg fra de andre fangene i at de hadde betraktelig høyere utdanning og var fra en høyere sosial klasse, da Annas familie var bekjente av kongen og hans hoff, og Ambrosius omga seg med den kunnskapsrike elite.²⁵⁰

Under oppholdet på Vardøhus skal Anna ha gått langt for å påvirke de andre fangene og deres bekjennelser.²⁵¹ Grunnlaget for denne personlige heksejakten kan ha vært et håp om å få bedre kår fra amtmann Christoffer Orning, som blir omtalt som ”trollkvinnebrenneren,” eller gjort det under hans instruksjoner for å felle flest mulig trollkvinner.²⁵² Anna skal både ha truet, skadet, og lokket kvinner og barn til å utgi andre og tilstå djevelpakter, noe som kommer frem av ulike rettsreferater.²⁵³ Hun hadde fri tilgang til kvinnene, og nølte ikke med å involvere seg og skape intriger.²⁵⁴ Flere vitnet om at Anna skal ha fortalt kvinner hva de skulle si under tilståelsen, og at hun hadde slått og plaget flere.²⁵⁵ Det var fra henne at de innsatte lærte om djevelpakt og djevelmerke, og mange andre elementer fra europeisk demonologi, som omskaping, trollkvinnesamlinger og mer.²⁵⁶ De demonologiske forklaringene spredde seg fra denne begrensede gruppen innsatte på Vardøhus, og demonologiske innslag som djevelpakt, djevelmerke og sabbater i tilståelser økte i påfølgende år.²⁵⁷

Trolldomsrykte var en gjenganger i prosessdokumentasjonen, og i Finnmark var det dokumentert at 56 anklagede kvinner og 6 menn hadde et rykte for trolldomskunst. Dette ryktet ble for mange et lodd om foten dersom de ble anklaget, da det ble brukt som bevis under rettssaken.²⁵⁸ Som tidligere nevnt var det ikke uvanlig å bli frikjent, men om man først hadde vært anklaget en gang skulle det lite til for å bli mistenkt på ny. Mange levde under

---

²⁴⁹ Stave 2012: 76

²⁵⁰ Willumsen 1994: 37, Hagen 2015: 190-191, 193

²⁵¹ Willumsen 1994: 37

²⁵² Hagen 2015: 201-202

²⁵³ Hagen 2015: 201

²⁵⁴ Hagen 2015: 204

²⁵⁵ Hagen 2015: 202, 206

²⁵⁶ Hagen 2015: 201, 207

²⁵⁷ Willumsen 2013: 279, Hagen 2015: 207-208

²⁵⁸ Willumsen 1994: 23-24

konstant frykt for å bli utpekt eller for at en ny anklage skulle dukke opp, som kan forklare hvorfor mange valgte å navngi andre i håp om å redde livet selv.²⁵⁹

Etter hvert gikk trolldom og magi ut av rettssystemet, og det ble færre trolldomsprosesser før de til slutt forsvant. Troen hos befolkningen besto desto lengre, som man kan se av lovgivningen mot kvakksalvere fra 1794, og endelig i 1842 med sluttoppgjøret med trolldomsparagrafene. For befolkningen betød dette at de nå ikke trengte å skjule den tidligere forbudte kunnskapen sin.²⁶⁰

Heksejakten var en periode med store spenninger i Norge, da flere anklaget sine naboer eller plagsomme tiggere for trolldom. Anklagene bunnet dog som oftest i maleficium og spesifikke hendelser, som viste en videreføring av den tradisjonelle trolldomstroen. Retten var derimot ute etter å etablere et diabolismeaspekt. Finnmark hadde store kjedeprosesser og mange innslag av demonologiske tilståelser, og et stort antall mennesker ble henrettet.

2.2.4 Generelt om det norske rettssystemet

Det å brenne trollfolk på bålet står ikke nevnt i verken Gulatingsloven eller Magnus Lagabøtes landslov. Likevel var bålstraff dødsdommen de fleste dømte trollfolk fikk.²⁶¹ Den katolske kirke kan ha påvirket for denne straffen, ettersom religiøse forbrytelser som kjetteri og trolldom ble straffet på bålet både før og etter reformasjonen i flere katolske områder. Dette fordi ilden skulle fungere som et rensende element. Tortur for å oppnå tilståelse kom nok også fra den katolske kirke, da det var nødvendig å bekjenne synder for at trollfolkets sjel skulle ha best mulig sjanse i det hinsidige.²⁶²

I 1590 ble bygdetinget gjort til første instans med domsplikt, som også omfattet dom ved trolldomssaker. Tinget besto av tolv lagrettemenn fra det lokale miljøet, og fra 1591 en sorenskriver som ble tilsatt av lensherren.²⁶³ Fogden var lensøvrighetens tjener, og ble utnevnt av lensherren, og ble med det hans fullmektig. Han var ansvarlig for anklager i trolldomsprosesser, og nøt stor innflytelse i rettssystemet.²⁶⁴ Lagrettemennene var ikke juridisk utdannet, og valgte derfor ofte å rådføre seg med lagmannen, som var kongelig utnevnt og dømte i neste instans i tilfelle appell. Vanskelige saker ble ofte sendt direkte til

---

²⁵⁹ Willumsen 1994: 24

²⁶⁰ Hodne 2008: 12

²⁶¹ Alm 2000: 44

²⁶² Alm 2000: 44-45

²⁶³ Knutsen 1998: 48

²⁶⁴ Knutsen 1998: 159

lagretten; lagmannen kunne velge å avsi dom alene, men valgte ofte å rådførte seg med lagrettemennene.²⁶⁵

Om en dom ble anket i bygdetinget, ville saken gå videre til lagtinget. Om lagmannen hadde bistått lagrettemennene var det derimot lite sannsynlig at han ville omgjøre dommen om han selv hadde rådet til den, som kan vitne om en redusert rettsikkerhet når det kom til behandling av appeller. I 1634 fikk sorenskriveren en stillingsendring; der han tidligere skulle bidra med juridisk bistand og føre referat, skulle han fra nå av fungere som meddommer, og ble med det en kongelig embetsmann. Formelt sett gjorde dette at kongemakten reduserte sin kontroll over den første instansen, da instansen ble overlatt til lokalsamfunnet og allmuens makt. Dette kan også vitne om at kongemakten stolte på at lovgivningen ble respektert av lokalsamfunn, som igjen kan vise at rettsoppfatningen til både lokalsamfunnet og allmuen var i noenlunde overenstemmelse.²⁶⁶

Kirken involverte seg ikke bare på grunnlaget av trolldom som synd, men også av politiske grunner. Da flere trolldomsaspekt gikk mot kirkens standpunkt, blant annet ble synet på fri vilje motarbeidet av smådommer og lignende, og det ble viktig for kirken å motarbeide ytringer som potensielt kunne virke svekkende på dens påvirkningskraft.²⁶⁷

Etter reformasjonen, som fant sted omtrent da Norge gikk i union med Danmark, tok det verdslige maktapparatet over all rettsutøvelse, og mange lover ble endret. Kristenretten ble likevel brukt som supplement ved trolldomsprosesser. Trolldomsparagrafene ble stående uberørte, som vil si at det fantes lover mot maleficium og spådom, mens verken diabolisme eller signeri ble nevnt.²⁶⁸

Christian III innførte i 1547 en recess som fikk betydning for prosessføringen av trolldomssaker i Norge og Danmark, da den definerte hvem som var egnet til å vitne i retten, og hvorvidt tortur kunne anvendes. Dette ble gjentatt i Koldingske recess fra 1558, hvor §18 beskrev hvordan udediske vitner, altså allerede domfelte personer hvorav trollfolk ble nevnt spesifikt, ikke var troverdige vitner og skulle ikke bli trodd om de anklaget andre for ugjerninger. Trollfolk som anklaget andre for å drive med trolldom eller for å ha vært på sabbat, skulle altså ifølge loven ikke bli tatt på alvor, som i teorien ville ha satt en stopper for store kjedeprosesser. Recessen fortsetter med §19, som omtaler at ingen skal bli pinlig forhørt, altså torturert, før de er lovlig dømt til døden.²⁶⁹ Dette for å sikre at anklagede ikke

---

²⁶⁵ Knutsen 1998: 48-49, Alm 2000: 137

²⁶⁶ Knutsen 1998: 48-49

²⁶⁷ Alm 2000: 46

²⁶⁸ Knutsen 1998: 40

²⁶⁹ Alm 2014: 14-15, Knutsen 1998: 54

skulle bli utsatt for tortur kun basert på mistanke. Begge paragrafene viser punkt som i stor grad ble oversett i Norge, da tortur i trolldomssaker før dom hadde blitt praktisert lenge, og kjedeprosesser basert på trollfolks vitneutsagn forekom.²⁷⁰

En endring fant sted da Jørgen Eriksen, biskop i Stavanger, appellerte til kong Frederik II. Han, og flere andre geistlige, var irritert over befolkningens bruk av signere, og ville ha en slutt på dette. Resultatet ble en forordning som ble gjeldende for Bergenhus og Stavanger len fra 1584, og for resten av Norge fra 1593.²⁷¹ Signere brukte ofte kristne elementer i sine helbredende handlinger, noe biskopen så på som misbruk av kristne symboler. Loven ga uttrykk for at det ikke var meningen bak eller eventuell skade av trolldom som gjaldt, men at magi var ukristelig. Signeri ble nå sett på som like ille som maleficium, og skulle straffes uten nåde.²⁷² Straffene skulle gjennomføres ved at lensmenn og fogder skulle ha strengere oppsyn på signerivirkosomheter, og ikke nøle med å arrestere og straffe mulige trollfolk.²⁷³ Diabolisme var fortsatt ikke et tema i lovgivningen, men ifølge Gunnar W. Knutsen kan presset mot signeri ses på som et demonologisk særtrekk i protestantiske land.²⁷⁴ Dette fordi etter reformasjonen var alt katolsk forbudt av protestantene, og noen hevdet at signeri hadde basis i katolske presters opplæring av allmuen.²⁷⁵

I 1604 kom danske kong Christian IVs Norske Lov, som i hovedsak var en oversettelse av Magnus Lagabøters landslov. Dette tilsa at fokuset fortsatt var på maleficium og at demonologi enda ikke hadde blitt et tema i norsk trolldomslovgivning.²⁷⁶ I 1617 kom en recess fra Christian IV som skulle gjøre tidligere trolldomslover overflødige, og gjaldt både for Danmark og Norge. Denne loven fastslo at det var den sataniske pakten som var straffbar med døden, mens signere ble dømt til landsforvisning. I tillegg fastslo den at de som ikke anga trollfolk sto i ledtog med dem, og de kunne dermed straffes på lik linje som trollfolket selv.²⁷⁷

Det var altså først med denne loven at den store endringen fra å straffe maleficium og praktisk magi skjedde. Loven fastslo at det fra nå av var trolldom i seg selv som var straffbart, ikke effekten den hadde. Det må også påpekes at recessen fra 1617 var kjønnsnøytral, som viser at den skilte seg fra ren demonologi, der det ble fremhevet at de aller fleste trollfolk var kvinner. Signere fikk mildere straffer igjen, da de nå kun skulle landsforvises, ikke henrettes.

---

²⁷⁰ Alm 2000: 57-58

²⁷¹ Alm 2000: 84, Alm 2001: 19

²⁷² Knutsen 1998: 40-41

²⁷³ Alm 2000: 68

²⁷⁴ Knutsen 1998: 42

²⁷⁵ Alm 2000: 81

²⁷⁶ Knutsen 1998: 54

²⁷⁷ Johansen 1991: 23, Alm 2001: 20

Dette viser at den demonologiske tankegang ikke hadde slått helt gjennom hos kongen, da signeri ifølge den demonologiske lære hadde samme grunnlag hos djevelen som både djevelpakt og maleficium. Ifølge Knutsen kan dette ha vært et tegn på at lovene tilpasset seg allmuens tro og tradisjoner. Likevel ble også andre aspekt ved loven endret, som tydet på at kongemakten implementerte flere religiøse elementer i lovverket, muligens for å tvinge samfunnet til å bli mer gudfryktig.²⁷⁸

Innføringen av Christian IVs trolldomslov førte til at flere anga mulige trollfolk, og prosessene intensiverte. Anklagene sto den generelle befolkningen for, og som de hadde gjort i mange år tidligere, anga de andre for bruk av maleficium. Eliten var derimot ute etter trollfolk som hadde inngått pakt med djevelen.²⁷⁹ For å få den anklagede til å angi andre trollfolk ble tortur tatt i bruk, som bidro til eskaleringen av de store kjedeprosessene.²⁸⁰

Som tidligere nevnt deltok kirken aktivt i trolldomslovgivning, både før og etter reformasjonen. Norske prester deltok under rettsakene som omhandlet trolldom, da ofte i rolle som sjelesørgere. Prestene hadde kjennskap til den demonologiske lære, dog i mindre grad enn danske prester, og vil dermed ha vært en viktig ressurs under rettssaker da de vil ha hatt status som eksperter.²⁸¹ Dokumentasjon viser at de som oftest var tilstede under tortur. De kan ha påvirket tilståelsene i Finnmark, der djevelpakttilståelser skjedde i større grad enn i resten av landet, men man skal ikke se bort fra ekteparet Rhodius' påvirkningskraft.²⁸²

Kirken endret seg fra å være en separat entitet med egne strafferammer til å bli inkludert i staten. Man ser på utviklingen av lovverket siden Magnus Lagabøters landslov at det skjedde få endringer over lengre tid; innføringen av Christian IVs norske lov var i hovedsak en oversettelse av landsloven, som fikk få følger for trolldomsparagrafen og videreførte den tradisjonelle måten å straffe maleficium. Diabolisme kom først inn i lovverket i 1593, da det ble regnet på lik linje som annen trolldom og skulle straffes med døden. Dette ble endret med Christian IVs recess av 1617, som erklærte at det var den diabolske pakten som var ulovlig. Signeri var fortsatt straffbart, men nå ble straffen mildnet til landsforvisning, som viser at demonologien ikke hadde fått et definitivt gjennomslag. Dette kan vitne om allmuens behov for signere, og at lovverket ble tilpasset deres tradisjoner.

---

²⁷⁸ Knutsen 1998: 44-45, 48

²⁷⁹ Alm 2001: 20

²⁸⁰ Stave 2012: 6

²⁸¹ Alm 2000: 142

²⁸² Alm 2000: 142, 146, Willumsen 2013: 280

2.2.5 Oppsummering

Endringene i trolldomssynet fra middelalderen og i løpet av tidlig nytid skjedde hovedsakelig hos eliten i både Norge og Frankrike. Dette var likevel ikke en jevn endring, da flere i begge landene var i tvil om magiens realitet og effekt. Hos allmuen var det meste uendret, med unntak av den stigende trusselen deres tradisjonelle trolldomsutførelser nå skulle få.

I begge land hadde det skjedd en stor endring for kirken. I Frankrike hadde verdslige makter full autoritet over trolldomssaker, og kirken fikk begrenset innflytelse. De fleste demonologer hadde gjerne en tilknytning til kirken, og forsøkte å påvirke lovgivende makter til å slå strengere ned på trolldom. Det skulle vise seg at også de hadde begrenset påvirkningskraft, og deres forslag ble ikke akseptert av parlamentet i Paris, som viser at trolldom som trussel ikke ble tatt så altfor alvorlig. I kirken i Norge hadde gått fra å være katolsk til å bli protestantisk, og med det ble den inkludert som en del av staten med kongen som øverste religiøse leder.

Lovverkene endret seg mye i lik linje; straffene for trolldom intensiverte og tortur ble tatt i bruk. I Norge ble diabolisme etter hvert inkludert, men med visse moderasjoner angående signeri. Dette viser at det demonologiske aspektet ikke fikk et komplett gjennomslag. I Frankrike ble lovene satt av de ulike parlamentene, der parlamentet i Paris ofte gikk foran og ledet vei, var det ikke alle parlamentene som valgte å følge deres bestemmelser. Dermed fortsatte heksejakten i utkanten av landet fram til ediktet i 1682, som markerte slutten på trolldom som lovbrudd.

3.0 Trolldomseksempler fra Frankrike

I dette kapitlet vil jeg presentere to trolldomsprosesser fra Frankrike, én fra 1300-tallet og én fra 1600-tallet, der jeg vil dra sammenhenger fra observasjoner fra forskningslitteraturen i kapittel 2.

3.1 Trolldomsprosessen mot Margot de la Barre og Marion la Droiturière

Trolldomsprosessen mot Margot de la Barre og Marion la Droiturière fant sted i Paris i 1390. Rettsdokumentene startet med avhøret av Margot de la Barre, som satt fengslet på Chastellet fengsel, under mistanke hun å ha brukt trolldom og gift for å gjøre ekteparet Agnesot og Hainsselin Planiète syke. Avhøret startet lørdag 30. juli, hvor den 43 år gamle Margot forklarte seg.²⁸³

Hun startet med å fortelle om sin fortid som prostituert, da hun ble mishandlet av halliken sin og reiste rundt i byer og landsbyer for å selge seg. Hun skal ha blitt spurt om hjelp fra Agnesot, som hadde sterke smerter i hodet. Hun beskrev smertene som om hjernen presset mot øynene, nesen og munnen hennes. Margot skal ha sagt noen gode ord og læresetninger hun hadde lært av sin mor i sin ungdom, noe som skal ha hjulpet Agnesot.²⁸⁴ Hun baserte helbredelsen på ulike urter i tillegg til avindsbønner med kristne innslag. I tillegg ga hun Agnesot en rosenkrans og beklaget at hun ikke fikk gitt henne en hatt i forbindelse bryllupet hennes med Hainsselin, og forklarte at rosenkransen ville hjelpe helsen hennes. Hun bandasjerte hodet til Agnesot, og fremsa tre Fadervår og tre Ave Maria, i tillegg til en avindsbønn som lød ”Deux te ont fené, et trois te desfenent, ou nom du Pere, du Fil, et du Saint-Esperit.” Dette kan løst oversettes til ”To deg har forhekset, og tre deg desillusjonert, i navnet til Faderen, Sønnen, og den Hellige Ånd.”²⁸⁵

Etter noen dager skal Hainsselin, Agnesots mann, ha kommet til Margot med feber, og spurt om råd og helbredelse. Margot var glad i Hainsselin, da han kom til henne tidligere i selskap med Marion la Droiturière, som var hans elskerinne før han giftet seg. Hun ga ham en pose med urter hun hadde fremsagt Fadervår over, og som Hainsselin hadde med seg i 11 dager, hvorpå han ble frisk igjen.²⁸⁶

Etter det visste ikke Marion mer, og sverget på at hun ikke hadde forhekset noen. Retten tok i betraktning hennes vanskelige liv, urtene de fant i hjemmet hennes, og hennes

---

²⁸³ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 162

²⁸⁴ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 162

²⁸⁵ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 163

²⁸⁶ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 163

benektelse for å ha gjort noe ulovlig eller skadelig, og valgte å torturere henne slik at de kunne få frem sannheten. Etter tortur ble vanlig prosedyre fulgt, og ble hun tatt med på kjøkkenet, fikk mat og drikke, før hun ble satt tilbake i fengsel.²⁸⁷

Mandag 1. august startet avhøret på ny, denne gang med Marion la Droiturière som mistenkt. En rettsoffiser fant en salve og hår hjemme hos Marion, men hun benektet at det var brukt til trolddom. Hun sa at hun hadde den største hengivenhet til Hainsselin og var glad for at han hadde funnet lykken med Agnesot, til tross for at hun i utgangspunktet ikke hadde vært så fornøyd. Håret beholdt hun som et minne om deres fine tid sammen.²⁸⁸ Salven hadde opprinnelse i England, og kom fra en annen beiler hun hadde kjær, og av den grunn valgte hun å beholde den. Retten kom frem til at hun burde tortureres for at de skulle få vite sannheten. Margot ble torturert på ny, men tilsto ikke mer. Etter endt tortur fikk de mat og drikke, før de ble returnert til fengslet.²⁸⁹

Onsdag 3. august ble Marion truet med tortur, hvorpå hun svarte at hun var en god kvinne med et godt renommé, og krevde en appell. Parlamentet i Paris ble kontaktet, men appellen ble ikke godkjent, og rettssaken fortsatte. Både Marion og Margot ble utsatt for tortur, til Marion ikke klarte mer torsdag 4. august. Rettsdokumentene tydeliggjør at torturen tok slutt, og at tilståelsen ble gitt frivillig og uten tvang.²⁹⁰

Hun fortalte at hun i godt selskap med den prostituerte Marion la Daynne snakket om sine gode venner, hvorav Marion fortalte henne om Hainsselin. Hun skal ha blitt rådet til å vente på sin blomstringstid, ergo sin menstruasjon, ta litt blod og blande det i vin, som hun skal ha drukket med Hainsselin. Etter dette skal han ha blitt veldig forelsket i henne. Det skulle ikke vare, da han etter stund skal han ha kommet til forstand igjen, hvorpå han skal ha forlovet seg og ønsket å gifte seg med Agnesot. Marion snakket med Margot om sin tapte kjærlighet, og Margot forklarte Marion hvordan hun kunne ta hevn.²⁹¹

Margot tok en hvit hane, og brant og pulveriserte testiklene dens. Dette pulveret ble både puttet i mat og drikke, men også lagt i en pute. Margot forklarte Marion at hver gang Hainsselin la hodet på puten skal lysten på Marion ha blitt forsterket. Dette hadde den ønskede effekten en stund. De skal så ha gått til innkjøp av ulike urter og to hatter, hvorpå

---

²⁸⁷ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 163-164

²⁸⁸ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 164

²⁸⁹ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 165

²⁹⁰ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 165-166

²⁹¹ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 166-167

Margot lovet at Hainsselin ville returnere til Marion selv om han giftet seg. Margot skal flere ganger ha bedt Marion om å ikke fortelle om det de gjorde til noen.²⁹²

Bryllupet skulle stå på en søndag, og Marion hentet de to hattene med urter i hos Margot på formiddagen. Hun ble instruert til å legge dem på bakken slik at brudeparet tråkket på de mens de danset; etter dette ville Hainsselin ikke kunne ha samleie med andre enn Marion. Om noen andre skulle tråkke på hattene ved et uhell ville det ikke få noen effekt for dem på noen måte. Marion gjorde som hun ble bedt om, og fikk beskjed om at hun bare måtte vente på at magien tok effekt.²⁹³

De neste to dagene oppholdt Marion seg i Montmarte, hvor hun skal ha hørt rykter om at Hainsselin og Agnesot skal ha hatt samleie flere ganger. Dette ble motbevist da hun kom tilbake til Paris, og fikk høre av felles venner at ekteparet var blitt syke og ikke hadde vært i stand til å fullbyrde ekteskapet. Ifølge Margot var dette fordi Hainsselin ikke kunne ha samleie med andre enn Marion.²⁹⁴

Etter Marions innrømmelse valgte Margot å forklare seg. Hun hevdet at noen dager før bryllupet til Hainsselin og Agnesot, dro hun med noen menn til byen Pontoise for å hente ulike møbler. De manglet en vogn til å frakte møblene i, og returnerte til Paris tomhendt. Lørdagen, dagen før bryllupet, dro hun igjen til Pontoise, denne gang med en mann ved navn Ancel Gohier og to andre menn hun ikke husket navnet på. De ble i Pontoise over natten, hentet møblene og returnerte til Paris, som de skal ha ankommet rundt klokken seks på kvelden. Etter at de hadde levert møblene til Margots datter Martinete, skal det ha vært så sent at det eneste de gjorde var å spise middag og gå og legge seg.²⁹⁵

Retten kalte inn Ancel Gohier som vitne fredag 5. august, og han erkjente at Margot snakket sant. Han husket i tillegg navnet på vognføreren, Symonnet, slik at han kunne kalles inn som vitne. Den siste mannens navn hadde han glemt. Han var derimot ikke enig om tidspunktet de kom tilbake til Paris på, og mente det var mye tidligere. Etter at de lastet av vogna med møblene skal de ha samlet seg på rommet til Martinete for å drikke vin, og senere skal det ha kommet en opprørt kvinne som ville snakke med Margot. Etter en hemmelig samtale skal hun ha drukket vin med de andre. Utover det visste han ikke mer.²⁹⁶

Vognføreren Symonnet ble deretter kalt inn, og erkjente at han, Margot, Ancel Gohier og Jehannin le Prescheur dro for å hente møbler i Pontoise. Som Ancel hevdet han de kom

---

²⁹² Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 167-168

²⁹³ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 168-169

²⁹⁴ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 169-170

²⁹⁵ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 170-171

²⁹⁶ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 171-172

tilbake til Paris rundt klokken seks på kvelden, men etter å ha levert møblene skal han ha dratt tidligere enn de andre og visste ikke mer.²⁹⁷ Jehenne de la Heuse ble innkalt som det tredje vitnet, og bekreftet at han var med til Pontoise. Han bekreftet også at de drakk vin søndag kveld, og at det kom en ung opprørt kvinne for å snakke med Margot. Utover det visste han ikke mer.²⁹⁸

Margot holdt på sin forklaring om at de ikke drakk vin søndag kveld, og det ble dermed hennes ord mot vitnenes. Hun erkjente at en kvinne fra det kongelige hoffet, ved navn Katherine, hadde sett etter henne hjemme, men at hun ikke hadde oppsøkt henne samme dag. Marion ble avhørt en gang til, og holdt fast ved sin tilståelse. Med vekten av vitnemålene mot seg ble Margot torturert igjen.²⁹⁹

Tilslutt måtte Margot gi tapt for smertene, og fortalte at hun ville si sannheten. Torturen stanset, og hun fikk mat og drikke før hun ble stilt for retten igjen. Hun fortalte at fire måneder tidligere kom Marion til hennes bosted, opprørt over at Hainsselin hadde forlovet seg med Agnesot. Marion skal ha revet seg i hår og klær mens hun snakket om sin store kjærlighet, og Margot syntes veldig synd på henne. Hun fortalte videre at hun ville hjelpe henne, og innrømte at det Marion fortalte om hanetestiklene stemte. Omtrent en uke senere fortalte Marion at hun hadde brukt pulveret som instruert, og at det hadde den ønskede effekten.³⁰⁰

Bryllupsdagen til Hainsselin og Agnesot hadde nærmet seg, og Margot forberedte de to hattene Marion snakket om tidligere. Dette gjorde hun ved å påkalle en djevel til å hjelpe seg ved å si tre ganger ”Ennemi, je te conjure, ou nom du Pere, du Fil et du Sainte Esperit, que tu viengnes à moy ycy.” Dette kan oversettes til ”Djevel, jeg påkaller deg i navnet til Faderen, Sønnen og den Hellige Ånd, kom hit til meg.” Hun holdt en rosenkrans i hånda, men kastet den i en skuff. Så dukket en hornløs djevel opp, og spurte hva hun ønsket. Hun ba ham om å forhekse hattene slik at Hainsselin ikke kunne ha samleie med andre enn Marion, ikke en gang med sin egen hustru. Djevelen gjorde som hun ba om, da det kom bråk og en virvelvind, og hun ble skremt. Marion ble instruert til å si tre ganger ”Deables, aydez-moy, gardez-moy, et que Hainsselin ne puist avoir compaignie à autre que à moy. Ou nom du Pere, du Fil et du Sainte Esperit, deables viens ycy” mens hun gjorde korsets tegn. Oversatt blir det ”Djevler, hjelp meg, beskytt meg, og gjør så Hainsselin ikke kan være med andre enn meg. I

---

²⁹⁷ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 172-173

²⁹⁸ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 173

²⁹⁹ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 173-174

³⁰⁰ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 174-175

Faderens, Sønnens og den Hellige Ånds navn, djevler kom hit.” Marion skal så ha tatt med hattene i bryllupet og fullført trolldommen.³⁰¹

Noen dager etter bryllupet, fikk Margot kjennskap til at ekteparet var blitt syke, og da særlig Agnesot, og at de ikke hadde vært i stand til å fullbyrde ekteskapet sitt. Både Marion og Margot mente dette var på grunn av trolldommen i hattene. Margot fikk spørsmål om hvordan hun lærte å påkalle djevler, og fortalte at en prostituert hun ikke husker navnet på som kom fra Flandern, hadde lært henne det for omtrent 24 år siden. Søndag og mandag bekrefter både Margot og Marion sine tilståelser på ny, begge gitt frivillig og uten makt.³⁰²

Det gjensto nå for rettens menn å finne en passende dom for de to kvinnene, hvorpå de gjennomgikk bevismaterialet mot dem på ny. Både urtene funnet hjemme hos dem, tilståelsene deres, besvergelsene Marion ba Margot om å gjennomføre, som hun gjorde ved å bruke Jesu navn for å påkalle djevelen, førte til at de ble dømt til døden som trollkvinner. De ble enige om at før kvinnene ble henrettet, måtte de tortureres. Det var noe uenighet hos retten; flere av mennene mente Marion ikke burde henrettes, men at hun etter å ha blitt torturert på torturhjulet burde bannlyses fra Paris med trussel om å brennes om hun skulle returnere.³⁰³

Dette fikk ikke gjennomslag, og torsdag 11. august ble både Marion og Margot dømt til å tortureres på torturhjul før de brennes til døde. Margot ble henrettet først, etter å ha blitt offentlig torturert. Marions sak blir drøftet nok en gang i retten tirsdag 23. august, men de besluttet at hennes liv ikke kunne bli spart, og hun møtte samme skjebne som Margot allerede neste dag.³⁰⁴

3.1.1 Tolkning av prosessen

Som nevnt i forrige kapittel var de som hadde kunnskap om magi svært ulike i alt fra kjønn til yrke, og typen magi de brukte varierte stort. I Marion og Margots tilfelle var det Margot som satt med den nødvendige kunnskapen, som var grunnen til at både Agnesot og Marion ba om hennes hjelp. Saken mot Marion og Margot bunnet i Agnesot og Hainsselins sykdom, som med middelalderens mentalitet ikke bare forekom uten grunn. Margot forklarte i første forhør av at hun hadde forsøkt å helbrede både Agnesot og Hainsselin. Om man tar i betraktning den

---

³⁰¹ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 175-177

³⁰² Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 177

³⁰³ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 177-179

³⁰⁴ Registre criminel du Châtelet 1389-1392: 179-180

diffuse grensen mellom signeri og maleficium nevnt i 2.1.1³⁰⁵ er det ikke merkelig at hun ble mistenkt for å ha påført dem sykdom i stedet for å helbrede. Dette med tanke på hennes vennskap til Marion, og Marions affære med Hainsselin.

Margot nevnte at hun brukte læresetninger hun hadde lært av sin mor for å helbrede Agnesot. Dette kan ha vært avindsbønner eller trylleformular der hensikten var å helbrede. Det var hensikten bak ordene som hadde betydning, så om man brukte avindsbønner til å utføre maleficium, ville det dermed bli en forbannelse. Det kristne innslaget i ordene hennes var tydelig, og om det ble trodd at ordene hadde iboende kraft, vil hun ha lagt kraften i navnet til Gud, Jesus og den Hellige Ånd. Dette kommer enda tydeligere frem da hun brukte de samme navnene til å påkalle en djevel. Det kan virke noe selvmotsigende å bruke Guds navn til å påkalle en djevel, men om det var ordene selv som hadde kraft, som nevnt i 2.1.1,³⁰⁶ skal de ha kunnet blitt brukt til det den som ytret ordene ville.

Marion oppsøkte Margot etter at hennes første forsøk på magi hadde sluttet å fungere. Da hun hadde blandet ut menstruasjonsblodet sitt i vin og delt det med Hainsselin, hadde det ikke en varig effekt, og hun ville ha noe mer permanent. Margot brukte et dyr som ingrediens i trolldommen sin, og valgte en hane. Hennes valg av nettopp hane kan sees i lys av dyr som ingredienser som forklart i 2.1.1³⁰⁷.³⁰⁸ I middelalderen hadde hanen flere symbolske betydninger. Den ble sett på som både modig og sterk, men også sensuell og vellystig. Det at haner ble ansett som polygamiske, fruktbare og lystige dyr, kan nok ha hatt en betydning da Marion og Margot valgte akkurat den for å forsterke Hainsselins følelser for Marion.³⁰⁹ Hantestiklene, som de stekte og pulveriserte, fikk Hainsselin i seg både gjennom mat og drikke. Medisinske oppskrifter fra middelalderen viser at hanens testikler ofte ble brukt for å gi menn tilbake manglende potens og øke fruktbarheten.³¹⁰

Det at Hainsselin fikk pulveriserte hanetestikler i puten sin kan sees på som en form for maleficiumsbasert amulettbruk, om man ser det i henhold til 2.1.1³¹¹; det var hensikten som avgjorde om noe var maleficium eller ikke, og ettersom Marion og Margots hensikt var å endre Hainsselins følelser vil det defineres som skademagi.

---

³⁰⁵ Se side 23

³⁰⁶ Se side 23

³⁰⁷ Se side 22

³⁰⁸ Se side 15-16

³⁰⁹ Pastoureau 2017

³¹⁰ Pastoureau 2017

³¹¹ Se side 23

Skillet mellom hva kirken og verdslige makter førte sak over skilte seg som sett i 2.1.2³¹², og ettersom dette var et tilfelle av maleficium, var det den sekulære retten som tok ansvar, selv om verdslige makter innen denne tid hadde overtatt det meste av trolldomssakene. Det kommer frem at retten tok saken på alvor; de to kvinnene blir begge torturert til de tilstår, men de må likevel gjenta tilståelsene ved flere anledninger der det spesifiseres at retten ikke bruker makt. Mannlige vitner ble kalt inn for å gi sitt vitnemål til retten, hvorpå vitnemålene noteres og påvirker rettens avgjørelser. Selv om Margot innrømte å ha brukt demonisk hjelp, virket det som om retten anså hensikten bak trolldommen som viktigere. Margot brukte urter, mens salve og hår ble funnet hjemme hos Marion. Dette ble nevnt i den Saliske Lov som trolldom, da de ble betraktet som mulige magiske ingredienser.

Etter at ekteparet Planiète ble syke, mistenkte de at trolldom var grunnen bak. Skylden ble lagt på Marion, Hainsselins tidligere elsker. Hennes venninne Margot hadde hjulpet ekteparet med urter mens de var syke, som gjorde at de ble sett på som medsammensvorne. Ettersom både Agnesot og Marion oppsøkte Margot for hjelp, kan det vitne om at hun hadde trolldomsrykte. Ettersom Margot var den som utførte trolldommen, ble hun raskere dømt til døden enn Marion. Marion ble behandlet mer som en forsmådd elsker og en trolldomskunde, ikke trollkvinne. Hun tilstår sin innblanding etter tortur, og både hun og Margot blir dømt til døden. Retten er uenige i Marions dom, da det ikke er hun som har utført trolldommen, og om hun ikke bør bannlyses i stedet. De kommer likevel frem til at hennes handlinger ikke kan unnskyldes, og hun brennes på bålet.

3.2 Trolldomsprosessen mot Arnoulette Defrasnes

I en alder av 70 år ble Arnoulette Defrasnes 15. februar 1663, avhørt under mistanke om at hun hadde brukt magi, og det ble etablert at hun har trolldomsrykte.³¹³ Hun var anklaget av flere personer for å ha utført maleficium mot den tolv år gamle sønnen til Marie Dussart, som skal ha dødd av det. Under avhøret fikk hun spørsmål om hun kjente Marie, og bekreftet at hun kjente henne godt og at de hadde bodd i samme nabolag, i den tid har Arnoulette ofte kjøpt melk av Marie. Hun benektet både at hun var trollkvinne og for å ha gjort noe som helst for å skade Maries sønn.³¹⁴

Det var også anklager om at hun har skadet en annen gutt på omtrent fire år, som skal ha blitt reddet av en eksorsisme. I tillegg skal hun ha truet enken Catherine Rombaut med å

---

³¹² Se side 25-26

³¹³ Louise 1861: 167, 168, Foucault 1907: 345

³¹⁴ Louise 1861: 168

kaste henne i elva. Enken skal ha anklaget henne for trolldom, noe hun visste da Arnoulette hadde kokt nåler i en jordpote. Catherine mistenkte at hun ble forhekset, selv om hun ikke hadde sett Arnoulette gjøre noe. Hun ble plutselig merkelig syk, og hadde ikke blitt frisk igjen siden. Arnoulette benektet å ha gjort noe mot Catherine, men ble ytterligere anklaget for å ha gjort hennes mann syk, en sykdom han døde av. Arnoulette svarte at om noen har drept ham så var det Gud. Videre fikk hun spørsmål om hun kjente kona til Etienne Brisys, Jehenne Flore, som hun sa hun ikke husket. Jehenne skal ha falt på Arnoulette under en gudstjeneste, og ble syk i ettertid. Arnoulette svarte at ingen hadde falt på henne.³¹⁵

Avhøret ble gjenopptatt 24. februar, hvor saken så langt ble repetert, og utspørringen om Marie Dussart fortsatte. Arnoulette skal ha besøkt Maries hus frem til hennes sønns død og det andre barnets eksorsisme, men etter det tok besøkene slutt. Arnoulette svarte at hun ikke lenger bodde i det nabolaget. Hun ble på ny spurt om hun var trollkvinne, og svarte at det ikke kan bevises og at hun skal høre på de som vil bevise det. Hun benektet både at ryktet hennes gjorde at hun ikke forlot byen, og på ny at hun skal ha truet Catherine Rombaut med å kaste henne i elva. Hun nevnte at hun har sagt til Catherine at om de var i nærheten av en elv, ville hun ha kastet henne uti. Hun benektet også de videre anklagene om å ha drept Catherines mann.³¹⁶

Arnoulette fikk så spørsmål om hvorfor hun hadde ropt 'brann' foran huset til Jeanne Thoré, og svarte at dette er ord Jeanne bruker, og ba retten spørre Jeanne selv om hvorfor. Videre stiltes spørsmål om hun hadde falt på Jeanne i kirken, men Arnoulette avviste dette. Etter fallet skal Jeanne ha blitt syk, men Arnoulette benektet at det var hennes feil. Retten spurte om hun hadde kalt andre mennesker trollfolk for å forbedre sitt eget rykte, hvorpå Arnoulette svarte at selv om hun skulle kalle andre trollfolk og andre kalle henne trollkvinne, så var hun det fortsatt ikke.³¹⁷

Spørsmål om hennes kjennskap til Jean Membré ble stil, og hun bekreftet at hun hadde vært i hjemmet hans flere ganger. Hun ble beskyldt for å ha kjælt litt med den lille sønnen hans, som ble øyeblikkelig syk og døde neste dag. Hun nektet for å ha kjælt med barnet, men vedkjente at hun visste at han hadde dødd.³¹⁸

Enken Anne Becquet skal en gang ha spurt hvilken sykdom hun hadde, og Arnoulette skal ha svart at det var en trolldomssykdom, og at Gud var den største trollmannen. Arnoulette fortalte videre at hun ikke kjente Anne, men at hun kunne bli kjent med henne.

---

³¹⁵ Louise 1861: 169-170

³¹⁶ Louise 1861: 171-174

³¹⁷ Louise 1861: 174-175

³¹⁸ Louise 1861: 176

Hun fikk spørsmål om hvorfor Anne, da hun var på vei inn i hjemmet sitt, plutselig ble truffet av en forbannelse som gjorde at hun ikke fikk puste. Arnoulette svarte at hun kunne bare spyttet det ut og gitt det videre til noen andre, før hun ble sendt tilbake til fengselet.³¹⁹

Den 17. mars fortsatte avhøret, og var starten på en rekke konfrontasjoner med de som hadde anklaget Arnoulette. Først ut var Jeanne Flore, som hevdet å ha kjent Arnoulette i fem eller seks år, at det hadde snakket sammen flere ganger og sett hverandre ofte. Arnoulette sa hun anså Jeanne som en god kvinne, men nektet for at anklagene hun kom med stemte. Jeanne på sin side holdt fast ved sin forklaring.³²⁰ Neste konfrontasjon var Catherine Rombaut, som holdt fast ved sin tidligere forklaring, og la til at hun hadde kjent Arnoulette i 25 eller 26 år. Arnoulette fikk spørsmål om hun hadde kritikk mot Catherine, som hun benektet og hevdet at også Catherine var en god kvinne. Dagens siste konfrontasjonen sto Jean Membré for, som gjentok at han så Arnoulette stryke på barnet, som deretter døde.³²¹

Prosessen fortsatte 19. mars, da fokus var på Arnoulettes bekjentskap til Anne Becquet, noe hun nektet for. Anne derimot hevdet at de hadde kjent hverandre i over 20 år. Da Arnoulette igjen fikk spørsmål om kvelningsførmelsen hun ble anklaget for tidligere, svarte hun at hun kanskje kunne forbannelsen, men at hun ikke hadde kastet den på noen. Ved spørsmål om kritikk mot Anne, sa Arnoulette at hun anså henne som en god kvinne, og har ingen innvendinger. Anne avsluttet med å hevde at for fem eller seks år siden, da Arnoulette var hjemme hos henne, skal hun ha gjort noe, og plutselig skal Anne ha blitt langvarig syk. Arnoulette nektet for dette.³²²

På grunnlag av Arnoulettes rykte, vitnemålene og hennes svar, i tillegg til flere djevelmerker funnet på henne: bak høyre øre, på en skulder og på et lår, valgte retten å utsette henne for både ordinært og ekstraordinært avhør. Ettersom hun nektet å fortelle sannheten, dømmes hun den 21. mars til å ha på et torturinstrument, et halsbånd med pigger, i minst 24 timer, eller så lenge man anså det som nødvendig. I tillegg ble hun utsatt for annen tortur.³²³

Arnoulette ble besøkt i torturrommet samme dag for å se om hun hadde endret forklaring. Hun nektet for samtlige anklager, og torturen fortsatte. Etter hvert erkjente hun å ha møtt Catherine Rombaut da trolldomsryktet hennes hadde begynt å skape bryderi, og hun

---

³¹⁹ Louise 1861: 177

³²⁰ Louise 1861: 178-179

³²¹ Louise 1861: 179-180

³²² Louise 1861: 180-182

³²³ Richet 1880: 575-576, 580- 581, Foucault 1907: 345, Louise 1861: 183-184

ble fornærmet over å bli kalt heks, så hun skulle ønske det hadde vært en elv i nærheten hun kunne kaste henne i.³²⁴

Etter å ha nektet for alle anklager over flere avhør og under tortur, tilsto Arnoulette til slutt at hun hadde vært trollkvinne i tolv eller tretten år. Avhører spurte hvilken form djevelen tok for henne, og hun forklarte at han kom til henne som en ung mann i en brun habitt, og spurte om hun ville være elskereren hans. Hun takket ja, hvorpå han viste henne sin hatt full av penger, og i en time skal de ha gjort det elskende gjør. Før han dro sin vei, tilsto han å være djevelen og sa at hans navn var Verdelot.³²⁵

Hun fortalte videre at det stakk da hun fikk djevelmerket bak øret, og at han skal ha fått henne til å gi avkall på Gud, den hellige Maria, alle helgener, og sin kristne dåp, som han gjorde med alle trollfolk. Hun hadde også vært på et flertall sabbater, hvor flere deltakere skal ha hatt samleie, og de skal ha spist, drukket og danset. Det var også på sabbaten at de mottok fett og pulver for å utføre maleficium mot mennesker, dyr og avlinger. Hun skulle selv ha brukt pulveret på vei hjem fra en sabbat, på noen kornåkrer. Hun endret forklaring på hvor lenge hun hadde vært trollkvinne, og sa hun ble det da mannen hennes døde for 26 år siden. Hun tilsto å ha kastet forbannelser på Jeanne Flore og Catherine Rombaut, og at djevelen, på grunn av at hun nektet å drepe sine naboer, slo henne flere ganger. Sønnen til Marie Dussart og mannen til Catherine drepte hun med pulveret fra sabbaten, men hun nektet for å ha skadet flere. Hun fikk spørsmål om hvem som kommanderte trollfolk i området, og hun erkjente at det var hun selv, da hun var eldst og hadde tittelen 'Royne' eller 'Dronning' blant sine likesinnede. Retten spurte om navn på de andre heksene, og hun navnga et flertall i flere landsbyer.³²⁶

Hun ble brakt for retten igjen 22. mars, og gjennomgikk sin tilståelse på ny. Flere detaljer rundt hennes trolldomsutførelser, sabbaten og djevelens ulike antrekk ble avslørt. Hun fikk også spørsmål om hun hadde forgjort dyr, men sa at selv om djevelen ville at hun skulle det, så nektet hun å adlyde og ble slått som følge av det. Tilståelsen ble nok en gang gjennomgått, og Arnoulette innrømte sine synder, som omhandlet flere tilfeller av maleficium. Hun skal ha startet flere stormer, bragt tåke og hagl, begått flere vanhellige handlinger, som omtales som vanlige eller ordinære vederstyggeligheter i dommen. Hun ble dømt til døden og kvalt den 23. mars 1663, før kroppen hennes ble brent på bålet.³²⁷

---

³²⁴ Louise 1861: 185-191

³²⁵ Louise 1861: 192, Richet 1880: 580-581

³²⁶ Louise 1861: 193-200

³²⁷ Louise 1861: 200-214, Foucault 1907: 345-346, Richet 1880: 581

3.2.1 Tolkning av prosessen

Trolldomssynet hadde endret seg fra middelalderen til tidlig nytid, og flere aspekter av denne endringen er tydelig om man ser på utviklingen fra saken til Marion og Margot til Arnoulettes.

Arnoulette hadde vært enke i 26 år da hun ble anklaget for trolldomsbruk, men hvordan hun levde eller hennes økonomiske status kommer ikke frem. Av svarene hennes under rettssaken kan hun oppfattes som noe rappkjefet, en frittalende kvinne. Hun kan ha blitt betraktet som plagsom, eller en byrde for resten av samfunnet, et bryderi de gjerne ville bli kvitt. I tillegg nevnes det at hun har sykdommer, noe som kan være tegn på fattigdom om hun ikke hadde råd til å behandles av en lege.

Det kommer frem av vitnemålene at Arnoulette bodde i ulike nabolag, ofte i mange år av gangen, så det kan virke som hun ikke var helt uten midler. Arnoulette fortalte i retten at hun hadde flere barn, men at de alle var voksne og bodde langt unna. Som nevnt i 2.2.1³²⁸ kan hennes mangel på mann og barn ha bidratt til å gjøre henne sosialt isolert, til tross for at hun kanskje hadde noen midler. Hennes trolldomsrykte vil ha hjulpet lite på isolasjonen, og snarere bidratt til å ytterligere hennes separasjon fra lokalsamfunnet.

Hun ble anklaget av sine medborgere for forgjørelse og påføring av sykdom, uten at det fantes bevis for hennes handlinger. Da myndighetene gikk til sak mot henne ble prosessen startet med å lete etter djevelmerke, sannsynligvis ved bruk av prikking. Funnet av djevelmerker insinuerte skyld, og hun ble dømt til tortur. Det var først etter tortur og forhør at hun innrømte å ha inngått en kontrakt og et seksuelt forhold med djevelen, og at hun hadde deltatt i sabbat og forgjort folk og avlinger. I 2.2.1³²⁹ og 2.2.2³³⁰ fremheves det hvordan anklage og tilståelse ofte bar preg av to ulike trolldomstroer.

Noe spesielt med saken mot Arnoulette er tiden den skjer på; parlamentet i Paris hadde innført automatisk appell ved trolldomssaker, men i løpet av Arnoulettes prosess ble ikke appell nevnt. Dette hadde nok å gjøre med geografien. Valenciennes lå i periferien av Frankrike, og var underlagt parlamentet i Rouen. Her var det kommunale organer som dømte uavhengig av parlamentet i Paris' avgjørelser, og appell var ikke like tilgjengelig i disse organene som de var i mer sentrale deler av landet. Selv om trolldomsprosessene i det sentrale Frankrike var så godt som overstått på grunn av bestemmelser tatt av parlamentet i Paris, som

---

³²⁸ Se side 34-35

³²⁹ Se side 35

³³⁰ Se side 38

sett i 2.2.2,³³¹ motsto flere periferiområder å etterfølge dem. I disse områdene var bruken av tortur utbredt.

Arnoulette ble anklaget av sitt lokalsamfunn for å ha både tatt livet av og påført andre sykdom. Det var først når myndighetene tok henne i forvaring at demonologiske aspekter dukket opp. Hun ble undersøkt for djevelmerke, og de fant flere. Deretter ble hun utsatt for tortur, da merket kun kunne styrke mistanken mot henne, men for en fellende dom var en tilståelse nødvendig. Etter tortur tilsto hun til flere tiltaler og mer til; hun skal ha vært i djevelens tjeneste, reist på sabbat, forgjort folk og avlinger, og startet stormer. Det kommer frem at den lokale befolkningen anklaget henne for fysiske tilfeller av trolldom, mens myndighetene var ute etter diabolske elementer. Etter å ha fått hennes tilståelse på djevlepakt ble hun kvalt og kroppen hennes brent.

3.3 Sammendrag franske trolldomsprosesser

De to utvalgte sakene fra middelalderen og tidlig nytid har flere likheter og ulikheter. Om man ser på anklagene i de to ulike sakene har begge innslag fra tradisjonell trolldomstro, som viser en kontinuitet i folkelige trolldomsforestillinger.

Marion og Margot ble anklaget for å ha brukt maleficium for å gjøre ekteparet Planiète syke, innrømte at de brukte kjærlighetsmagi for å endre følelsene til Hainsselin, både med blod og dyr, og så objektsmagi forhekset av en djevel. Arnoulette ble anklaget av sitt lokalsamfunn på grunn av sitt trolldomsrykte, som sannsynligvis ga henne en negativ posisjon i samfunnet. Anklagen gikk ut på at hun med trolldom og forbannelser hadde tatt livet av flere barn og påført ulike kvinner sykdom. Flere av anklagerne hennes vitnet mot henne og styrket anklagen, som ga retten mistanke nok til å anvende tortur og pressmidler. Som i Marion og Margots sak omhandler anklagene konkrete eksempler på hva som skal ha skjedd.

Under rettssakene ble alle tiltalte utsatt for tortur når de nektet å tilstå. For Marion og Margot hadde det ikke blitt innført lover som regulerte bruken av tortur, som vil si at retten sto fritt til å bruke det så mye som ble ansett nødvendig for å oppnå tilståelser. I Arnoulettes tilfelle sa loven at hun kunne utsettes for tortur én gang, som kan være grunnen til at hun ble dømt til å gå med torturhalsbånd så lenge som nødvendig. Tilståelser i begge prosessene ble oppnådd ved torturbruk.

Tilståelsene bærer preg av tradisjonell trolldomstro. Marion og Margot innrømte å ha brukt urter og besvergelses, i tillegg til kroppsdeler fra dyr som ble brukt som en amulett.

---

³³¹ Se side 38-40

Dette er aspekter kjent fra allmuens trolldomstro. Noe merkelig var det at Margot inkluderte djevler i sin tilståelse, i tillegg til at hun brukte Guds navn til å kalle djevelen til seg. Arnoulette tilsto å ha brukt et pulver for å ta livet av og gjøre folk syke, hun skal ha startet stormer og ødelagt korn; alle tilfellene var kjent som maleficium fra tidligere lovverk, og var blitt forbudt i verdslige lovverk. Tilståelsen skiller seg fra Marion og Margots ved at hun innrømte å ha inngått en kontrakt og et seksuelt forhold til djevelen i ung alder, at hun var dronning for heksene i sitt område, og at hun har vært på flere sabbater; alt elementer fra demonologien.

Mens det hersket tvil om Marion og Margot burde henrettes for sine forbrytelser, da ingen involverte døde av deres handlinger, var det derimot ingen tvil i Arnoulettes sak. Hennes tilståelse viste at hun med hensikt prøvde å ta livet av flere mennesker, lyktes i sine forsøk, og hadde utført drap med trolldom. Ettersom hun tilsto, ble hun kvalt før kroppen hennes ble brent på bålet. Marion ble ikke oppfattet som trollkvinne av den samlede retten, da hun oppsøkte trolldomshjelp fra Margot. Retten brukte dermed lengre tid på å avgjøre om hennes handlinger burde straffes med døden.

Rettsforløpet i sakene til Arnoulette, Marion og Margot forløper relativt likt. De ble anklaget av bekjente i sitt lokalsamfunn, og verdslige rettssystem tok saken videre. De ble behandlet relativt likt; vitner hentet inn, tortur tatt i bruk, og tilståelser tvunget frem. De måtte likevel tilstå flere ganger for retten, slik at tilståelsens frivillighet ble fremhevet. Trolldomsinholdet i sakene var noe forskjellig. Margot innrømte tidlig at hun hadde brukt urter og gode ord til helbredelse, men brukte lengre tid på å tilstå at hun hadde brukt trolldom for å gjøre ekteparet Planiète syke. Dette kan vitne om at hun ikke anså urter som magi, og dermed trygt å fortelle om. Arnoulette fortalte fra starten av at hun ikke var trollkvinne og at hun ikke hadde utført magi, og det var først under tilståelsen hennes at trolldomsinnholdet kom frem. Diabolismeaspektet og sabbaten ble tilstått, men også mer tradisjonelle trolldomstilfeller som bruk av pulver til å forgjøre. Gift og lignende dukket tidlig opp i lovverket, og kan anses som maleficium. Arnoulette blandet dette med elementer fra sabbaten.

4.0 Trolldomseksempler fra Norge

I dette kapitlet vil jeg presentere to trolldomsprosesser fra Norge, én fra 1300-tallet og én fra 1600-tallet, der jeg vil dra sammenhenger fra litteraturen i kapittel 2.

4.1 Trolldomsprosessen mot Ragnhild Tregagås

Ragnhilds Tregagås var en kvinne fra Fusa som ble tiltalt for trolldom i 1325. Hennes rette etternavn er ukjent, da Tregagås kun var et tilnavn. Navnet kan ifølge Hagen vise til en vanskelig kvinne som skaper problemer. Ragnhild tilsto etter et fengselsopphold til bruk av gjenstandsmagi og besvergelses i sitt forsøk på å bryte ekteskapet mellom sin elsker Bård og hans kone Bergljot.³³²

Ragnhild hadde, mens hun var gift, inngått et forhold til sin tremenning Bård. Hun skal ha brukt deres affære som et utpressingsmiddel mot Bård, da hun kunne informere sin mann om affæren, hvorpå han kunne ta livet av Bård for hor og blodskam. På et tidspunkt giftet Bård seg med Bergljot, noe som ikke falt i god jord hos Ragnhild. Hun tilsto den 3. november på Fusa prestegård at hun la fem erter og fem brød under madrassen på Bård og Bergljots ekteseng, satte et sverd i fotenden og framsa en avindsbønn,³³³ som lød ”Ritt ek i fra mer gondols ondu. æin þer i bak biti annar i briost þer biti þridi snui uppa þik hæimt oc ofund, oc sidan þesse ord ero lesen skall spyta uppa þan er till syngzst / Jeg slenger fra meg Ganduls ånder; én biter deg i ryggen, en annen biter deg i brystet, den tredje påfører deg hat og avind.”³³⁴

Dette skal ha ført til impotens hos Bård, og han og Bergljot var dermed ikke i stand til å fullbyrde ekteskapet sitt, som senere skal ha ført til at de to skiltes.³³⁵ Ragnhild skal på bryllupets andre dag, muligens i henhold til et avsluttende element av besvergelsen, ha annonsert offentlig at Bårds penis fra nå av var like effektiv til samleie som det beltet hun holdt sammenkveilet i hånden.³³⁶ Ryktet om Bårds impotens og årsaken til det spredte seg raskt etter tilståelsen, og omsider nådde det biskopen i Bergen.

Biskop Audfinn Sigurdsson bestemte at rettslige undersøkelser var nødvendig, og stevnet Ragnhild for kirkens domsrett i Bergen i januar 1325. Ved første forhør nektet Ragnhild å gjenta tilståelsen sin, og ble sannsynligvis fengslet mens troverdige vitner ble frembrakt. Fire menn som skal ha vært til stede ved Ragnhilds første tilståelse i Fusa vitnet

---

³³² Diplomatarium Norvegicum, volum 1-21, b.9 nr 93, Gunnes og Kjellberg 1979: 134

³³³ Besvergelse

³³⁴ Diplomatarium Norvegicum, volum 1-21, b.9 nr 93, Hagen 2014

³³⁵ Hagen 2014

³³⁶ Mitchell 2011: 57

om hendelsen, og da hun 8. februar ble forhørt på ny tilsto hun at alt mennene sa var sant. Det er uvisst om hun hadde blitt torturert eller truet, men man kan se for seg at fengselsoppholdet ikke har vært spesielt behagelig. Ragnhild tilsto flere lovbrudd, deriblant hor, bruk av gjenstandsmagi og besvergelses, og en pakt med djevelen. Denne skal ha gitt henne makt til å skape splid mellom Bård og Bergljot, som skal ha ført til at de to skiltes. Da dommen falt var kjetteri et av tiltalepunktene hun ble dømt for. Biskopen mente Ragnhilds overtro hadde tatt overhånd, og det ble regnet som kjetteri. Besvergelsene hun hadde brukt tilsto hun å ha lært i sin ungdom, av en trollmann ved navn Sørle Sukk.³³⁷

Ragnhild ble dømt til fengselsstraff for kjetteri og galdring, der hun etter en periode hevdet å ha kommet til forstanden igjen. Troverdige vitner bekreftet at hun måtte ha vært utilregnelig i gjerningsøyeblikket, og hun ble dernest dømt til en mildere dom. Den nye dommen gikk ut på at hun måtte faste to dager i uka og på visse helligdager, og dra på en syv års pilegrimsreise utenfor Norge. Om hun ikke oppfylte disse kravene ville det regnes som et kjettersk tilbakefall, og hun ville bli straffeforfulgt av verdslige myndigheter.³³⁸

4.1.1 Tolkning av prosessen

Ragnhild utførte kjærlighetsmagi, og fryktet ikke straff da hun selv avslørte hva hun hadde gjort. Tilståelsen hennes ville utvilsomt sendt henne til døden på bålet om den hadde kommet omtrent 300 år senere. Som sett i 2.1.3³³⁹ og 2.1.4³⁴⁰ var magi en del av hverdagen, og ble sjeldent straffet hardt. Ragnhilds dokumenter er en svært sjelden kilde, da den viser en måte å utføre trolldom på som kan ha vært vanlig i middelalderen. Likevel kommer det tydelig frem at det er et lovbrudd hun har utført, da hennes hensikt var å hevne seg, som gjør trolldommen hennes til maleficium.

Ragnhild ble i realiteten aldri anklaget av sitt lokalsamfunn, det var tilståelsen hennes og den tilsynelatende effekten av trolldommen hennes som gjorde at biskopen tok ut tiltale. Til tross for hennes innrømmelse av å ha brukt trolldom, virker det ikke som om biskopen tar hennes tilståelse om avindsbønn eller djevelpakt alvorlig, og er mer opptatt av at denne overtroen kan betraktes som kjetteri. Den milde straffen hun mottar vitner om det samme, da hun etter en tid i fengsel blir dømt til fasting og pilegrimsreise, sannsynligvis for å styrke

---

³³⁷ Regesta Norvegica IV 1320-1226: 134

³³⁸ Diplomatarium Norvegicum, volum 1-21, b.9 nr 94, Gunnes og Kjellberg 1979: 157

³³⁹ Se side 28

³⁴⁰ Se side 31

hennes kristne tro. Om man generaliserer Ragnhilds sak, styrker den antakelsen om at trolldomsstraffer kan ha blitt straffet mildt, som sett i 2.1.4.³⁴¹

Om man skal se på lovene Ragnhild ble dømt etter, burde man se på Magnus Lagabøters landslov, som gjaldt fra 1274. Dette er likevel ikke lovverket Ragnhilds dom ble basert på, da hun ifølge mannshelgebolken ville blitt erklært fredløs og mistet all sin eiendom.³⁴² Dette er derimot ikke det som skjer, da det er biskopen som går til sak mot henne, til tross for at trolldom ikke er å finne i kristendomsbolken i landsloven. Det er derimot i gulatingsloven at man finner trolldomsparagrafen i kristendomsbolken, og dermed under kirkens jurisdiksjon. Også dommen stammer fra gulatingsloven; hun ble dømt til pilegrimsferd utenfor Norges grenser, som kan ha vært en mildere måte å dømme henne til landsforvisning på.

Det kan være ulike grunner til at biskopen gikk til handling; landsloven var på denne tiden omtrent 50 år, og det er ikke sikkert at det fantes mange saker som omhandlet trolldom. Om ryktet spredte seg og verdslige makter valgte å ikke gjøre noe, kan biskopen ha sett til tidligere lovverk og valgt å ta saken i egne hender. Selv om lovene inneholdt strenge straffer mot trolldom, er det mulig å anta at dette var mest for å motarbeide eventuelle lyster folk kunne ha for å utføre trolldom.

Ragnhild utførte kjærlighetsmagi for å skille Bård og Bergljot, og skrøt av det i ettertid. Biskopen i Bergen fikk nyss om dette og reagerte på det som hadde blitt gjort. Ragnhild ble fengslet mens vitner ble avhørt, og deretter dømt til fengsel for kjetteri. Etter en stund hevdet hun å ha kommet til hektene igjen, og mente hun var gal i gjerningsøyeblikket. Biskopen mildnet straffen og hun ble dømt til fasting og pilegrimsreise utenfor Norges grenser.

4.2 Trolldomsprosessen mot Sigrid Olsdatter

Sigrid Olsdatter, kone til Ingebrigt Klokker, fra Kiberg ble 20. desember 1662 bragt for retten etter å ha blitt anklaget for trolldom av to kvinner, Dorette Lauritzdatter fra Vadsø og Solve Nielsdatter fra Andersby, som satt i arresten i Vardø etter anklager om trolldom.³⁴³ Av justisprotokollen kommer det ikke frem hva slags trolldom de anklager Sigrid for. Sigrid nektet for å ha noen kjennskap til trolldom, men erkjente at hun hadde blitt bedt om å gå i tjeneste hos en kvinne ved navn Sigrid på Stensgård, som siden hadde blitt henrettet for

---

³⁴¹ Se side 31

³⁴² Se side 31

³⁴³ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 58, Sparboe 2001: 31

trolldomsbruk. Sigrid skal ha takket nei til dette, da hun hadde et spedbarn. Hun skal ha mottatt en klining av brød og fisk litt etterpå, men så fort hun spiste det fikk hun vondt i hodet og måtte kaste det opp igjen. Den andre kvinnen ville gi henne en skål, og sa at om hun ville ha noe å drikke, kunne hun be til guden sin, Ole. For så lenge hun trodde på og kalte på ham ville hun få det hun begjæret. Sigrid nektet å motta skålen, og sa hun trodde på sin Gud, så kunne hun selv tro på Ole.³⁴⁴

Guden Ole skal ha deretter ha ankommet i prestehabitt, og Sigrid beskrev ham som en mann med sort hode, sort skjegg og hår, og med horn i pannen. Han skal ha hatt glødende øyne, som på en ku, og ånde som en ildslue forklarte Sigrid. Han og den andre kvinne ble enige om å gå, hvor visste hun ikke, da Sigrid selv ventet til de dro før hun reiste over sundet en halv mil derifra.³⁴⁵

Hun ble spurt om hva hun visste om forliset av en båt. Hun fortalte at noen finner hadde forgjort³⁴⁶ båten i Tjelsund. Hun hevdet det var en finn-båt, og at finnene hadde havnet i klammeri seg imellom, og at de som hadde omkommet var lovet skam. Hun hadde bedt om å få skyss med denne finn-båten så hun kunne tigge mat til seg og sitt barn i Jesu navn, men da de skulle dra midt på natten ombestemte hun seg og dro heller senere med en annen båt. Hun vitnet om at finnene skal ha tent på et stykke knusk som de kastet på sjøen, men hun kunne ikke forklare grunnlaget bak handlingen.³⁴⁷

Avslutningsvis erkjente hun at i sin ungdom lærte hun en signe og avindsbønn av en halvgal student ved navn Aaden/Ådne, som lød: ”Jesus gaar til Broen Breede. Møtte hand Affuind den Leede. Huort schalt du gange sagde Jesus; Jeg schal mig til Bundens gaard. Finde Bunde och Barn. Jeg schal dig affvende, til dend dig vdsende; Guds ord Ammen.”

Etter dette bestemte underfogd Abraham Lochert at ettersom Sigrid hadde trolldomsrykte, og erkjente selv at hun hadde møtt Djevelen, i tillegg til kunnskap om en avindsbønn, som var både ukristelig og usømmelig, at hun måtte rømme Norges og Danmarks rike ved første mulighet.³⁴⁸

Den 12. januar 1663 var derimot Sigrid tilbake foran den samme retten igjen, med underfogd Abraham Lochert som øverste instans og med de samme lagrettemennene som fra måneden før. Hun var nå anklaget for å ha vært i Anders Pedersens kjeller med trollkvinnen Solve Nielsdatter, og barna Maren Olufsdatter og Ingeborg Iversdatter. I kjelleren skal de ha

---

³⁴⁴ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 56

³⁴⁵ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 57

³⁴⁶ Ødelagt eller tatt livet av

³⁴⁷ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 57, Sparboe 2001: 32

³⁴⁸ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 58

drukket øl av en øse, og Sigrid skal i tillegg ha hatt med seg sitt lille barn. Når kvelden var omme skal Djevelen ha fulgt dem alle hjem. Ytterligere skal hun ha forgjort en ku i Vardø mens hun var i tjeneste til Scharfe Karen, hvorpå Sigrid benektet alle anklager. Deretter ble Solve Nilsdatter ført inn, da hun hadde sverget på den høyeste ed å snakke sant. Hun vitnet om at hun selv, noen barn, og Sigrid med sitt barn var i kjelleren og drakk på julenatten, og at Sigrid hadde blitt sint på henne fordi hun drakk øl fra en tønne som Sigrid selv hadde sett seg ut.³⁴⁹

Underfogden skal ha spurt Sigrid om hun turte prøve seg på sjøen, altså om hun ville utsettes for vannprøven. Dette skal Sigrid ha sagt seg villig til. Hun skulle derimot aldri komme så langt som til vannprøven, da hun ble utsatt for flittig utspørring og tilsto alt og mer til.³⁵⁰

Hun erkjente å ha vært i Anders Pedersens kjeller og drukket øl med Solve og to barn, men nektet for at hennes eget barn var til stede og for at dette barnet hadde noe kjennskap til trolldom. Dette vitnemålet ble støttet av Ingeborg Iversdatter, som vitnet den 26. januar 1663.³⁵¹ Derimot skal Djevelen selv ha vært der, og lyst for dem med et lys han hadde i rumpa. Hun tilsto også å ha forgjort Peder Christensens ku i Vardø mens hun gikk i trolldomslære under Scharfe Karen, med noe avindssalt hun hadde fått. Dette saltet skal ha vært svært effektivt når det kom til å ta livet av kyr, og hun hadde brukt det på Nils Christensens ku da den nektet å gi henne melk. Kua til Peder Christensen hadde hun møtt på da hun var ute for å sanke tare, og den prøvde å ta taren fra henne. Hun skal ha slått kua med taren og sagt ”Dra fanden i vold fra mig,” hvorpå kua døde.

Sigrid fortalte videre om da hun satt i fengsel hos underfogden, og at Solve og de to barna fra kjelleren prøvde å komme seg inn til henne fordi de ville ha henne med til kjelleren igjen. Alle tre opptrådte i katteham. Også dette ble bekreftet av Ingeborg Iverdatter. Sigrid vitnet også om at Margrete, som kaltes Liren, var en trollkvinne som hun selv, og at hun hadde forgjort Hans Jensens ku i Vardø fordi hun ble nektet melk av Kirsten Hansdatter.³⁵² Margrete og en kvinne ved navn Bukke-Synnøve skal ha vært i fjæren noe senere da Synnøve klagde på at kua deres som nettopp hadde kalvet ikke gå særlig mye melk. Margrete skal ha svart med at det skulle bli mindre melk. Da Sigrid ble spurt om hvordan hun visste om denne samtalen, svarte hun at hennes gud, gammel Erik, hadde fortalt henne det.³⁵³ Når hun fikk

---

³⁴⁹ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 58

³⁵⁰ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 59, Sparboe 2001: 32

³⁵¹ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 59, 62

³⁵² Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 59, 63, Sparboe 2001: 34

³⁵³ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 59, Sparboe 2001: 34-35

spørsmål om å ha forgjort kua til Stor Lauritz fra Ekkerøy, som døde brått noen år i forveien, svarte hun at den kua ble forgjort av noen Pasvik-finner som Lauritz hadde stjålet noe fra.³⁵⁴

Solve Nielsdatter måtte igjen i retten for å bekrefte Sigrids tilståelser, og deres forklaringer viste seg å stemme overens vedrørende julenatten. Solve spurte Sigrid hvorfor hun ikke bare kunne innrømte dette tidligere foran lensherren, og hevdet det var fordi Satan satt så dypt inngrodd i henne at det ikke var mulig å nå bunnen.

Avslutningsvis navnga Sigrid Guri, Stor Lauritz' kone, som en trollkvinne med kunnskap om avindsbønner som henne selv. Guri skal ha lest avindsbønner i saltet hun ga til kyrne sine, så ingen kunne forgjøre dem. I tillegg skal Guri ha bedt Sigrid og hennes mann om å få et lam som de hadde gående hjemme, men Sigrids mann skal ha sagt nei. Fire dager senere døde lammet, men Sigrid kunne ikke si om Guri var grunnen til dette.³⁵⁵

Etter Sigrids tilståelse om å ha hatt omgang med Djevelen og bedrevet trolldom så ikke fogden så ikke annen løsning enn å brenne henne på bålet.³⁵⁶

4.2.1 Tolkning av prosessen

Det kommer frem i rettsdokumentene at Sigrid var en streifende tigger, som plasserer henne i kategorien av anklagede kvinner som også var fattige tiggere, og det er ikke umulig at hun ble oppfattet som plagsom av de hun tagg almisser fra. Som vist i 2.2.3³⁵⁷ var dette den vanligste anklagede i trolldomssaker. Likevel er Sigrid del av en større kjedeprosess, der flere av de anklagede også kan betraktes som fattige. Om hun er i samme sosiale situasjon som de som anklaget henne, vil det si at hun ikke er blitt anklaget basert på en oppfattelse av at hun har en lavere sosial rang og bør fjernes til enhver pris, men på et annet grunnlag.

Kjedeprosesser økte i størrelse ved at arresterte kvinner under forhør anga andre trollkvinner, som er det som skjer med Sigrid da hun blir anklaget av Dorette og Solve. Om man ser på lovverket fra 1547 om vitner og torturbruk, vist i 2.2.4,³⁵⁸ skulle ikke kjedeprosesser vært gjennomførbart. Det er derimot klart at denne loven i stor grad ble ignorert i Norge, da kjedeprosesser ikke var et ukjent fenomen. Tortur ble brukt ulovlig i flere tilfeller, og ble ofte skjult i rettsdokumentene da man visste det ikke var lovlig før dødsdom.

Basert på hva Solve Nielsdatter sa til henne under rettssaken kan man anta at hun ble angitt på grunnlag av nag eller hevn fra Solves side. Sigrid selv gjorde det samme, da hun

---

³⁵⁴ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 60

³⁵⁵ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 60, Sparboe 2001: 35

³⁵⁶ Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663: 60, Sparboe 2001: 35

³⁵⁷ Se side 41

³⁵⁸ Se side 45-46

utga Stor-Lauritz' kone Guri for å være trollkvinne. Som nevnt i 2.2.3,³⁵⁹ hadde Anna Rhodius tilgang på kvinnene på Vardøhus, og det er ikke umulig at hun hadde snakket med både Solve og Sigrid når det kom til detaljer i anklage og tilståelse.

Ved første dom ble Sigrid dømt til landsforvisning etter Christian IVs recess av 1617, da hun hadde omgåttes både trollfolk og Djevelen.³⁶⁰ Det var også denne loven hun ble dømt etter ved sin andre rettssak, da hun på dette tidspunktet hadde innrømt til å være rette trollfolk med en djevelpakt. Hun blir deretter straffet på sin helse uten nåde, som loven tilsier. En appell nevnes ikke i dokumentene. Dette kan baseres på bygdetinget neste rettsinstans, som forklart i 2.2.4,³⁶¹ der appell kan betraktes som å ha hatt en redusert rettssikkerhet, basert på instansblanding mellom lagmann og lagrettemennene.

Trolldomsinnholdet i saken viser innslag av demonologiske elementer. Da den første anklagen ikke fikk gjennomslag, endret Solve forklaring og inkluderte Djevelen. Dette viser at befolkningen i Finnmark tilpasset seg til demonologien og inkluderte det i anklager og forklaringer. I tillegg la Solve til at Sigrid hadde forgjort en ku, som ble regnet som noe av det verste en kvinne kunne gjøre med trolldom.³⁶² Dette var riktignok en lov fra middelalderen, men den inneholdt sannsynligvis flere elementer som hadde med den folkelige oppfatningen av trolldom enn loven av 1617. Det kan ses på som at Solve helgarderte anklagen sin med de mest seriøse elementene fra to trolldomstroer.

Sigrid blir anklaget av to trollkvinner om at hun også er trollkvinne, men ytterligere informasjon om anklagen nevnes ikke. Sigrid benekter at hun er det, men tilstår å ha møtt en trollkvinne som ville ha henne i tjeneste hos seg, hvorpå hun møtte hennes djevel, og at hun hadde lært en avindsbønn i sin ungdom. Dette blir sett på som alvorlig nok til å dømme henne til landsforvisning, men før hun kommer så langt blir anklagen endret. Solve Nielsdatter inkluderer Djevelen i anklagen, noe som får tinget til å ta opp saken igjen. Etter å ha nektet for anklagen, takker hun ja til å testes på vannet, men før hun kommer så langt blir hun torturert til tilståelse. Det er først etter dette at de demonologiske aspektene dukker opp, blandet inn med flere tilfeller av tradisjonell tro. Hun hevder å ha møtt Djevelen i ølkjelleren med Solve og barna, erkjenner å ha sin egen gud, og navngir andre trollkvinner. I tillegg tilstår hun å ha forgjort flere kyr, blant annet med avindssalt. Hun blir dømt til døden og brent på bålet.

---

³⁵⁹ Se side 41

³⁶⁰ Se side 44-45

³⁶¹ Se side 42

³⁶² Se side 29

4.3 Sammendrag norske trolldomsprosesser

Ragnhild og Sigrids saker viser både betydelige forskjeller og likheter. Ragnhild ble aldri offisielt anklaget, ryktet om hennes tilståtte gjerning og dens effekt spredde seg fra Fusa til Bergen, der biskopen selv bestemte at rettslige tiltak er nødvendig. Sigrid ble anklaget som del av en større kjedeprosess, der grunnen bak anklagen ikke kom tydelig frem, kun at hun var en trollkvinne. Etter å ha blitt frikjent som trollkvinne første gang, ble anklagen endret, og Sigrid beskyldt for å ha vært til stede på en mindre heksesabbat med Djevelen, og for å ha forgjort en ku.

I første omgang nektet Ragnhild å tilstå på ny, og hun ble fengslet under det som må antas å ha vært begredelige forhold. Sigrid ble derimot dømt til landsforvisning basert på sin tilståelse, ikke for å ha utført trolldom, men for å ha møtt Djevelen og ha kunnskap til en avindsbønn. I neste omgang, etter et kortere fengselsopphold, tilsto Ragnhild på ny. Sigrid ble anklaget på ny og deretter torturert, hvorpå hun tilsto alt hun ble anklaget for og mer til.

Ragnhild tilsto å ha brukt en avindsbønn og gjenstandsmagi for å ha gjort Bård impotent, i tillegg til en pakt med Djevelen som skal ha hjulpet henne med å skape splid mellom Bård og Bergljot. Innrømmelsen inneholder dermed elementer både fra tradisjonell tro og demonologi, men ettersom demonologien ikke var spesielt utviklet på denne tida og ikke hadde kommet til Norge er det lite sannsynlig at Ragnhild hadde tilegnet seg kunnskap om dette. Hennes tilståelse kan dermed ha blitt gitt kun for å sjokkere.

Sigrids to tilståelser inneholder også elementer fra tradisjonell tro og demonologi. I den første tilståelsen gjorde Djevelen en opptreden, men Sigrid avviste ham som seg hør og bør. Hun erkjente deretter å ha hatt kjennskap til en avindsbønn, som hun ramset opp for retten. Hun ble landsforvist, men rakk ikke rømme landet før anklagen ble endret og hun måtte inn for retten på ny. I den neste tilståelsen innrømte hun en rekke demonologiske forhold: hun var tilstede på den lille heksesabbaten, hadde en egen gud ved navn gammel Erik, og var blitt invitert til enda en heksesamling mens hun satt i fengsel. Hun navnga også flere hekser og bidro til å øke omfanget av kjedeprosessen. I tillegg innrømte hun å ha forgjort flere kyr, både ved bruk av skjellsord og avindssalt, noe hun skal ha lært av Scharfe Karen. Trolldomslære var et tradisjonelt trolldomselement, og forgjøringen av kyr kommer fram i både Gulatingsloven og Borgertingsloven fra 1274 som den verste handlingen en kvinne kan utføre.

Dommene deres viser hvor mye synet på trolldom endret seg etter at demonologien fikk innpass. Ragnhild skjulte ikke hva hun hadde gjort, og skal ha annonsert trolldomsutførelsen til offentligheten. Man kan tolke det dithen at bruke av trolldom var

såpass normalisert at Ragnhild kunne offentliggjøre sine handlinger uten å frykte for sitt eget liv. Dette kommer tydelig fram i dommene hun mottok; etter å først ha blitt dømt til fengselsstraff for kjetteri, mildnes dommen når hun hevder å ha vært utilregnelig i handlingsøyeblikket. Ragnhild slapp dermed billig unna med en symbolsk straff der hun måtte faste og dra på pilegrimsreise. Sigrid slapp ikke like lett unna. Etter sin tilståelse ble hun dømt til døden i hovedsak for å ha omgåttes Djevelen i en kjeller og for ulike former for maleficium.

5.0 Analyse og konklusjon

I dette kapitlet vil jeg forsøke å svare på problemstillingen ved å oppsummere utviklingen til de ulike aspektene tilhørende allmuen, kirken og demonologiens rolle, og lovverkene i de to landene. Problemstillingen ble gitt i 1.2, og lød: i denne studien vil jeg undersøke trolldomsprosesser som fenomen i Norge og Frankrike fra middelalderen og tidlig nytid. Ulike aspekter som skal utdypes, sammenlignes og forklares er rollen og utviklingen til rettssystemet og lovverket, kirkens rolle, påvirkningen fra demonologien, og allmuens trolldomstro gjennom de to periodene.

Trolldomstroen hos allmuen sto sterkt fra middelalderen av, da den ble brukt for å trygge en uuddannet befolkning fra ukjente farer i en farlig verden. Urter og ritualer som ble regnet som effektive ble spredt over alle sosiale nivå, og ble brukt dersom det ble regnet som funksjonelt. Trolldom ble akseptert som et nødvendig onde, så lenge man ikke skadet noen med den, mens i tidlig nytid var trolldomssynet endret til at trolldom i seg selv var tegn på ondskap og djevelpakt. Den utvalgte trolldomssaken fra middelalderen viser akkurat dette, da Margot de la Barre tilsto uten press at hun hadde brukt urter i sin helbredelse av Agnesot og Hainsselin Planiète, og det er mulig å anta at urtebruk ikke nødvendigvis ble sett på som trolldom.

I begge land var det tydelig at majoriteten av anklagene kom fra lokalsamfunn og bekjente. Noe som vedvarte gjennom prosessene i begge land var at de fleste beskyldningene inneholdt aspekter fra den tradisjonelle troen og ikke demonologien. Også i tilståelsene var dette tilfelle, da de anklagede tilsto til praktisk bruk av trolldom. Dommerne var derimot ute etter tilståelse med diabolisk innhold, da det var det som gjorde trollfolk til trollfolk. Likevel forsvant ikke det tradisjonelle fra tilståelsene. Dette kommet frem i begge sakene fra tidlig nytid, da både Sigrid Olsdatter og Arnoulette Defrasnes tilstår deltakelse på sabbat, men også tradisjonelle elementer som å forgjøre kyr og folk med avindssalt og pulver.

I begge land var signere viktige for landsbyer og rurale strøk. I Frankrike gikk signere i skjul forsvant til etter heksejakten, da det var trygt å bruke trolldom igjen. I Norge måtte kongen innføre forbud mot både signere og kundene deres, men til ingen nytte. Befolkningen fortsatte å verne om dem, og dødsdom for signere ble moderert til landsforvisning. I begge land vitner dette om at signere ble ansett som høyst viktige, og i Norge var dette så vitalt at lovverket ble endret for å tilpasse seg befolkningens behov.

For kirken hadde trolldom alltid vært en utfordrer; der kirken ville overta befolkningens religiøse behov, var trolldom den etablerte troen allmuen ikke klarte å gi slipp

på. Allmuen valgte å integrere kristne elementer med den eksisterende trolldomsbruken, som kirken anså som en form for kjetteri. Det ble grunnlaget bak bålstraff for trolldomslovbrudd, da kjetteri ble straffet på likt vis. Kirken så på trolldom med en viss skepsis, da det var usikkert hvor magien kom fra, og det ble mistenkt at onde makter sto bak. Teorier ble utviklet, og gjennom demonologien ble det konstatert at Djevelen sto bak. For kirken utviklet det seg fra å være en utfordrende religion, til å bli en kamp mellom Djevelens representanter på jorda, og de gode krefter som kjempet for menneskets overlevelse.

Kirkens rolle i de to landene utviklet seg i ulike retninger; i Frankrike besto katolisismen, men det verdslige lovverket overtok alle rettsforfølgelser av trolldomsforbrytelser. I Norge hadde protestantismen overtatt, og kirken hadde blitt en del av staten med kongen som øverste religiøse leder. I begge land forsøkte demonologer å påvirke lover angående trolldom. Bodin i Frankrike forsøkte å senke både kravet til bevis og vitner, men fikk imidlertid ikke gjennomslag, da han møtte skepsis hos den lovgivende elite. I Norge fikk biskopen i Stavanger endret loven til å inkludere signere, som innførte den demonologiske lære i lovverket. Dette kan ha kommet av at kongen i Danmark på denne tiden ikke var myndig, og at det var et formynderstyre som tok avgjørelsen. Med en umyndig konge vil dette styret ha fått mer spillerom, der enkeltpersoner kan ha påvirket i retning gjennomføring. I tillegg vil biskopen, som var en lokal embetsmann, lettere kunnet påvirke et formynderstyre i et annet land.

Øverste leder i Norge var den danske kongen Christian IV, som var en innbitt trolldomsmotstander. Lovene innført under hans styre introduserte diabolisme i norsk trolldomslovgivning, og bidro til å intensivere trolldomsprosessene. Dette kommer frem i saken mot Sigrid Olsdatter, som ble dømt etter loven fra 1617 etter å ha blitt torturert til tilståelse. Selv om demonologi ble innført i lovverket, ble den ikke helt gjennomført. Loven var kjønnsnøytral, selv om demonologien klart sa at det i hovedsak var kvinner som utførte trolldom. I tillegg ble den endret til å ikke lenger omfatte signere, som viser at demonologien aldri fikk et komplett gjennomslag i Norge.

Selv om jeg ikke har vært i stand til å finne et fransk lovverk som viser et demonologisk syn, er det nok ikke tvil om at det var den diabolske pakten dommerne var ute etter å avdekke. Dette kommer frem i saken fra tidlig nytid, der Arnoulette ble torturert til å tilstå til diabolisme og sabbatsdeltakelse, som ble ansett som tilstrekkelig grunn til å henrette henne. Demonologi var klart til stede i Frankrike, men i varierende grad. Også menn ble brent for trolldom i sentral-Frankrike, mens i periferiene ble flere kvinner henrettet. Dette viser, som i Norge, at demonologi ikke fikk et komplett gjennomslag, kun visse aspekter av den.

Som nevnt var heksejakten i periferiene mer intens, som sett i begge land. Om man tar enkeltpersoners påvirkningskraft med i betraktningen er ikke dette så merkelig. I Finnmark opptrådte demonologien først etter John Cunninghams inntreden. Som kongelig embetsmann hadde han nok betraktelig påvirkningskraft. Til tross for sine posisjoner som fanger, var fortsatt ekteparet Rhodius høyere utdannet og hadde hatt en viss posisjon før sin ankomst til Vardøhus. De hadde med det også en viss kapasitet til å påvirke, og nølte ikke med å gjøre det, som det kommer frem av vitneutsagn i rettsdokumenter.

Begge lands tidligste lovverk mot trolldom hadde fokus på maleficium; den Saliske lov i Frankrike forbød å drepe noen med urter og trolldom, som viser at de to ble ansett som det samme. Det kommer likevel frem fra saken mot Margot at signere ikke nødvendigvis anså urter som trolldomsbruk, da hensikten var å helbrede. Dette var også tilfelle i Norge. Under påvirkning fra den katolske kirke ble også spådom og astronomi inkludert under trolldomsparaplyen. Verdslige ledere ble påvirket av kirken, men det kommer frem at også de så med misbilligelse på trolldom basert på epidemier og tilbedelse av andre guder.

Både i Norge og Frankrike var jurisdiksjonen rundt trolldom delt; i Frankrike straffet kirken for åndelige lovbrudd, og verdslige makter for maleficium. I Norge ble trolldomsparagrafene lagt til under kristendomsbolken i landslovene, og ble regnet som et kirkelig område. Da trolldomsparagrafene ble inkludert i Magnus Lagabøters landslov, intensiverte straffen fra landsforvisning til ubotamål. Selv om straffene kan virke strenge, var trolldomsprosesser et sjeldent fenomen, da de sjeldent ble nevnt i litteratur fra middelalderen. Dette kan tolkes til at straffene skulle virke avskrekkende og forhindre folk i å utføre trolldom, framfor å straffe slike forbrytelser streng. Som sett i saken mot Ragnhild innrømte hun tilfeller av maleficium og hjelp fra djevelen, men hun ble mildt dømt. Om man generaliserer basert på hennes sak, kan man anta at slike milde dommer var typisk for trolldomsprosesser.

I Frankrike så rettssystemet på trolldom som mer alvorlig, da trollfolk fra tidlig av hadde blitt brent og straffet hardt for epidemier og trolldomsutøvelse. De verdslige maktene anså maleficium som et veritabelt lovbrudd og ikke bare overtro, som sett av saken mot Margot. Anklagen mot henne var basert på et sykdomstilfelle, og retten gikk drastisk til verks for å tvinge fram en tilståelse for å kunne dømme henne for onde intensjoner og maleficium.

I tidlig nytid tok franske myndigheter over all trolldomsrettsforfølgelse fra den katolske kirken, og i Norge ble protestantismen innført under kongen. I begge land var det altså verdslige rettsinstanser som dømte trollfolk. Lovverket i Norge gjennomgikk endringer etter reformasjonen, men det skulle ta lang tid før demonologien ble innført. I mellomtiden

var det en kontinuitet i trolldomslovverket, da landsloven fra middelalderen ble oversatt og brukt. Da demonologien til slutt fikk gjennombrudd og det ble erkjent at trollfolk var i ledtog med Djevelen, økte trolldomsprosessene i omfang og straffene intensiverte.

Det samme skjedde i Frankrike, men i noe mindre grad basert på folketall. Dette kom nok av parlamentet i Paris' tidlig etablerte tvil på trolldommens realitet, og mulighet for appell. Det meste av landet fulgte parlamentets innføringer, men det fantes unntak som førte til et høyere antall prosesser i landets periferier. Appell fungerte ikke like bra i Norge, mye fordi første- og andrerettsinstans fløt litt over i hverandre. Lagmannen bidro med råd i bondetinget, og om en dom ble appellert til lagretten, var det lite sannsynlig at han ville endre en dom han allerede hadde rådet på. Appellinstansen i Norge kan dermed sies å ha hatt en redusert rettssikkerhet.

5.1 Konklusjon

Man finner flere likheter enn forskjeller når man sammenligner trolldomsprosesser som fenomen i Norge og Frankrike. Begge land hadde relativt like utgangspunkt i middelalderen; de var katolske land der den største delen av befolkningen ikke hadde utdanning. Allmuen inkluderte trolldom i hverdagen, og den ble betraktet som et verktøy. I begge land presset den katolske kirke for å tilpasse lovverket rundt trolldom slik at den ikke truet kirkens autoritet. I tidlig nytid tok verdslige makter i begge land over som utøver av straff for trolldomsforbrytelser, og kirken fikk begrenset makt. Eliten utviklet et annet trolldomssyn enn allmuen i løpet av tidlig nytid, som fikk konsekvenser for flere sosiale lag. Ting og kommunale administrasjoner med utøvende domsmakt hadde lik oppbygning og lignende resultat.

Om man ser på kirkens rolle, ser man at den hadde påvirkning på flere områder i begge land. I middelalderen påvirket den først det tradisjonelle trolldomssynet; magi ble allerede brukt av befolkningen, men etter kirkens fremtreden inkluderte de kristne elementer i noe av den eksisterende trolldomsutførelsen. Kristendom var dermed implementert i trolldom fra tidlig av. I Norge ble dette i tidlig nytid problematisk, da signere brukte flere kristne elementer for å helbrede, noe flere geistlige så på som misbruk av kristne symboler. Dødsstraff for signere ble fjernet etter en periode, noe som vitner om at den folkelige trolldomstroens påvirkningsmakt var større enn den demonologiske ideologien.

Kirken påvirket lovverket i begge land; trolldomsbegrepet ble utvidet til å omfatte aspekter som kirken anså som skadende for sin religiøse autoritet, og straffene for

trolldomsbruk ble intensivert. I løpet av tidlig nytid fikk kirken mindre direkte påvirkningskraft; i middelalderen hadde den katolske kirke i Norge og Frankrike straffet de mer åndelige aspektene av trolldomsbruk, i tidlig nytid ble alle trolldomslovbrudd straffet av verdslige makter. Til tross for dette påvirket kirken gjennom andre kanaler. Demonologer i Frankrike talte kirkens og religionens sak da de forsøkte å svekke Djevelens heksehær gjennom å intensivere lovverk og gjøre det enklere å henrette trollfolk. De feilet derimot i sine forsøk, og viste at kirken hadde begrenset påvirkningskraft i Frankrike.

Om man ser på lovverkets utvikling separat fra kirkens påvirkning, ser man at befolkningens trolldomstro var gjennomgående. I begge land var det først og fremst maleficium som ble straffet, noe som viser at det var hensikten bak trolldommen som var avgjørende. Da verdslige rettssystem overtok all rettsforfølgelse av trolldomsforbrytelser, utviklet lovverket i Norge seg til å omfatte diabolismeaspektet.

Allmuens trolldomstro gjennomgikk også endringer mellom middelalder og tidlig nytid i begge land. Selv utførelsen av trolldom gikk fra å være akseptert av størstedelen av befolkningen, til å bli noe diabolsk. Selve oppfattelsen deres av trolldommens virkemåte og konsekvenser endret seg lite, som tilståelser avslørte. Til tross for at dommere var ute etter en diabolismetilståelse, var ikke alltid allmuen klar over dette. Rettsdokumenter viser at anklagene som oftest besto av praktiske beskyldninger, der det ikke alltid var sikker hva som hadde blitt gjort, men anklagerne var overbeviste om at trolldom var brukt. Under tortur ble tilståelser om sabbat og djeveltilbedelse avslørt, men de tradisjonelle innslagene med trolldomsbruk fortsatte også her. Dette vitner om at den samlede allmuen kan ha vært noe forvirret rundt hva som egentlig var straffbart.

I begge landene gjennomgikk lovverket en endring med negativ effekt for trolldomsbrukere; der det tidligere bare hadde vært maleficium som var straffbart, ble selve magiutførelsen straffbar med døden til følge. Begge land opplevde hekseforfølgelser, men Norge i større grad enn Frankrike. Det er mulig å anta at dette var på grunn av at Frankrikes appellinstans var bedre utviklet enn i Norge, og at det bidro til mildere og færre straffer.

Det er tydelig at likhetene overgår forskjellene når det kommer til lovverk, kirkens rolle, og allmuens trolldomstro når man undersøker disse aspektene med basis i fenomenet trolldomsprosesser i middelalder og tidlig nytid i Norge og Frankrike. Det kommer frem at lovverket har hatt en lignende utvikling fra maleficiumsbasert straff, til å fokusere på diabolisme og demonologi. Kirkens rolle utviklet seg fra en påvirkningskraft med egen kirkerett der trolldom kunne og skulle straffes, til å bli tilsidesatt i løpet av middelalder og

tidlig nytid, til fordel for verdslig rettssystem. Dette gjaldt både den katolske og protestantiske kirke.

Hovedforskjellen ligger i omfanget heksejakten fikk i de ulike landene. Frankrike hadde betraktelig færre trolldomsprosesser enn Norge, basert på totale folketall. Dette kan forklares av at parlamentet i Paris tidlig var skeptiske mot trolldommens realitet, i tillegg til deres utviklede appellinstans. Bestemmelser satt av parlamentet mot trolldom ble som oftest fulgt av andre parlament, som gjorde at denne ordningen spredte seg. Likevel fantes det unntak, og ved parlament i periferien ble ofte appeller ikke innvilget. I Norge fungerte ikke appellinstansen like bra, da det var en uklart skille bygdetinget og lagtinget, ettersom lagmannen ofte ga råd i bygdetinget.

6.0 Litteratur

Alm, Ellen. (2001). Da djevelen kom til Danmark og Norge. I Inger Storli (Red.), *Ottar populærvitenskapelig tidsskrift* (nr. 1, s. 15-22). Tromsø: Tromsø Museum, Universitetsmuseet

Alm, Ellen J. (2000). *Statens rolle i trolldomsprosessene i Danmark og Norge på 1500- og 1600-tallet* (Hovedoppgave). Universitetet i Tromsø, Tromsø

Alm, Ellen J. (2014). *Trondheims siste heksebrenning – trolldomsprosessen mot Finn-Kirsten*. Trondheim, Museumsforlaget

Behringer, Wolfgang. (2004). *Witches and witch-hunts – A global history*. Polity Press ltd

Botheim, Ragnhild. (1999). *Trolldomsprosessane i Bergenhuss len 1566-1700* (Hovedoppgåve). Universitetet i Bergen, Bergen

Chan, Jia Mink. (2009) *Norske trolldomskonflikter i opplysningstiden* (Masteroppgave). Universitetet i Oslo, Oslo

Cohn, Norman. (1997). *Europas indre demoner – Demoniseringen av kristne i middelalderen*. Humanist forlag as, Oslo

Dillinger, Johannes. (2009). «*Evil People*»: *A Comparative Study of Witch Hunts in Swabian Austria and the Electorate of Trier* (doktorgradsavhandling). University of Virginia Press, Virginia

Dillinger, Johannes. (2013) Politics, State-building, and Witch-Hunting. I Levack, Brian P. (Red.), *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*. (1. Utg., s. 528-547). Oxford, Oxford University Press

Fjølstad, Linda. (2016). "Ondt har du udlovet, og Ondt er fremkommen; men bliver jeg og min Kone ikke god igjen, da skal den røde Hane gale over dig" – En narratologisk og

komparativ undersøkelse av trolldomsprosessen til ekteparet Nypan 1670. (Masteroppgave).
NTNU, Trondheim

Français, J. (1910). *L'Église et la sorcellerie: précis historique suivi des documents officiels, des textes principaux et d'un procès inédit.* Hachette Livre, fotografisk kopi

Foucault, Maurice. (1907). *Les Procès de Sorcellerie dans l'Ancienne France Devant les Juridictions Séculières.* Fotografisk kopi 2015

Hagen, Rune Blix. (2014). *Dei europeiske trolldomsprosessane.* Oslo: Det norske samlaget

Hagen, Rune Blix. (2013). Witchcraft criminality and witchcraft research in the Nordic countries. I Brian P. Levack (Red.), *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America.* (1. utg., s. 375-392) Oxford, Oxford University Press

Hagen, Rune Blix. (2015). *Ved porten til helvete – Trolldomsforfølgelse i Finnmark.* Cappelen Damm, Tromsø

Hodne, Ørnulf. (2008). *Trolldom i Norge.* Cappelen Damm, Oslo

Johansen, Jens Christian V. (1991). *Da djævelen var ude... – Trolldom i det 17. århundredes Danmark.* Special-Trykkeriet Viborg AS

Kallestrup, Louise Nyholm. (2015). *Agents of Witchcraft in Early Modern Italy and Denmark,* Odense: Palgrave Macmillan

Kieckhefer, Richard. (2000). *Magic in the Middle Ages.* Cambridge University Press

Knutsen, Gunnar W. (1998). *Trolldomsprosessene på Østlandet: En kulturhistorisk undersøkelse.* Oslo: Tingbokprosjektet

Larner, Christina. (1981). *Enemies of God. The Witch-hunt in Scotland.* London

Levack, Brian P. The decline and end of witchcraft prosecutions. I Brian P. Levack (Red.), *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America.* (1. utg.,

s. 429-448) Oxford, Oxford University Press

Levack, Brian P. (2016). *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*. Edinburgh: Pearson/Longman

Louise, Th. (1861). *De la sorcellerie et de la justice criminelle à Valenciennes: XVIe et XVIIe siècles*. Valenciennes

Macfarlane, Alan. (1970). *Witchcraft in Tudor and Stuart England*. London: Routledge & Kegan Paul

Mandrou, Robert (1962). *Magistrats et sorciers en France au XVIIe siècle – Une analyse de psychologie historique*. Paris

Melve, Leidulf . (2018). Å arbeide komparativt, i Melve, Leidulf og Ryymin, Teemu (red.). *Historikerens arbeidsmåter* (1. utg.) . Oslo: Universitetsforlaget

Mitchell, Stephen A. (2011). *Witchcraft and Magic in the Nordic Middle Ages*. University of Pennsylvania press, Philadelphia

Moseng, Ole Georg., Opsahl, Erik., Pettersen, Gunnar I., Sandmo, Erling. (2012). *Norsk Historie: 1637-1814* (bind 2, opplag 2). Oslo: Universitetsforlaget

Monter, William. Witchcraft trials in France. I Brian P. Levack (Red.), *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*. (1. utg., s. 218-231) Oxford, Oxford University Press

Murray, Margaret. (1921/2007). *The Witch Cult in Europe*. London: Filiquarian Publishing

Næss, Hans Eyvind. (1982). *Trolldomsprosessene i Norge på 1500-1600-tallet: en retts- og sosialhistorisk undersøkelse* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo, Oslo

Næss, Hans Eyvind. (1984) *Med bål og brann: Trolldomsprosessene i Norge*. Stavanger: Universitetsforlaget

Pettersen, Brita Marlen. (2017). «Paasagn om Troldom i vore oplyste Tiider fornem/m/elig maae ansees at henrøre fra Vankundighed og Overtroe» – En undersøkelse av holdningene til trolldom i Bergen stiftamt, 1675-1787 (Masteroppgave). NTNU, Trondheim

Richet, Charles. (1880) Les Démoniaques d'autrefois. Partie I. Les sorcières et les possédées. *Revue le deux mondes*. Paris

Robberstad, Knut. (1937). *Gulatingsslovi*. Brummundal: Det norske samlaget

Royalty, Robert M. Jr. *The Origin of Heresy – A History of Discourse in Second Temple Judaism and Early Christianity*. New York: Routledge, 2013

Pearl, Jonathan L. (1983). French Catholic Demonologists and Their Enemies in the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries. I *Church History* (vol. 52, nr 4, s. 457-467) Cambridge University Press

Sallmann, Jean-Michel. (1989). *Les sorcières fiancées de Satan*.

Soman, Alfred. (1978). The Parlement of Paris and the Great Witch Hunt (1565-1640). I *The Sixteenth Century Journal* (vol. 9, nr 2, s.30-44)

Sparboe, Per Einar. (2001). En trollkvinnes bekjennelser – Trolldomsprosessen mot Sigrid Olsdatter. *Ottar populærvitenskapelige tidsskrift*: Tromsø: Tromsø Museum, 2001, nr. 234

Støverstein, Kristina Sunde. (2014). *Hekser, trolldom og Foucault*. Trondheim

Stave, Torstein. (2012). *Da Lucifer kom til Vardøhus. En undersøkelse av demonologiske idéers utbredelse i Finnmark i forhold til resten av landet* (Masteroppgåve). Universitetet i Tromsø, Tromsø

Taranger, Absalon. (1915). *Magnus Lagabøters Landslov* (1. Utg. 3. Opplag). Oslo: Universitetsforlaget

Thomas, Keith. (1971). *Religion and the Decline of Magic: studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth England*. London: Weidenfeld and Nicolson

Tørnsø, Kim. (1986). *Djævletro og folkemagi – Trolddomsforfølgelse i 1500- og 1600-tallets Vestjylland*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag

Willumsen, Liv Helene. (1994). *Trollkvinne i nord: i historiske kilder og skjønnlitteratur* (hovedoppgave). Tromsø: Høgskolen i Tromsø, avdeling for lærerutdanning

Willumsen, Liv Helene. (2013). *Witches of the north – Scotland and Finnmark*. Leiden: Brill

Willumsen, Liv Helene. (2017). *Kildene til troldomsprosessene i Finnmark – Modernisert språklig utgave*. Tromsø

6.1 Primærkilder

Diplomatarium Norvegicum, b.9 nr. 93

Diplomatarium Norvegicum, b.9 nr. 94

Justisprotokoll nr. 5 for Finnmark, 1654-1663

Registre criminel du Châtelet, 1389-1392

Louise, T. (1861). *De la sorcellerie et de la justice criminelle à Valenciennes: XVIe et XVIIe siècles*. S. 167-214

Gunnes, Erik og Kjellberg, Halvor. (1979). *Regesta Norvegica IV 1320-1336*.

6.2 Nettsider

Brégaint, David (20/02-2019) Frankiske rike. Hentet fra https://snl.no/Frankiske_rike

Gale, Thomson (2007) Burchard of Worms 965-1025. Hentet fra <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/burchard-worms-965-1025>

Hagen, Rune Blix (u.å.) Rune Blix Hagens hjemmeside <http://ansatte.uit.no/rune.hagen/hagen.htm>

Hagen, Rune Blix (10/04-2018). Heks. Hentet fra <https://snl.no/heks>

Hagen, Rune Blix (12/04-2018). Trolldomsprosessene. Hentet fra <https://snl.no/trolldomsprosessene>

Hagen, Rune Blix (28/09-2014). Ragnhild Tregagås. Hentet fra https://nbl.snl.no/Ragnhild_Tregag%C3%A5s

Norseng, Per G. (20/02-2018). Kristenrett. Hentet fra <https://snl.no/kristenrett>

Willumsen, Liv Helene. (u.å.) Liv Helene Willumsens hjemmeside <http://www.livhelenewillumsen.no/>

Pastoureau, Michel. (18/12-2017). Le coq médiéval, Revue d'ethnoécologie. Hentet fra <http://journals.openedition.org/ethnoecologie/3288>

Yale Law School (u.å.) The Salic Law. Hentet fra <http://avalon.law.yale.edu/medieval/salic.asp>

7.0 Appendiks

TABLE
Witchcraft Appeals to the Parlement of Paris¹

	death	corporal punishment ²	non-corporal punishment ³	died in prison ⁴	unknown	released	total
1564-1570	8	17	3	3	1	9	28
	1	11	3				28
1571-1580	30	55	8	8	3	25	93
	12	18	27				93
1581-1590	109	86	15	11	2	72	210
	26	47	52				210
1591-1600 ⁵	102	44	27	1	6	43	173
	35	16	72				173
1601-1610	86	86	65	6	7	80	237
	23	10	111				237
1611-1620	80	58	58	15	4	78	196
	9	13	77				196
1621-1630	49	52	49	8	1	86	150
	7	14	34				150
1631-1640	10	18	8				36
	2	1	19			14	36
Total	474	416	233	52	24	407	1123
	115	130	395				1123

¹ For each decade, the upper row of figures represents sentences before appeal; the lower row, sentences after appeal.

² Gallies, whipping, or whipping and banishment. Appeals from sentences to torture also included.

³ Banishment or public penance.

⁴ Includes those committed to the hospital.

⁵ N.B. Appeals came to a virtual halt in 1589-1594 due to the civil war.

